

2420

C. 1930/557

ՊԱՏՄԱԿԱՆ
 ՄԱՏԵՐԻԱԼԻԶՄԻ
 ԱՅԲՈՒԲԵՆԸ

БИБЛИОТЕКА
 ИНСТИТУТА
 ВОСТОЧНОЙ АЗИИ
 Академии Наук
 СССР

ՀՍԽՀ ՊԵՏՅՐԱՏ
 ԵՐԱՅԿՈՒԹՅԱՆ — 1929

IMH
 П-19

Ca $\frac{M}{526}$
 $\frac{1MM}{12-19}$

С 1930/651

Ա. ՌԱՅԵՎՍԿԻ

01 JUL 2007

ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՄԱՏԵՐԻԱԼԻԶՄԻ ԱՅԲՈՒԲԵՆԸ

БИБЛИОТЕКА
ИНСТИТУТА
ИСТОРИКОЕДИМ
Академии Наук
СССР

ԹԱՐԳՄԱՆՎԱԾ Ե ՅԱՊԱՎՈՒՄՆԵՐՈՎ:
ԱՐՎԱԾ ԵՆ ՓՈՓՈՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ՅԵՎ ԼԲՑՅՈՒՄՆԵՐ

ՅԵՐԿՐՈՐԴ ՀՐԱՏԱՐԱՎՈՒԹՅՈՒՆ

Հ. Ս. Խ. Հ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱՎՈՒԹՅՈՒՆ. ՄՈՍԿՎԱ. 1929

24 JUL 2013

2 720

ՀԵՂԻՆԱԿԻ ԱՌԱՋԱԲԱՆԻՑ

Գրքույկիս նպատակն է պատմական մատերիալիզմի հիմունքները մատչելի դարձնել ընթերցողների վորչափ կարելի յե լայն խավերին: Դրա համար յես պետք է բաց թողնեյի մի քանի այնպիսի հարցեր, վորոնք յենթակա չեն տարրականացման: Լայն խավերին հասկանալի դառնալու համար յես պետք է շատ հաճախ դիմեյի որինակների ոգնության. այդպես ել վարվել եմ:

Այս գրքույկի արժեքը գուցե նսեմացնում է այն հանգամանքը, վոր յես որինակները վերցնում եմ մեծ մասամբ մեր ժամանակաշրջանից. այդ արել եմ (ի վնաս գրքույկի) գիտակցաբար՝ նկատի առնելով այն, վոր գրքույկիս ընթերցողները կարող են անձանոթ լինել Հոտի, Հուստանի կամ Ֆրանսիական Մեծ Հեղափոխության պատմությանը:

Ինձ գուցե կշտամբեն և նրա համար, վոր յես, խոսելով կուսակցության մասին—խոսում եմ գլխավորապես Համ. կուսակուսի մասին, խոսելով դասակարգի մասին—խոսում եմ գլխավորապես պրոլետարիատի մասին և այլն: Դա իհարկե ակադեմիական պրիոմ չե, բայց յես ձգտել եմ թեորետիկ խնդիրները բացառել այնպիսի որինակներով, վորոնք ընթերցողների լայն խավերին ծանոթ են և լիովին հասկանալի:

Թեորետիկներից մեջբերումներ անելու համար յես

59323-66

Главлит А 51392

Тираж 4000.

Типография. ГИЗ-а Армени. Москва Армянский пер. 2.

ընտրել եմ միայն Վ. Ի. Լենինին, ցանկանալով, թեկուզ նվազ չափով, ոգտագործած լինել այն փայլուն ձևակերպումները, վոր նա ավել ե մեր թեորիայի համարյա բոլոր հարցերի վերաբերմամբ:

Մի շարք ընկերներ, գրքույկիս ձեռագիրը կարգալով արել են ցուցմունքներ, վորոնք և յես ոգտագործել եմ:

ԵՄՐԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ԿՈՂՄԻՑ

Ա. Ռայելսկու այս աշխատությունը տալիս ենք փոփոխություններով. — ոտև հրատարակության մասին կենտրոնական որդանների արած դիտողությունները նկատի լեն առնված և կատարված են համապատասխան շտկումներ:

Այս գրքույկի ընագիրը ներկայումս ընդունված և կենտրոնական վաչրերի բանֆակներում:

Սկսնակ ընթերցողի համար սա մի հաջող ուղեցույց-ձեռնարկ ե, վոր խիստ համաոտ և մատչելի ձևով տալիս ե ելականը: Հանձնարարելի չե վոչ միայն մեր բանվորների լայն խավերի, այլև մեր կոմյերիտականների, ուսուցիչների, մանավանդ բանֆակների և II աստիճանի դպրոցների բարձր խմբերի աշակերտություն համար:

Վ. Ար.

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Մարդս իր գիտելիքները ձեռք ե բերում առարկաների վրա աշխատելով, հասարակության մեջ մարդկանց հետ շփվելով. իր ձեռք բերած այդ բոլոր գիտելիքների հիման վրա նա կազմում ե իր աշխարհայացքը բնության լերևույթների և մարդկային հասարակության մասին:

Սակայն մենք գիտենք, վոր բոլոր մարդիկ միասեսակ չեն նայում աշխարհի վրա: Վոմանք կարծում են, վոր ամբողջ բնությունը և մարդուն ստեղծել ե աստված, և վոր գոյություն ունի հողի և յերկնային (անդրգերեզմանային) կյանք, մյուսները, ընդհակառակը, ժխտում են այդ ամենը՝ ապացուցելով, վոր վոչ աստված, վոչ հողի և վոչ ել յերկնային կյանք չկան, և վոր մեր արեգակնային սիստեմը (արևը, յերկիրը և ուրիշ մոլորակները) գոյացել ե բնության վորոշ որեների համաձայն: Այնուհետև՝ վոմանք համարում են, վոր մարդուն մարդու միջոցով շահագործելը միշտ ել յեղել ե և պետք ե գոյություն ունենա, և վոր կապիտալիզմը հավերժ, միշտ ել կլինի: Մյուսները, ընդհակառակը, հայտարարում են զրան ուղղակի հակառակը և նախագուշակում կապիտալիզմի մոտալուս մանր ամբողջ աշխարհում, և այլն:

Ուրեմն մարդկանց աշխարհայեցողությունը միասեսակ չե: Դա կախված ե նրանից, թե մարդ ինչպես ե ապրում, ինչպիսի դեր ե կատարում, ինչ դիրք ունի հասարակական արտադրության մեջ: Բանվորների աշխար-

հայեցողութունը այլ է, կապիտալիստներինը—այլ, կալվածատերերինը նույնպես ուրիշ է: Ուր է մն աշխարհայեցողութունը դասակարգային բնույթ ունի:

Մենք այս գրքույկում կխոսենք վոչ թե ընհանրապես աշխարհայեցողության մասին, այլ միայն պրուլետարական ախարհայեցողության մասին: Միայն վերջինս է բոլորովին ճիշտ անդրադարձնում իրականությունը, համապատասխանում իրականությանը: Մնացած բոլորը, և ամենից առաջ բուրժուական աշխարհայեցողությունը, աղավաղած, խեղաթյուրված են ներկայացնում այն, ինչ կա: Ինչո՞ւ յե այդպես: Նրա համար, վոր բուրժուական հասարակության մտալուտ վախճանը բուրժուազիային վախեցնում է: Ուստի և վերջինս ձգտում է դրսևորել շրջապատող իրականության մեջ միայն այն, ինչ դեռ ևս ցույց է տալիս կապիտալիստական իրավակարգի ամուր լինելը: Յեվ ընդհակառակը, այն ամենը, ինչ ցույց է տալիս նրա մոտալուտ կործանումը, բուրժուազիան աշխատում է զանց առնել: Այստեղից և ստացվում է սխալ պատկեր: Բուրժուական աշխարհայեցողությունը ճիշտ չէ անդրադարձնում իրական կյանքը:

Իսկ պրուլետարական աշխարհայեցողությունը ճիշտ է անդրադարձնում կյանքը: Դա տեղի յե ունենում այն պատճառով, վոր հասարակական զարգացումն ընթանում է պրուլետարիատի դասակարգային հիմնական շահերի ուղղությամբ: Կապիտալիստական հասարակության զարգացումն ընթանում է կապիտալիզմի վոչնչացման և կոմունիստական հասարակության ստեղծման ուղղությամբ: Պրուլետարիատը, շնորհիվ իր դիրքի, չափազանց շահագրգռված է, վոր այդ անցումը կատարվի, վոր կապիտալիզմին փոխարինե կոմունիզմը: Այդպիսով, հասարակության մասին ամեն մի աղավաղված, խեղաթյուրված, սխալ պատկերացումն շահավետ չէ բանվոր դասակարգի համար, ընդհա-

կառակը—նա շահագրգռված է՝ կապիտալիստական հասարակությունը և այդ հասարակության զարգացման գիծը ճանաչել այնպես, ինչպես դա իրոք կա, իսկ այդ զարգացումը կատարվում է հոգուտ բանվոր դասակարգի:

Այն, ինչ մենք ասացինք հասարակության վերաբերյալ, բնականաբար անդրադառնում է նաև բնական գիտությունների վրա: Այստեղ բուրժուական գիտնականները մտցնում են իրենց սխալ հայացքները, վոր նրանք քաղել են հասարակությունը հետազոտելուց: Այնպես վոր՝ բուրժուական ամբողջ աշխարհայեցողությունը թափանցված է սխալ, խեղաթյուրված պատկերացումներով: Դրանից իհարկե չի կարելի հետևցնել, վոր բուրժուական բոլոր գիտելիքներն էլ անպետք են: Ընդհակառակը, պրուլետարիատը շատ բան է վերցնում բուրժուազիայից, բայց պրուլետարիատը ստիպված է այդ բոլորը զտելու, մաքրելու ամեն տեսակի սխալ յեղբակացություններից, ռեակցիոն, փթած կարծիքներից:

Պրուլետարական աշխարհայացքը՝ այլ կերպ կոչվում է մարքսիզմ: Դա այդպես է կոչվում կարլ Մարքսի անունով (այդ հանձարեղ մտածողն ու հեղափոխականը ապրում էր 1818—1883 թ.): Մարքսն իր ընկեր Ֆրիդրիխ Ենգելսի (ապրում էր 1820—1895 թ.) հետ միասին մշակեց պրուլետարական աշխարհայեցողության կամ՝ ինչպես սովորաբար ասում են՝ պրուլետարական իդեոլոգիայի բոլոր գլխավոր հիմունքները: (Իդեոլոգիա—ծագում է իդեյա խոսքից, վոր նշանակում է միտք, գաղափար:—Գաղափարախոսություն):

Մարքսը և Ենգելսը բանվորներ չեն յեղել, նրանք դուրս են յեկել բուրժուական ինտելիգենցիայի շրջանից: Բայց բանվորական մասսայական շարժման ազդեցության տակ անցյալ դարի կեսին նրանք անցան բանվոր դասակարգի կողմը և նրան ոգնեցին ստեղծելու իր, պրուլետարական իդեոլոգիան: Մարքսը և Ենգելսը յեղել են և են բանվոր դասակարգի մեծ ուսուցիչները: Նրանք բանվոր դասակարգի պայքա-

րին խիստ ոգնեցին նրանով, վոր լուսաբանեցին մարդկային հասարակութեան ամբողջ բարդ կառուցվածքը: Դեռ ավելին—Մարքսը և Ենգելսը բանվոր դասակարգին ցույց տվին այն միջոցը, վորով նա կարող է ըմբռնել դասակարգային պայքարի ամենաբարդ գրությունները:

Այժմ ամեն մի գիտակից բանվոր ձգտում է հասկանալ մյուս մեծ ուսուցչի ուսմունքնը՝ բանվորական մասսաների ուսմունքը՝ Վ. Ի. Լենինի ուսմունքը—լենինի գմբ: Բայց յեթե մենք քննենք թե ինչու մն է կայանում լենինի գմբի թեորիան, ապա կտեսնենք, վոր նա միայն շարունակութունն է, հետագա զարգացումն է Մարքսի և Ենգելսի թեորիայի: Լենինը ժամանակակից իրականությունը ուսումնասիրում եր այնպես, ինչպես մեզ պատգամել են Մարքսը և Ենգելսը: Լենինը նրանց աշակերտն եր: Լենինի գմբ—կապիտալիզմի մահացման և պրոլետարական հեղափոխութեան եպոխտի (ժամանակաշրջանի) մարքսիզմն է, այսինքն այն եպոխտի, յերբ կապիտալիզմը արդեն հասել է այն գրութեան, վոր այլևս հնարավորություններ չունի իր գոյությունը շարունակելու, յերբ նա կործանվում է, յերբ պրոլետարիատը իշխանությունը իր ձեռքն է ձգում և ձեռնամուխ է լինում կոմունիստական հասարակութեան կառուցման:

Դրանից յերևում է, թե ինչ հսկայական նշանակութուն ունի մարքսյան թեորիան, վորով զբաղվելու յենք այս գրքույկում: Մենք նախ կանգ կառնենք և կսովորենք թե բնութեան և թե հասարակութեան զարգացման ընդհանուր որենքները, վոր դիալեկտիկական մատերիալիզմ անունն է կրում, իսկ հետո արդեն կզբաղվենք մարդկային հասարակութեան կառուցման և շարժման քննութեամբ՝ կիրառելով դիալեկտիկական և մատերիալիստական մեթոդ:

I

ԴԻԱԼԵԿՏԻԿԱԿԱՆ ՄԱՏԵՐԻԱԼԻԶՄ

Դիալեկտիկական մատերիալիզմը մի ուսմունք է՝ բնութեան և մարդկային հասարակութեան գոյութեան ընդհանուր որենքների մասին*): Դա ի՞նչ է նշանակում: Ինչպես յերևում է հենց այդ արտահայտութեանից, դա մի այնպիսի թեորիա չէ, վոր գոյութուն ունեցող ամեն ինչ բացատրում է դիալեկտիկական և մատերիալիստական տեսակետով: Հետևապես մենք պետք է պարզաբանենք, թե ի՞նչ է դիալեկտիկական և ի՞նչ է մատերիալիզմը: Նախ կանգ առնենք վերջինի վրա:

ՄԱՏԵՐԻԱԼԻԶՄ

Մարդիկ շատ վաղուց, միշտ ել հետաքրքրվել են այսպիսի հարցերով.—ի՞նչ է աշխարհը, ի՞նչպես է նա հայտնվել, ի՞նչ է մտածողութունը և այլն: Չանազան մտածողներ զանազան պատասխաններ են տվել նման հարցերին: Բայց դրանց բոլորին կարելի չէ բաժանել յերկու մեծ խմբերի, քանի վոր այդ խմբերից յուրաքանչյուրի ներկայացուցիչների տված պատասխանները քիչ թե շատ համանման են:

Իդեալիզմ.—Յեթե հարցնք քահանային, թե ո՞վ է ստեղծել աշխարհը, նա ձեզ կպատասխանի—աստված:

*) Պետք է տարբերել՝ ա) մարդու իրեն ձեռքով սահմանած որենքները, որինակ պետական որենքները, և բ) մարդու կամքից անկախ որենքները, որյեկտիվ որենքները, բնութեան որենքները: Դիալեկտիկական կազմում է հենց այդ յերկուսը առանկի որենքները, վորոնք կախում չունեն մարդկանցից:

Աստ լած նրա համար միակ ստեղծողն է բոլոր գոյածու-
թյուններին, վորոնց և նա ղեկավարում է ու կառավարում:
Իսկ յեթե նման հարցով ղեմեք բուրժուական պրոֆեսու-
րին, կատանաք նույնպիսի պատասխան, միայն ավելի
նուրբ և մթաղնած ձևով: Նա հազար տեսակ անհասկա-
նալի բառեր կհնուվե, բայց ի վերջո կասե, վոր աշխարհը
ստեղծել է «վոգին», առաջ վորպես թե յեղել է «վոգին»,
իսկ հետո արդեն զբանից հայտնվել է մատերիան (նյութը):
«Վոգին», այդ պրոֆեսորներին կարծիքով, նյութական (մա-
տերիական) աշխարհից բարձր է, նրան շունչ է տալիս,
նրա վրա իշխում է:

Ինչպես տեսնում եք, այդ ուսմունքը վոչնչով չի
սարբերվում սերտերական աստվածապաշտությունից:
Իզուր չե, վոր Լենինն այդպիսի պրոֆեսորներին (իսկ
զբանց թիվը բուրժուական հասարակության մեջ մեծ է)
սիրում եր անվանել սերտերականության լակեյներ:

Նման բոլոր հայացքները, վորոնք ընդունում են, վոր
նախ յեղել է «վոգին» և ապա արդեն հայտնվել է
ամբողջ բնությունը, նման հայացքները կոչվում են՝
իդեալիզմ, վորովհետև նրանք ընդունում են, վոր
սկզբնականը, գլխավորը—իդեյան է, միտքն է, «վոգին» է:
Այդ տեսակետի վրա կանգնած, այդ տեսակետը պաշտպա-
նող բոլոր մտածողները կազմում են իդեալիստների բա-
նակը*):

Մատերիալիզմ.—Մտածողներին այլ խումբ են կազ-

*) Չպետք է այդ իդեալիզմի հետ շփոթել այսպես կոչված գործնա-
կան իդեալիզմը: Որինակ՝ այն կոմունիստը, վոր պայքարում է բանվոր
դասակարգի իդեալի համար, կոմունիզմի համար, ինչ կյանքը գիտակցաբար
հաճախ գոհաբերում է զբանց համար—այդպիսին գործնական իդեալիստ է,
բայց թեորիայում մատերիալիստ է, վորովհետև չի ընդունում, վոր բնությունը
ստեղծել է աստված կամ «վոգին»: Ընդհակառակը, բուրժուական թեո-
րիայում իդեալիստական է, այսինքն ընդունում է, վոր բնությունը ստեղծել է
«վոգին» կամ աստված, բայց գործնական կյանքում այդ բուրժուական կոպիտ
մատերիալիստ է՝ բառիս ամենավատ իմաստով, այսինքն ձգտում է հարստու-
թյան, վորկրամոլության և այլն:

մում նրանք, վորոնք համարում են, վոր վոչ թե «վոգին»
է ստեղծել նյութը, այլ ընդհակառակը, նյութն է ստեղ-
ծել «վոգին» («վոգուն»): Դրանք—մատերիալիստներ
են: Պրոլետարական փրկիսոփայությունը*)—մատերիա-
լիզմն է: Նա ամեն ինչի հիմք է ընդունում մատերիան
(նյութը): Բայց ի՞նչ է մատերիան: Մատերիան,—պա-
տասխանում են ղեկավարիկ-մատերիալիստները,—գա այն
բոլորն է, ինչ գոյություն ունի որպես կալիվ կեր-
պով (որպես կալիվ—մեր գիտակցությունից անկախ, մեր
գիտակցությունից դուրս. սուբյեկտիվ—մեր գիտակցու-
թյան հետ, մեր ապրումների հետ կապված): Մատեր-
իան—գա այն ամենն է, ինչ, ազդելով մեր զգա-
յարաններին վրա, մեր մեջ առաջ է բերում
զգայություններ: Որինակ՝ սեղանը—մատերիալ է:
Ինչո՞ւ: Վորովհետև նա գոյություն ունի որպես կալիվ կեր-
պով. այսինքն անկախ նրանից, թե մենք գիտենք նրա
մասին թե չգիտենք, զուր է գալիս նա մեզ թե զուր չի
գալիս: Նա կղաղարեք գոյություն ունենալուց, յեթե բո-
լոր մարդիկ միանգամից մեռնեյին, և այլն: Իսկ այդ
մատերիան ճանաչել մենք կարող ենք միայն այն դեպքում,
յերբ նա ներգործում է մեր զգայարանների (աչք, մաշկ)
վրա և հարուցում զգայություն (պնդություն, ձև և այլն):

Ուրիշ խոսքով այն ամենը, ինչի հետ վոր մարդ
ընդհարվում և կարող է ընդհարվել, բոլոր գոյածություն-
ները—մատերիալ է, և նույն իսկ մեր մտքերը ևս այդ
նույն մատերիալի արտահայտություններն են միայն:

Պետք է ասել, վոր իդեալիստական հայացքները վոչ
միայն սխալ են, այլ և հանդիսանում են հետադիմական,
ուեակցիոն հայացքներ, հեղափոխական պայքարին խանգա-

*) Փրկիսոփայությունը մի գիտություն է, վոր զբաղվում է մարդկային
ճանաչողության ամենաընդհանուր հարցերով,—թե ի՞նչպես է զարգանում աշ-
խարհը, թե վո՞րն է նրանում ամենահիմնականը—մատերիան թե՞ «վոգին»,
թե ի՞նչպես է մարդ այդ աշխարհը ըմբռնում և այլն: Դիալեկտիկական
մատերիալիզմը—պրոլետարական փրկիսոփայությունն է:

Աստ՛լած նրա համար միակ ստեղծողն է բոլոր գոյածու-
թյուններին, վորոնց և նա ղեկավարում է ու կառավարում:
Իսկ յեթե նման հարցով դիմեք բուրժուական պրոֆեսու-
րին, կատանանք նույնպիսի պատասխան, միայն ավելի
նուրբ և մթաղնած ձևով: Նա հազար տեսակ անհասկա-
նալի բառեր կհնուովե, բայց ի վերջո կասե, վոր աշխարհը
ստեղծել է «վոզին», առաջ վորպես թե յեղել է «վոզին»,
իսկ հետո արդեն զբանից հայտնվել է մատերիան (նյութը):
«Վոզին», այդ պրոֆեսորներին կարծիքով, նյութական (մա-
տերիական) աշխարհից բարձր է, նրան շունչ է տալիս,
նրա վրա իշխում է:

Ինչպես տեսնում եք, այդ ուսմունքը վոչնչով չի
տարբերվում տերտերական աստվածապաշտությունից:
Իզուր չէ, վոր Լենինն այդպիսի պրոֆեսորներին (իսկ
զբանց թիվը բուրժուական հասարակության մեջ մեծ է)
սիրում եր անվանել տերտերականության լակեյներ:

Նման բոլոր հայացքները, վորոնք ընդունում են, վոր
նախ յեղել է «վոզին» և ապա արդեն հայտնվել է
ամբողջ բնությունը, նման հայացքները կոչվում են՝
իդեալիզմ, վորովհետև նրանք ընդունում են, վոր
սկզբնականը, գլխավորը—իդեյան է, միտքն է, «վոզին» է:
Այդ տեսակետի վրա կանգնած, այդ տեսակետը պաշտպա-
նող բոլոր մտածողները կազմում են իդեալիստների բա-
նակը*):

Մատերիալիզմ.—Մտածողների այլ խումբ են կազ-

*) Չպետք է այդ իդեալիզմի հետ շփոթել այսպես կոչված գործնա-
կան իդեալիզմը: Որինակ՝ այն կոմունիստը, վոր պայքարում է բանվոր
զասակարգի իդեալի համար, կոմունիզմի համար, էր կյանքը գիտակցաբար
հաճախ գոհաբերում է զբանց համար—այդպիսին գործնական իդեալիստ է,
բայց թեորիայում մատերիալիստ է, վորովհետև չի ընդունում, վոր բնությունը
ստեղծել է աստված կամ «վոզին»: Ընդհակառակը, բուրժուազիան թեո-
րիայում իդեալիստական է, այսինքն ընդունում է, վոր բնությունը ստեղծել է
«վոզին» կամ աստված, բայց գործնական կյանքում այդ բուրժուազիան կոպիտ
մատերիալիստ է՝ բառի ամենավատ իմաստով, այսինքն ձգտում է հարստու-
թյան, վորկրամոլության և այլն:

մում նրանք, վորոնք համարում են, վոր վոչ թե «վոզին»
է ստեղծել նյութը, այլ ընդհակառակը, նյութն է ստեղ-
ծել «վոզին» («վոզուն»): Դրանք—մատերիալիստն էր
են: Պրոլետարական փիլիսոփայությունը*—մատերիա-
լիզմն է: Նա ամեն ինչի հիմք է ընդունում մատերիան
(նյութը): Բայց ի՞նչ է մատերիան: Մատերիան,—պա-
տասխանում են ղեկավարիկ-մատերիալիստները,—զա ա յն
բ ո լ ո Ր ն է, ինչ գոյություն ունի ոք յեկտիվ կեր-
պով (ոքյեկտիվ—մեր գիտակցությունից անկախ, մեր
գիտակցությունից դուրս, սուբյեկտիվ—մեր գիտակցու-
թյան հետ, մեր ապրումների հետ կապված): Մատերի-
ան—զա ա յն ամենն է, ինչ, ազդելով մեր զգա-
յարաններին վրա, մեր մեջ առաջ է բերում
զգայություններ: Որինակ՝ սեղանը—մատերիալ է:
Ինչո՞ւ: Վորովհետև նա գոյություն ունի ոքյեկտիվ կեր-
պով. այսինքն անկախ նրանից, թե մենք գիտենք նրա
մասին թե չգիտենք, դուր է գալիս նա մեզ թե դուր չի
գալիս: Նա կղաղարեք գոյություն ունենալուց, յեթե բո-
լոր մարդիկ միանգամից մեռնեյին, և այլն: Իսկ այդ
մատերիան ճանաչել մենք կարող ենք միայն այն դեպքում,
յերբ նա ներգործում է մեր զգայություններին (աչք, մաշկ)
վրա և հարուցում զգայություն (պնդություն, ձև և այլն):

Ուրիշ խոսքով՝ այն ամենը, ինչի հետ վոր մարդ
ընդհարվում և կարող է ընդհարվել, բոլոր գոյածություն-
ները—մատերիալ է, և նույն իսկ մեր մտքերը ևս այդ
նույն մատերիայի արտահայտություններն են միայն:

Պետք է ասել, վոր իդեալիստական հայացքները վոչ
միայն սխալ են, այլ և հանդիսանում են հետադիմական,
ռեակցիոն հայացքներ, հեղափոխական պայքարին խանգա-

*) Փիլիսոփայությունը մի գիտություն է, վոր զբաղվում է մարդկային
ճանաչողության ամենաընդհանուր հարցերով—թե ի՞նչպես է զարգանում աշ-
խարհը, թե վո՞րն է նրանում ամենահիմնականը—մատերիան թե՞ «վոզին»,
թե ի՞նչպես է մարդ այդ աշխարհը ըմբռնում և այլն: Դիալեկտիկան
մատերիալիզմը—պրոլետարական փիլիսոփայությունն է:

րող հայացքներ, վորովհետև իրենալիզմը հասցնում է աստ-
վածապաշտության, — շահագործվող մասսաններին ավելի
լավ կյանք խոստանալով «են աշխարհում», նա հենց
գրանով էլ նրանց յետ է պահում շահագործողների դեմ
հեղափոխություն անելուց: Ուստի և պրոլետարական
մատերիալիստական փիլիսոփայությունը պայքարում է
իրենալիզմի դեմ:

Պրոլետարիատի փիլիսոփայությունը (մատերիալիզմը)
հաստատում է, վոր վոչ թե «վոգին» է ստեղծել մա-
տերիան (նյութը, նյութին), այլ մատերիան է ստեղծել
«վոգին», «վոգուն»: Իրենալիստները հիմնովին սխալվում
են, յերբ պնդում են, թե «վոգին» ինքնուրույնություն
է: «Վոգին» — դա մեր մտածողությունն է, մեր գիտակ-
ցությունն է: Իսկ մեր մտածողությունը — մատերիայի, մեր
ուղեղի գործնությունն է միայն: Չէ վոր մարդկային գլխից
դուրս, ուղեղից դուրս — ուրիշ վոչ մի «վոգիներ» չկան:
Վոչնչացրեք ուղեղը և միաժամանակ կանհետանա գիտակ-
ցությունը, կամ ինչպես իրենալիստներն են ասում՝ «վոգին»:

Յեթե մենք մտածող մարդու ուղեղը քննենք, այնտեղ
ուրիշ վոչինչ չենք գտնի, բացի Ֆիզիքական և քիմիական
յերևույթներից, նման այն յերևույթներին, վոր կարելի չե
գիտել քիմիական գործարաններում, միայն թե՛ ավելի
բարդ ձևերում: Ուրեմն «վոգին» (գիտակցությունը կամ
մտածողությունը) վոչ այլ ինչ է, յեթե վոչ՝ ուղե-
ղի ապրումն էրը: Յեթե կողմնակի կերպով լավ քննենք,
կտեսնենք վոր դա մատերիա յե և նրա փոփոխությունները,
իսկ իրեն մարդուն դա թվում է վորպես մտածողություն:
Ուղեղից դուրս՝ վոչ մի միտք, վոչ մի «վոգի-
ներ» չկան: Կա միայն մատերիա: Ինքը ուղեղը, վորի
գործնությունը մտածողություն է, կազմում է նույն-
պիսի մատերիա, ինչպես և պողպատի կամ յերկաթի կը-
տորը: Միայն թե նա նրանցից տարբերվում է կառուց-
վածքի շատ մեծ բարդությամբ:

Մարդկանց կամքը վորոշվում է իրենց կյանքի պայ-
մաններով: — Մեր խորհրդածություններով մենք մտանում
ենք մի կարևոր հարցի: Յեթե մեր մտածողությունը վոչ
այլ ինչ է, յեթե վոչ՝ մարդու ուղեղի սուբյեկտիվ (անձնա-
կան) զգացում, հետևապես մարդկանց բոլոր մտքերն ու
ցանկությունները վորոշված են ուղեղի վիճակով, այն
ազդեցություններով, վորոնց նա յենթարկվում է: Յեթե
յես ցանկանում եմ հասնել վորևե բանի, դա անպայման
տեղի յե ունենում այն պատճառով, վոր իմ կամքը իմ
կյանքի պայմաններով և իմ որգանիզմի վիճակով վորոշ-
ված է յեղել, այսինքն ուղղված է յեղել դեպի այդ կողմը:
Մարդկանց կամեցողությունները լինում են չափազանց
բազմազան, բայց միշտ էլ կարող ենք գտնել այս կամ
պատճառը, վոր ստիպում է կամենալ այսպես և վոչ այլ
կերպ: Որինակ՝ յես ուզում եմ ուտել: Ինչո՞ւ: Նրա հա-
մար, վոր իմ ստամոքսում տեղի յե ունենում նյութա-
կան (մատերիական) վորոշ պրոցես: Յերբ յես իմ ստա-
մոքսը լցնում եմ կերակրով, իմ ցանկությունը անցնում
է: Պարզ է, վոր այստեղ իմ կամքը ամբողջովին վորոշ-
վում է իմ որգանիզմի վիճակով:

Բայց մենք կարող ենք վերցնել ավելի բարդ որի-
նակ: — Մեր յերկրի բանվոր դասակարգը կապիտալիստ-
ներից ազատագրվեց և գիմում է դեպի կոմունիզմը: Ի՞նչ-
պես բացատրել այն, վոր հեղափոխություն կատարելու
այդ ցանկությունը միլիոնավոր մարդկանց մեջ առաջա-
ցավ միանգամից: Այդտեղ յուրաքանչյուրի մեջ յեղել է
արդյոք ազատ կամք: Իհարկե վոչ: «Ազատ», այսինքն և
վոչ մեկից կամ վոչնչից անկախ կամք չկա: Ամեն մեկի
կամքը վորոշվում է իր կյանքի պայմաններով: Վոր բան-
վոր դասակարգն իր մեծամասնությամբ կարողացավ հա-
մերաշխ դուրս գալ կապիտալիստների դեմ, — դրա պատ-
ճառն այն էր, վոր բոլոր բանվորները գտնվում են կյան-
քի համանման պայմաններում, վորոնք դասավորվել են

աջնապես, վոր քաղցի, ցրտի, Ֆրոնաներում բազմաթիվ մարդկանց կործանման հետևանքով, բանվորները Ռուսաստանում դուրս յեկան և կատարեցին հեղափոխութիւնը:

Այնպէս վոր մենք տեսնում ենք, վոր յուրաքանչյուր մարդու, ինչպէս և ամբողջ դասակարգերի կամքը վորոշվում է իրենց կյանքի պայմաններով: Գործելու «բացարձակ ազատութիւն» ուրեմն չկա: Ամեն մեկը անում է այն, ինչ վոր իրեն ստիպում են անել պայմանները: Ի հարկէ, մարդիկ այդ հաճախ չեն նկատում: Յերբ մարդ վորևէ բան է ցանկանում և անում, նրան թվում է թէ ինքը դրան հասնում է իր սեփական «ազատ» կամքով, թէև նրա կամքը իրոք վորոշվում է մի շարք ազդեցութիւններով: Յեթե անկենդան առարկաները մտածել կարողանային, ապա նրանք հավանաբար կկարծեյին, վոր իրենց շարժումները, վորոնք պայմանավորվում են արտաքին ազդեցութիւններով, իսկապէս վոր ազատ են:

Իդեալիստներն, ընդհակառակը, համարում են, վոր մարդու կամքը բոլորովին «ազատ» է: Մարդը այս կամ այն կերպ է վարվում նրա համար, վոր նա այդպէս է կամենում, և նրա կամեցողութիւնը վոչնչով չի պայմանավորվում: Մի խոսքով, իդեալիստները ցանկանում են ասել, վոր այդ քնազավառում գոյութիւն չունեն պատճառներ, ինչպէս ամենուրեք տեսնում ենք մեր աշխարհում. դա մի առանձին «հոգեկան» աշխարհ է, ուր թագավորում է աստվածային ազատութիւն:

Բայց մենք տեսանք, վոր իդեալիստների ուսմունքը «հոգեկան» առանձին ելութիւն մասին—սնանկ է: Իսկ յեթե չկան ինքնուրույն «վոզիներ», ապա չի կարող լինել և կամքի ազատութիւն: Չէ վոր կամքը—մեր ուղեղի վիճակն է: Հետևապէս, այս կամ այն ազդեցութիւն տակ՝ այդ կամքը ուղղված կլինի այս կամ այն կողմը: Մի խոսքով—մարդու կամքը միշտ վորոշված է. կամքի ազատութիւնը—

իդեալիստական անմտութիւն է, անհեղհեղութիւն է:

Այսպէս է մատերիալիստական թեորիան: Բայց մարքսյան մատերիալիստական սւամունքը, ինչպէս մենք տեսանք, կայանում է նրանում, վոր նա մատերիալիզմը դիտելի է կայի հետ միացնում է:

Նա ցույց է տալիս վոչ միայն այն, վոր աշխարհումս բացի մատերիայից ուրիշ վոչինչ չկա, վոր «վոզին» մատերիայի (նյութի) արտահայտութիւնն է և ինքնուրույն գոյութիւն չունի, այլ և ցույց է տալիս, թէ ինչպէս այդ մատերիական աշխարհը (դրա մեջ՝ նաև մարդը) դիտելի է կորեն փոփոխվում է: Աշխարհը, բնութիւնը—դա շարժվող մատերիալ է:

Մենք քննեցինք մատերիալիզմի ելութիւնը: Մենք այժմ պետք է սովորենք, թէ ի՞նչ է դիտելի կողմն—շարժման որեւէն այն ամենի, ինչ գոյութիւն ունի:

Դ Ի Ա Լ Ե Կ Տ Ի Կ Ա

«Ամեն ինչ հոսում է յեվ փոփոխվում»:—Դիտելի է կայի առաջին կանոններից մեկն ասում է, վոր վոչինչ չկա անշարժ և անփոփոխ: Ընդհակառակը, ինչ էլ վոր վերցնենք, մենք կնկատենք, վոր դա գտնվում է փոփոխութիւնների պրոցեսում: Յեթե մենք դիտենք մեր շուրջը գտնված բնութիւնը, յերկիրը իր ծովերով, լեռներով, անտառներով, արիւր, աստղերը և այլն,—մենք կարող ենք (յեթե լավ ենք դիտում) նկատել, վոր վոչ մի բան շարունակ իր տեղում և միակերպ վիճակում չէ գտնվում. ընդհակառակը ամեն ինչ անդադար փոփոխվում է: Այսպէս, մեր յերկիրը մի ժամանակ յեղել է հալ ընկած կրակե գունդ, իսկ ավելի առաջ—չիկացած գազի հակայական բուլա: Այժմ նա բոլորովին այլ տեսք ունի, քան առաջ եր: Ուրեմն յերկիրը շարունակ յեթարկվում էր փոփոխութիւն, և նույնիոկ ներկայումս էլ յերկիրը, ճիշտ է՝ դանդաղ, բայց փոփոխվում է: Նույն

բանն ենք տեսնում բնության նաև ուրիշ յերևույթների մեջ, բույսերի և կենդանիների կյանքում:

Նույն բանն է կատարվում նաև հասարակական կյանքի բնագավառում: Որինակ՝ մեզանում առաջ կար միապետական-բուրժուական իրավակարգ և պաշտոնական*) իդեոլոգիան եր՝ իմպերիալիստական իդեոլոգիան, սևաբյուրակային, միապետական, տերտերական իդեոլոգիան: Իսկ այժմ Սորհրդային իրավակարգ է, իշխող իդեոլոգիան է՝ պրոլետարական իդեոլոգիան: Իսկ այս վերջինն էլ, իր հերթին անփոփոխ չի մնում իհարկե, նա շարունակ հարստացվում է, շարունակ զարգանում: Հետևապես — մշտական վոչինչ չկա, ամեն ինչ փոփոխվում է, այլ դրուժյունն ընդունում:

Բայց յերբ ուշադրությամբ դիտում ենք, մենք տեսնում ենք, վոր այդ փոփոխություններն ունեն ևս մեկ հետաքրքիր կողմ. ամեն մի յերևույթ, փոփոխվելով, այլ դրուժյունն ընդունելով, — դառնում է հակադիր յերևույթ. նա իր առաջվա վիճակը կորցնում ու բոլորովին հակառակ տեսք է ընդունում: Սուրհաների, յերևութների մեջ կատարվող փոփոխությունների հետևանքով դրանք վոչընչանում են, իսկ դրանց տեղը հայտնվում են, դրանցից ստեղծվում են ուղղակի հակադիր առարկաներ կամ յերեվույթներ:

Մենք այդ ինչիցն ենք հետևցնում: Նրանից, վոր մենք դիտում, քննում ենք: Ինչո՞վ է վերջանում մարդկանց, կենդանիների և բույսերի կյանքը: Մահով: Ի՞նչ է ստեղծվում մահացած կենդանիներից և բույսերից: Նոր կյանք: Ի՞նչը փոխարինեց պրոլետարիատին ճնշող կապիտալիստական պետությանը: Սորհրդային պետությունը, վորը ճնշում է բուրժուազիային: Յեվ այլն, և այլն,

Սյուպիսով, ինչպես մենք տեսնում ենք, զարգացումն

*) Պաշտոնական — պետության կողմից, իշխող դասակարգերի կողմից ճանաչված:

ընթանում է վոչ թե ուղիղ գծով, այլ զիգզագներով, պտույտներ գործելով, մեկ յերևույթից ստեղծվում է մի ուրիշը, հակադիրը: Բայց այդ նորը վոչ միայն հակադիր է լինում նախկինին, այլ և սովորաբար հանդիսանում է դեպի առաջ կատարված մի քայլ, ավելի զարգացած, ավելի լավ: Նա իր մեջ պահպանում է այն, ինչ յեղել է սկզբնական յերևույթի մեջ, սակայն դա հարստացնում, լրացնում է: Այսպես, որինակ Սորհրդային պետությունը հանդիսանում է բուրժուական պետության վոչ միայն հակադիրը, այլև — մարդկության զարգացման պատմության մեջ դեպի առաջ կատարված մի քայլ է: Լինում է, ի հարկե, նաև հետադարձ շարժում, յերբ նորը հանդիսանում է դեպի յես կատարված մի քայլ, և վոչ թե դեպի առաջ:

59323.66

Դա — դիալեկտիկայի մյուս կողմն է, — զարգացումն վոչ թե ուղիղ գծով, այլ զիգզագներով (պտույտներով), հակադիր յերևութներ ստեղծելով:

Եվոլյուցիա յեվ հեղսփոխություն (ռեվոլյուցիա): — Բայց դա բոլորը չէ. պետք է նաև ասել, վոր զարգացումն տեղի յե ունենում յերկու կերպ, յերկու ձևերով: Որինակի համար՝ վերցնենք փոկը, վորը շարժումը կենտրոնական շարժիչից հաղորդում է դազգահին (այսպես կոչված՝ տրանսմիսիա): Շարժվելով, գլանի վրա պտտվելով, նա հետը հետե մաշվում է, ավելի բարակ և անդիմացկուն է դառնում: Սակայն գործում է, մինչև վոր, վերջապես, հասնում է ժամանակը և կտրվում է: Այդ ամբողջ պրոցեսը հեշտ է բաժանել յերկու մասի — 1) նրա դանդաղ մաշվելը, 2) թռիչքները (ցատկումները), անցումն նոր՝ անվաաս դրուժյունից մինչև կտրվելը, փչանալը: Հետեվապես աստիճանական դանդաղ փոփոխությունը փոխարկվեց թռիչքով: Նույնն է նկատվում նաև հասարակական կյանքում: Դանդաղ զարգացման ժամանակաշրջաններին*)

*) Ժամանակաշրջան (պերիոդ, եպոխտ) — վորոշ շրջան, վորը վորևե բանով արբերվում է որինակ՝ հակահեղափոխության տիրապետության ժամանակաշրջան, պրոլետարական հեղափոխության ժամանակաշրջան, և այլն:

փոխարինում են հեղափոխությունները, այսինքն հասարակական թռիչքները, վորոնցից հետո նորեն սկսում է տեղի ունենալ դանդաղ, աստիճանական զարգացումը: Այդպիսով, հասարակական կյանքը, ինչպես նաև բնության կյանքը, ցույց են տալիս, վոր թռիչքները կազմում են զարգացման անհրաժեշտ մասը:

Դրա դեմ առարկում եյին այն մտածողները, վորոնք ժխտում եյին թռիչքակերպ փոփոխությունների գոյությունը և համենայն դեպս համարում եյին (յերբ նրանց մատնանշում եյին անառարկելի փաստեր), թե դա պատահականություն է, բացառություն, միանգամայն բնորոշ է բնության և հասարակության կյանքի համար: Նրանք իրենց թեորիան անվանեցին եվոլյուցիա, դրա տակ հասկանալով մի այնպիսի զարգացում, վոր տեղի յե ունենում առանց մի վորևե թռիչքների:

Այդ թեորիան ճիշտ է: Դա նկատի յե առնում յերևութիւնների միայն մեկ կողմը, իսկ թռիչքակերպ փոփոխությունների անդադար հեղեղը դա էլ նկատում: Նման մոտեցումն բացատրվում է նրանով, վոր բուրժուազիայի տիրապետող դասակարգին (վորին և պատկանում են այդ մտածողները) շահավետ է այդ ուսմունքը թռիչքների մասին, հեղափոխությունների մասին, վորովհետև բուրժուազիան վախենում է բանվոր դասակարգի հեղափոխությունից:

Սակայն ինչպիսի կապ կա եվոլյուցիայի և թռիչքների միջև: Եվոլյուցիան նախապատրաստում է հեղափոխություն: Դրանք վոչ միայն պարզ կերպով փոխարինում են իրար, այլ և յուրաքանչյուր թռիչքին, խիստ փոփոխությանը նախորդում են նախապատրաստական աստիճանական փոփոխություններ: Վերցնենք այսպիսի որինակ: Կշեռքի մի նժարի մեջ ավազ լցնենք. քանի դեռ այդ ավազը քիչ է (թեթև է)՝ մյուս նժարում դրած քարերի համեմատությամբ, կշեռքի մեջ վոչ մի փո-

փոխություն էլ կատարվի, թեև լարվածությունը կշեռքի լծակի վրա հեռագհետե կավելանա, մինչև վոր կշեռքը իր անշարժ վիճակից դուրս կգա և ավազով լցված նժարը կսկսի ցած իջնել: Ավազի աստիճանական կուտակումն նախապատրաստեց թռիչքի անցումն, անշարժ դրությունից շարժման մեջ դրեց նրան:

Յեթե դիտենք հասարակության կյանքը, ապա այդտեղ ևս նույնը կտեսնենք: Ռուսաստանում 1917 թ. հոկտեմբերին տեղի ունեցավ պրոլետարական հեղափոխությունը: Միթե նա երկնքից իջավ: Վոչ, մեր հեղափոխությունը նախապատրաստվել էր դասակարգային փոխհարաբերությունների նախորդ դանդաղ զարգացումով. դրա հետևանքն արդեն յեղավ թռիչքը—հեղափոխությունը: Յերկար տարիների ընթացքում բանվորներն ու գյուղացիները տնտեսապես շահագործված և քաղաքականապես ճնշված եյին: Յերեք տասնյակ տարիների ընթացքում տարվում էր բանվոր դասակարգի մասսայական հեղափոխական պայքար ընդդեմ բուրժուազիայի և միապետության: Այդ ամբողջ ժամանակաշրջանի ընթացքում ուս պրոլետարիատը կուտակում էր պայքարի իր արյունոտ փորձը, ստեղծում էր իր կոմունիստական կուսակցությունը:

Գյուղացիությունն ևս բազմիցս ապստամբել է, դրանով ճգնելով թուլացնել այն դաժան լուծը, վոր ընկած էր նրա վրա (կալվածատիրական և կապիտալիստական շահագործումն, իրավազրկություն):

Իմպերիալիստական պատերազմը բանվորների և գյուղացիների ծանր վիճակն էլ ավելի անտանելի դարձրեց: Կապիտալի պետքերի համար գետերով հոսեց աշխատավոր ժողովրդի արյունը: Փաղաքներում գլուխ բարձրացրեց սովը: Գյուղում քայքայվեց տնտեսությունը, վորովհետև բացի 10—12 միլիոն մարդկանցից, պատերազմի պետքերի համար հեռագհետե մեծ չափերով վերցնում եյին

նաև անասուններ և այդպիսով գյուղում մնացածներին զրկում աշխատելու և ապրելու հնարավորութիւններից: Քաղաքի արդյունաբերութիւնն ընկավ և չկարողացավ հոգալ գյուղի անգամ ամենամեծագույնները: Բանակը հոգնել էր: Անդադար պարտութիւնները, կյանքի սարսափելի պայմանները, որեկան հազարավոր կյանքերի մահը... Ահա թե ինչը նախապատրաստեց (դանդաղ, որըստորե) այն պայթիւնը, վոր մենք կոչում ենք Փետրվարյան հեղափոխութիւն—միապետութեան կործանման որը:

Այդ որինակից մեզ համար պարզ է դիտելիակալի յերբորդ կողմը—մեկ յերևույթ փոխվում է մի ուրիշ յերևույթի՝ թուիչքներով, սակայն դրանախապատրաստութիւնը կատարվում է աստիճանաբար (եվոլյուցիոն ճանապարհով):

Այդպիսով մենք տեսնում ենք ինչպես են տեղի ունենում յերևույթների փոփոխութիւնները, բայց մենք չըբացատրեցինք, թե ինչն է պատճառը այդ փոփոխութիւնների, թե ինչն է ստիպում, վոր այդ փոփոխութիւնները կատարվեն և թե ինչո՞ւ յեն կատարվում:

Հակասութիւնները մղում են առաջ:—Այդ ուժի դեր են կատարում գանազան յերևույթների փոխադարձ հակասութիւններ, կամ վորեւ յերևույթի ներսում գտնված առանձին ելեմենտների*) հակասութիւնները: Նախ բացատրենք, թե մենք հակասութիւններ բառի տակ ինչ ենք հասկանում: Յեթե յերկու ուժեր (բնութեան կամ հասարակական) ճնշում են մի կետի վրա գանազան ուղղութիւններով, այդ դեպքում ասում են, վոր այդ ուժերը գտնվում են հակասութեան մեջ: Հակասութիւններ են նկատվում ամեն տեղ—և՛ բնութեան մեջ, և՛ հասարակութեան մեջ: Որինակի համար վերցնենք կենդանիների և բույսերի զարգացումը: Ամեն կենդանի և բույս յենթարկվում է շրջապատող ամբողջ մեռյալ ու կենդանի աշխարհի

*) Ելեմենտներ—վորեւ բանի բաղկացուցիչ մասեր:

թշնամական ազդեցութեան: Այդ թշնամական ազդեցութիւնների դեմ նրա մղած պայքարից առաջանում է զարգացում՝ հետևյալ ճանապարհով. իրենց շրջապատին չհարմարվածները (մորթու վոչ ձեռնառու գույնը, վոր վատ է պաշտպանում թշնամիներից, շարժման դանդաղութիւնը, արագաշարժ թշնամիները և այլն) չեն կարողացել դիմանալ և վոչնչացել են: Մնացածները, իրենց շրջապատին քիչ թե շատ հարմարվածները, կարողացել են հաղթահարել, և առաջացրել են սերունդ: Այս վերջինները իրենց հերթին բաժանվել են ավելի կամ պակաս չափով հարմարվածների (իրենց շրջապատին) և այլն: Այդպիսով առաջ է յեկել ժամանակակից կենդանիների և բույսերի ամբողջ բազմազանութիւնը:

Մարդկային հասարակութեան մեջ ևս մարդկանց խմբերի պայքարը, դասակարգերի պայքարը միշտ էլ կազմել է հետագա զարգացման պատճառ: Այսպես, որինակ, 150—200 տարի առաջ Յեվրոպայում գոյութիւն ունեւր Ֆեոդալական քաղաքական իրավակարգ: Իշխանութիւնը Ֆեոդալիզմի որոք պատկանում էր գյուղացիներին շահագործող խոշոր կալվածատերերին—ազնվականներին: Գյուղացիները լիովին կախում ունեյին նրանցից, պարտավոր էյին մի շարք կու ու բեզար վճարել, իրենց տերերի հողերի վրա աշխատել և այլն: Յեվ գյուղացիական տնտեսութեան ամբողջ արդյունքը, բացառութեամբ մի չնչին մասի, անցնում էր աղա-Ֆեոդալին, վորին պատկանում էյին գյուղացիական հողերը:

Դեռ այն ժամանակ բուրժուազիան արդեն գոյութիւն ունեւր, նա ևս, ինչպես և գյուղացիութիւնը, անբավական էր Ֆեոդալների տիրապետութիւնից, վորովհետեւ Ֆեոդալներն իրենց էյին վերցնում ժողովրդական յեկամուտների խոշորագույն մասը: Իսկ բուրժուազիան կամենում էր ինքը շահագործել ժողովրդական մասսաները: Այստեղից և—նրա պայքարը ընդդեմ հին, Ֆեոդալական իրավակարգի:

Այդ ուժերն ել—բուրժուազիան և գյուղացիութիւնը—
պայքարի միջոցով, հեղափոխութեան միջոցով վոչնչացրին
Ֆեոդալիզմը, հողատեր ազնվականների տիրապետութիւ-
նը: Յեոդալական իրավակարգը փոխարինվեց ավելի առա-
ջավոր՝ բուրժուական իրավակարգով:

Նույնպէս և այժմ—իր դարը ապրած կապիտալիս-
տական իրավակարգը փոխարինվում է ավելի զարգացած,
կոմունիստական իրավակարգով, և դա կատարվում է
պայքարի միջոցով, պրոլետարիատի՝ կապիտալիստները
դեմ մղվող պայքարի միջոցով:

Նույնիսկ կոմունիստական հասարակութեան մեջ պայ-
քար կլինի: Այնտեղ տեղի չի ունենա պայքար մարդկանց
միջև, բայց հակասութիւնները և պայքարը մարդկային
հասարակութեան ու բնութեան միջև՝ իհարկէ կմնան:
Մարդը յերբեք չի կարող դա վոչնչացնել, մարդը միշտ
ստիպված պիտի լինի աշխատելու, վորպէսզի բնութիւն-
նից ստանա այն ամենը, ինչ իրեն անհրաժեշտ է: Ուրեմն
այն ժամանակ ևս հակասութեան որեւոր գոյութիւն կու-
նենա:

Հակասութիւնը—մղում է առաջ: Պայքարը—ամեն
ինչի ծնողն է,—ահա ինչ է ասում զիալեկտիկան, բա-
ցատրելով, թէ ինչո՞ւ յէ տեղի ունենում զարգացումը
թէ բնութեան մեջ և թէ հասարակական կյանքում:

Այսպիսով զիալեկտիկական ուրեւնքն այն ամե-
նի, ինչ գոյութիւն ունի, մեզ ներկայանում է այսպէս:

1) Անշարժ (կայուն, հաստատուն) և անփոփոխ վոչինչ
չկա. ընդհակառակը, ամեն ինչ հոսում է և փոփոխվում:

2) Ամեն տեսակի փոփոխութիւն կատարվում է վոչ
թէ ուղղակի կերպով, այլ զիգզագներով (պտույտներով):
Ամեն մի յերևույթ փոխվում է հակադիր յերևույթի, այդ
վերջինն ել իր հերթին շարունակում է փոխվել դարձյալ
նույն կերպ, և այլն: Ըստ վորում կատարվում է վոչ թէ
յետադարձ (վերադարձ), այլ շարժում՝ դեպ առաջ:

3) Մեկ յերևույթ փոխարինվում է մի ուրիշով այն-
պէս, վոր դրանց մեջ կապը պահպանվում է (չի լինում
այնպէս, վոր մեկ յերևույթից առաջացած մյուս յերևույ-
թի մեջ վոչ մի կապ չլինի): Մեկ յերևույթը վոչ թէ
ուղղակի փոխվում է մյուս յերևույթի, այլ վեր է ած-
վում այդ յերևույթի: Ըստ վորում առաջինում կատար-
վող դանդաղ փոփոխութիւնները (եվոլյուցիա) նախա-
պատրաստում են աւագ անցումն (հեղափոխութիւն),
թռիչք դեպի յերկրորդ յերևույթը:

4) Դեպ առաջ կատարվող ամեն տեսակի շարժման
պատճառը հանդիսանում է հակասութիւնների պայքարը,
տարբեր ուժերի բաղխումը:

Այսպէս է զարգացման զիալեկտիկական որեւոր այն
ամենի, ինչ գոյութիւն ունի, կամ, ինչպէս սովորաբար
ասում են—զիալեկտիկան: Պարզ է, վոր յերթե բնութիւնը
և հասարակութիւնը գոյութիւն ունեն ու զարգանում են
համաձայն այդ որեւորի, ապա և նրանք պետք է ուսումնա-
սիրվեն համաձայն դրանց: Պետք է ամեն մի յերևույթ,
վորը մենք հասկանալ ենք կամենում, բննել զիալեկտի-
կական տեսակետից, պետք է զիալեկտիկորեն մտա-
ծել: Ուստի և մենք հետագայում զիալեկտիկա կանվա-
նենք վոչ միայն բնութեան մեզ ծանոթ որեւորը, այլ և նրա
անդրադարձումն մեր գլուխներում, այսինքն զիալեկտի-
կայի թեորիան:

Ի՞նչպէս է, որինակ, ընկ. Լենինը ուսումնասիրել կա-
պիտալիզմը:

Ամենից առաջ, ընկ. Լենինը կապիտալիստական հա-
սարակութիւնը զիտել է վոչ թէ վորպէս մի սառած,
հաստատուն, անփոփոխելի բան, այլ վորպէս շարունակ
փոփոխվող հասարակական յերևույթ. Լենինը վորոնել և
գտել է նրա արմատները, քննել նրա փոփոխութիւնները,
հետեւել նրա հետագա զարգացման ուղիին (զիալեկտի-
կայի առաջին գիծը):

Բայց ի՞նչ նշանակութիւն ունեցա՞վ կապիտալիզմի զարգացման ուղիները ուսումնասիրութիւնը: Ընկ. Լենինը այդպէս վարվելով ուշադրութիւն դարձրեց այն բանի վրա, ինչը վոր պետք է փոխարինե կապիտալիզմին, այսինքն՝ պրոլետարիատի ղեկաւարութիւնը և կոմունիզմի վրա, վորոնք կապիտալիզմին ուղղակի հակադիր են: Ըստ վորում նա աւանու՞մ էր, վոր կոմունիզմը կապիտալիզմին վոչ միայն հակադիր է, այլև նա վերցնում է կապիտալիզմից այն ամենը, ինչ լավ է (որինակ՝ զարգացած տեխնիկան) և վոր կոմունիզմը դեպ առաջ կատարվող մի քայլ է: Ահա ղեկաւարիկայի յերկրորդ գիծը, վոր ընկ. Լենինին ոգնեց ստեղծելու բանվոր դասակարգի ազատագրման իր թերիան:

Բայց ընկ. Լենինը գիտեր, վոր կոմունիզմը միանգամից սահմանվել չի կարող. նա գիտեր, վոր դրան պիտի նախորդի յերկար դանդաղ (եվոլյուցիոն) նախապատրաստական աշխատանք, Հասարակական արտադրութիւնը նախ կնախապատրաստվի կապիտալիզմի որոք գոյութիւն ունեցող հսկայական զարգացմամբ: Բանվոր դասակարգը թվով կավելանա, նրա աղքատութիւնը ել ավելի կմեծանա՝ բուրժուազիայի հարստութիւն գուճնը թաց: Բազմաթիւ կռիւմները նրան կու՞մ կու՞նեն և նրանից ստեղծու՞մ վճռական և ուժեղ մարտնչող ընդդէմ կապիտալիզմի: Միայն այդ ժամանակ կսկսվի պրոլետարական հեղափոխութիւնը: Բուրժուական իրավակարգի հակասութիւնները կհասցնեն թռիչքների (հեղափոխութիւնների), պրոլետարիատի ղեկաւարութիւնը, վորը հանդիսանում է մի աստիճան դեպ կոմունիզմը (ղեկաւարիկայի յերրորդ գիծը):

Այսպէս ղեկաւարիկորեն գնահատելով այն նախապատրաստութիւնը, վոր կապիտալիզմի հեռանկարով տեղի յե ունենում հոգուտ պրոլետարական ղեկաւարութիւնը յե վ կոմունիզմի, ընկ. Լենինը մղում էր համապատասխան պայքար: Նա ամեն կերպ ոգնում էր բանվոր դասակար-

գի զարգացման գործին, աշխատում էր այդ արագացնել, բայց նա յերբեք իրեն նպատակ չի դրել արհեստականորեն հեղափոխութիւն առաջ բերել: Վորովհետև նա գիտեր, վոր արհեստական հասարակական թռիչք, այսինքն արհեստական հեղափոխութիւն ստեղծել չի կարելի: Ամեն մի հեղափոխութիւն պետք է նախապատրաստվի դրան նախորդող զարգացումով:

Մյուս կողմից, յերևելով այդ նույն ղեկաւարիկայից, ընկ. Լենինը անխնա պայքարում էր այն ղեկաւար-դավաճանների դէմ, վորոնք հեղափոխութիւնը ժխտում էին: Նրանք պնդում էին, վոր կապիտալիզմը կոմունիզմով կփոխարինվի հետզհետե, այսպէս ասած՝ քայլ առ քայլ: Հեղափոխութիւնը ավելորդ է: Եվոլյուցիոն ուղին ավելի հաստատ կհասցնի կապիտալիզմի վոչնչացման:

Ընկ. Լենինը կծու կերպով ծաղրում էր այդ կեղծսոցիալիստներին: Նա ապացուցում էր, վոր նրանք ղեկաւարիկան ու հեղափոխութիւնը ժխտում են, վորովհետև իրոք պաշտպանում են բուրժուազիայի շահերը: Վերջինիս համար սարսափելի չեն բանվոր դասակարգի դրութիւն մասնակի գանազան բարվոքումները կապիտալիզմի որոք. բուրժուազիան յերբեմն նույնիսկ հաճույքով համաձայնվում է դրան՝ բանվորական առանձին խավերին կապելով գոյութիւն ունեցող իրավակարգի հետ: Բայց բանվոր դասակարգը այդ ճանապարհով յերբեք չի ազատագրվի շահագործումից: Լավագույն դեպքում նա կարող է մի քիչ բարելավել իր դրութիւնը. միաժամանակ հսկայական չափերի կհասցվեն բուրժուազիայի հարստութիւնները: Միայն հեղափոխութիւնը կարող է բուրժուազիային ընկճել, վորովհետև բուրժուազիան առանց կու՞նի իր ձեռքից յերբեք բաց չի թողնի Փաբրիկաներն ու գործարանները—բանվորներին շահագործելու միջոցները:

Ընկ. Լենինը ղեկաւարիկայի այդ կողմն ել այդպէս էր կիրառում՝ հասարակական կյանքը քննելիս:

Այստեղ մենք անցնում ենք դիալեկտիկայի մեկ ուրիշ կողմին—ուժերի պայքարին: Ընկ. Լենինը յերբեք չէր մոռանում, վոր պայքարը այն միակ ուժն է, վոր մղում է դեպի առաջ: Նրա համար բանվոր դասակարգի կռիվը ընդդեմ բուրժուազիայի նշանակում էր վոչ թե անկարգություն կամ սխալ, ինչպես այդ կարծում էյին բուրժուական պրոֆեսորները կամ բուրժուազիային անձնատուր յեղած սոցիալ-դեմոկրատ-մենչեիկները: Դասակարգերի պայքարը հասարակության ներսում կապիտալիզմի որոք ընկ. Լենինի համար ներկայանում էր հասարակության դասակարգային կառուցման միանգամայն բնական արդյունք: Այստեղ, ուր կան դասակարգեր, այստեղ անհրաժեշտորեն ծագում է պայքար այդ դասակարգերի միջև: Պայքարը վերացնելը՝ յերբ գոյություն ունեն դասակարգեր՝ ձեռնտու յե միայն տիրապետող դասակարգերին: Ընկ. Լենինը այդ պայքարի առիթով վոչ թե արցունք էր թափում ինչպես քաղքենի-մենչեիկները, այլ քննում և ցույց էր տալիս, թե ինչպես այդ պայքարը կհասցնի և հասցնում է կապիտալիզմի կործանման, պրոլետարիատի դիկտատուրային:

Այդ որինակից մենք տեսնում ենք, թե դիալեկտիկան ինչ հսկայական ոգուտ է տալիս բանվոր դասակարգին՝ յեթե դա հմտորեն և ուղիղ կիրառվի: Չպետք է կարծել, վոր Լենինը միայն այդ դեպքում էր կիրառում դիալեկտիկան: Նա ամեն բան ուսումնասիրելիս մտածում էր դիալեկտիկորեն: Դա հասկանալի յե, քանի վոր դիալեկտիկան զարգացման որենքն է այն ամենի, ինչ գոյություն ունի: Հետևապես, այդ բոլորը հասկանալ կարելի յե միայն այն դեպքում, յերբ մոտեցումը դիալեկտիկական է, այսինքն յերբ մտածում ես դիալեկտիկորեն:

Զկա՛ վոչինչ անշատ:—Մեր բացատրությունը լրիվ չի լինի, յեթե կանգ չառնենք դիալեկտիկայի հետևյալ յերկու կողմերի վրա ևս: Յենթադրենք թե մենք ցանկանում

ենք ուսումնասիրել վորևէ մարդու: Կարելի յե այդ անել քննելով միմիայն նրան և ուրիշ վոչ վոքի նկատի չունենալ, ուրիշ վոչնչով չհետաքրքրվել: Իհարկե վոչ: Չե՞ վոր նրա վրա ազդեցություն են գործում բազմաթիվ զանազան հանգամանքներ—և ընտանիքը (վորտեղ նա մեծացել և ապրում է), և՛ դասակարգը (վորին նա պատկանում է,) և՛ գոյություն ունեցող իրավակարգը, և՛ դասակարգային պայքարը, և՛ ժամանակակից դիտությունը, և՛ գեղարվեստը, և ելի շատ ուրիշ բազմաթիվ յերևույթներ: Ուրեմն նույնիսկ առանձին մարդուն ուսումնասիրելիս պետք է նկատի ունենալ հսկայական քանակությամբ այնպիսի յերևույթներ, վորոնք այսպես թե այնպես կապված են նրա հետ: Այստեղից և հետևում է այն յեզրակացությունը, վոր ամեն ինչից անշատ (այսինքն վոչ մի բանի հետ կապ չունեցող) վոչինչ չկա,—ամեն բան, ամեն յերևույթ հազարավոր թելերով կապված է մնացած աշխարհի հետ:

Մարքսի դիալեկտիկան,—գրում է Լենինը,—լինելով գիտական-եվոլյուցիոն մեթոդի վերջին խոսքը, արգելում է (դեմ է) անշատուսմն, այսինքն՝ առարկայի կամ յերեվութի միակողմանի և սխալ, ազավաղված քննությունը, ուսումնասիրությունը: Դիալեկտիկան պահանջում է հաշվի առնել բոլոր կապերը, բոլոր հանգամանքները:

Այդ ուղղությամբ, դիալեկտիկայի կիրառման հրաշալի որինակ է տվել ընկ. Լենինը Բրեստի հաշտության ժամանակ. դա հիշատակենք, վորպես համանման բազմաթիվ դեպքերից մեկը.—

Ինչպես հայտնի է, 1918 թվի սկզբին գերմանական իմպերիալիզմը մեր Խորհրդային իշխանությանը առաջարկեց հաշտության չափազանց ծանր պայմաններ: Շատ շատերը այն կարծիքին էյին, վոր այդպիսի ծանր պայմանները ընդունելի չեն, վոր այդ՝ ինչպես այն ժամանակն էյին ասում «ստորացուցիչ» հաշ-

տությունը վոչ մի դեպքում չպետք է ստորագրել, քանի վոր դա համազոր կլիներ ճորտացման և հեղափոխության կործանման:

Լենինը, ընդհակառակը, պնդում էր, վոր հաշտությունը կնքվի՝ ինչ գնով ել լինի, միայն թե գերմանական իմպերիալիզմը չվոչնչացներ Խորհրդային իշխանությունը: Նա ապացուցում էր, վոր մեր Խորհրդային յերիտասարդ հանրապետությունն այն ժամանակ պատերազմել չէր կարող: Անհրաժեշտ էր դադար առնել, վորպեսզի մենք կարողանայինք կարգի բերել բանակն ու անտեսությունը: Այժմ խոսել պատերազմի մասին—ապացուցում էր Լենինը—դա նշանակում է կովի դուրս գալ կարտոնե սրով, հեղափոխական ֆրագներով և վոչ թե հեղափոխական գործով:

Իսկ ինչո՞ւ ընկ. Լենինը այդպես համոզված էր ասում այն մասին, վոր կռիվը գերմանական իմպերիալիզմի դեմ պետք է հետաձգել և առ այժմ համաձայնվել այդ «ստորացուցիչ», ծանր հաշտությանը: Վորովհետև նա դատում էր դիալեկտիկորեն:

Նա մտածում էր. պատերազմել այժմ—կնշանակի հեղափոխությունը անվերադարձ կործանել: Բայց միթե Բրեստի հաշտությունը չի՞ կործանում հեղափոխությունը՝ գնելով ճորտական ծանր պայմաններ:

Վոչ, — պատասխանում էր նա: Չի կարելի անշատ վերջնել միայն Խորհրդային Ռուսաստանի և Գերմանիայի հարաբերությունները: Աշխարհում ամեն բան կապված են իրար: Յե՛վ Գերմանիայի, յե՛վ Խորհրդային Ռուսաստանի դրությունը, և՛ նրանց հարաբերությունները կախում ունեն ուրիշ շատ հանգամանքներից, և ամենից առաջ՝ իմպերիալիստական սպանդանոցի յեղքից: Գերմանիայի դիրքը փայլուն չէ, նրա պարտությունը մոտիկ ապագայում շատ հնարավոր է, — ֆրանսիական, անգլիական և ամերիկական իմպերիալիզմը նրան չի խնայիլ: Բրեստի հաշտությունը ե՛լ ավելի յեռանդուն պայքար է ստեղծելու

ընդդեմ իմպերիալիստական Գերմանիայի՝ հնարավորություն տալով ուրիշ յերկրների իմպերիալիստներին սպեկուլյացիայի առարկա դարձնելու այն նեղումներն ու ճշնշումները, վորոնք Գերմանիայի հաղթության դեպքում սպասում են ուրիշ ժողովուրդներին, և այլն:

Յեվ ի՞նչ. Լենինյան դիալեկտիկան հաղթեց: Գերմանական իմպերիալիզմը պարտություն կրեց ուրիշ յերկրների իմպերիալիստների կողմից, Գերմանիայում պոթկաց հեղափոխություն և Բրեստի «ստորացուցիչ» հաշտությունը 1918 թվի նոյեմբերին վոչնչացվեց: Խորհրդային Ռուսաստանը փրկվեց: Բոլոր հանգամանքների հաշվառումն հնարավորություն տվեց գտնելու ուրիշ ձևապարհ: Միակողմանի, ան ջատ քննությունը, դատողությունը կարող էր կործանիչ լինել:

Մենք այստեղ ևս տեսնում ենք, վոր դիալեկտիկան խելացիորեն կիրառելը ոգնում է լուծելու ամենադժվար խնդիրները, վոր պատմությունը դնում է մարտնչող պրոլետարիատի առաջ:

Վերացական ճշմարտություն չկա—ճշմարտությունը կոնկրետ է:—Չենց այդ որինակով մենք մտանում ենք դիալեկտիկայի մեկ կարևոր հատկությանը, վորի կիրառումը կազմում էր ընկ. Լենինի և կոմունիստական կուսակցության հսկայական ուժը: Դա այն որենքն է, վոր ասում է—աբստրակտ (վերացական) ճշմարտություն չկա, ճշմարտությունը միշտ կոնկրետ է*):

Բուրժուական պրոֆեսորները, ընդհակառակը, աշխատում են հորինել այնպիսի որենքներ, վոր պետքական լինեն բոլոր ժամանակների և բոլոր ժողովուրդների համար

*) Կոնկրետը արտարկուց (կամ վերացականից) տարբերվում է նրանով, վոր դա նշանակում է առանձին յերևույթն իր բոլոր կողմերով, իսկ արտարակուցը (կամ վերացականը)—մե՛կ կողմն է՝ սակայն շատ յերևույթների: Որինակ, կուսակցության տվյալ անդամ X-ը—դա կոնկրետ է, իսկ կուսակցության անդամներն ընդհանրապես—դա վերացական է (կամ արտարակուց) և կամ՝ բոլոր մարդիկ քայլում են—դա ընդհանուր կամ վերացական որենք է: Ընդհակառակը, X-ը լավ քայլող է—դա կոնկրետ, մասնակի որենք է:

—ընդհանուր վերացական որենքներ: Նրանք միևնույն տե-
սակետով են քննում մարդկութեան կյանքի բոլոր զանա-
զան եպոխաները (ժամանակաշրջանները):

Նրանք այդ իզուր չեն անում. նրանք ցանկանում են
ապացուցել, վոր կապիտալը, այսինքն՝ միլիարդավոր տիրա-
պետութիւնը միլիոնների վրա և բուրժուական իրավա-
կարգի ուրիշ շատ հրաշալիքները միշտ ել գոյութիւն են
ունեցել, ուրեմն և այսուհետև ևս պետք է շարունակեն
գոյութիւն ունենալ: Ուրիշ խոսքով, նրանք ճգնում են
կապիտալիստական իրավակարգը ամրապնդել:

Բայց իրականութիւնը դրա հետ չի հաշտվում: Իրա-
կանութեան մեջ մենք տեսնում ենք, վոր բուրժուական
այդ հավիտենական, արատրակտ ճշմարտութիւնները գրոշ
չարժեն: Այն, ինչը ուղիղ եր մի վորոշ տեղում և մի վորոշ
ժամանակում, այն դուրս է գալիս կեղծ և սխալ՝ մի
ուրիշ ժամանակում և մի ուրիշ տեղում: Հետևապէս, ամեն
մի յերևույթ մենք պետք է ուսումնասիրենք իր առանձ-
նահատկութիւններով, պետք է հաշվի առնենք այն ամե-
նը, ինչով նա տարբերվում է ուրիշներից, պետք է հաշ-
վի առնենք թե ավել մոմենտում ինչպիսի հարաբերու-
թիւնների մեջ է գտնվում իրեն շրջապատողների նկատ-
մամբ և այլն:

Ընկ. Լենինը ընդհանրապէս խիստ կարևոր եր համա-
րում այս ուսմունքը (այսինքն ուսմունքն այն մասին,
վոր ճշմարտութիւնը միշտ կոնկրետ է): Նա այդ շարու-
նակ կիրառում եր: Բրեստի հաշտութեան գործում դա
արդեն պարզ յերևաց: Այն հարցին, թե արդյոք կարելի
յե, վոր հեղափոխական յերկիրը գործարքի մեջ մտնի իմ-
պերիալիզմի հետ, միթե դա չեր նշանակի՝ դավաճանել
համաշխարհային պրոլետարիատի պայքարին: Ընկ. Լենի-
նը դրան պատասխանում եր՝ նայած թե յերբ, վորտեղ,
ինչ պայմաններում: Յերբեմն չի կարելի, յերբեմն ել
վոչ միայն կարելի յե, այլ և պետք է: Յերբ (ինչպէս

Բրեստի ժամանակ) դրվում եր այսպիսի հարց—կամ
գործարք, կամ Խորհրդային Հանրապետութեան կործա-
նումն,—կարելի յեր և պետք եր գործարքի մեջ մտնել:
Դա չի նշանակում՝ դավաճանել պրոլետարական գործին:
Իսկ յեթե, որինակ, գերմանական մենշևիկները գործարքի
մեջ են մտնում համաշխարհային իմպերիալիզմի հետ՝
դրանով ստրկացնելով Գերմանիայի բանվոր դասակարգը
—ապա դրանք սրիկաներ և դավաճաններ են: Յեվ այլն:
Միևնույն գործողութիւնը տարբեր պայման-
ներում կարող է տալ հակառակ հետևանք:

Այդպիսով մենք ընդգծեցինք դիալեկտիկայի բոլոր
կարեւոր կողմերը: Այժմ պարզ է, վոր նա հեղափոխական
ամենաուժեղ գործիքն է: Բանվոր դասակարգը նրա ոգ-
նութեամբ կարող է ճիշտ գնահատութիւն տալ է ճիշտ
գնահատութիւն է տալիս այն ամենին, ինչ կա, գոյու-
թիւն ունի, ինչպէս և այն ամենին, ինչ պատրաստվում
է ստեղծվել գոյութիւն ունեցող պայմաններից: Մի խոս-
քով, նա ուսումնասիրելով ներկան, կարող է առաջորեն
տեսնել, թե ինչպէս կդասավորվեն պայմանները ապագա-
յում, վորովհետև նա գիտե գարգացման որենքը: Իսկ
հայանի յե, վոր ով գիտե՝ նա իր մեջ ուժ է զգում, նա դո-
րեղ է, ով առաջորեն տեսնում է՝ նա իր թշնամիներից
միշտ ել ուժեղ դուրս կգա:

Միայն թե չպետք է կարծել՝ վոր, իմանալով դիա-
լեկտիկան—արդեն ամեն ինչ գիտես: Ընդհակառակը, դիա-
լեկտիկան պահանջում է խիստ ուշադիր կոնկրետ ուսում-
նասիրութիւն: Նա պահանջում է, վոր ամեն մի յերևույթ
ուսումնասիրվի առանձին,—միայն այդ դեպքում կարելի
յե ասել թե ինչպէս և վորտեղ նա կփոփոխվի: Կարելի
յե ասել, վոր դիալեկտիկան բանալի յե տալիս բոլոր դոների
համար, բայց ամեն մի կողպեքին պետք է մոտենալ այդ
բանալիով ուրիշ տեսակ: Ինչպէս: Դա մեզ ցույց կտա
ինքը ամեն մի կողպեքն առանձին:

II

ՀԱՍԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Դիտելի տիկական մատերիալիզմը բնության և մարդկային հասարակության զարգացման ընդհանուր որենքն է. հետևապես նրա ոգնությամբ պետք է ուսումնասիրել թե մեկը և թե մյուսը. այսինքն նա մի միջոց է, վորով պետք է ուսումնասիրել թե բնությունը և թե հասարակությունը: Այդ միջոցի կիրառումն մարդկային հասարակության ուսումնասիրության խնդրում—կրում է պատմական մատերիալիզմ անունը: Այդպես է կոչվում, վորովհետև պատմական մատերիալիզմը մարդկային հասարակությունը ուսումնասիրում է մատերիալիստական տեսակետից, այսինքն յեղակեա է ընդունում վոչ թե «վոգին», այլ մատերիան (նյութը), վոչ թե մարդկանց գիտակցությունը, այլ նյութական արտադրությունը: Մենք հետո կատենենք, թե դա ինչպես է կատարվում:

ԲՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՅԵՎ ՀԱՍԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ.
ԱՐՏԱԴՐՈՂ ՈՒԺԵՐ

Մարդկային հասարակությունը յերկար պատմություն ունի: Հարյուր հազարավոր տարիներ առաջ են մարդիկ տարբերվել մնացած կենդանական աշխարհից: Այդ ժամանակից շարունակ փոխվել են նրանց աշխատանքի գործիքները, փոխադարձ հարաբերությունները, բարքերը, գիտելիքները և այլն: Բայց մի բան անփոփոխ է մնացել, դա—մարդ-

կային աշխատանքի փաստն է: Փոխվել են սլայմանները, վորոնց մեջ մարդիկ աշխատելիս են յեղել, փոխվել են մարդկանց փոխհարաբերությունները, բայց ինքը մարդկային աշխատանքը մնացել է, վորովհետև աշխատանքը մարդկային հասարակության կյանքի անկապտելի մասն է: Յերբեք չի յեղել և չի լինի մարդկային հասարակության այնպիսի կազմակերպություն, վորտեղ մարդիկ աշխատած չլինեյին կամ վորտեղ մարդիկ չաշխատեն:

Դա միանգամայն հասկանալի կլինի, յեթե մենք հիշենք, թե ի՞նչ է կատարվում մարդկային աշխատանքի հետ: Աշխատանքի միջոցով մարդիկ բնությունից ստանում են այն ամենը, ինչ իրենց անհրաժեշտ է.—կերակուր, նյութեր՝ հագուստի, բնակարանի և իրենց բազմազան պետքերի համար: Բայց այն ամենը, ինչ մարդիկ բնությունից ստանում են, դա այս կամ այն կերպ գործ են ածում,—հացը ուտվում է, յերկաթը մաշվում, փայլը փրատում և այլն: Ուրեմն բոլոր առարկաները կամաց-կամաց վոչնչանում են և պահանջվում է, վոր դրանք փոխարինվեն նորերով: Այդպիսով, հասարակությունը շարունակ կարիք ունի, վորպեսզի բնությունից անդադար ստացվեն հարկավոր նյութն ու եներգիան, վոր փոխարինեն այն ամենին, ինչ մարդիկ գործ են ածում ու սպառում: Տեղի յե ունենում, այսպես ասած, իրերի փոխանակություն՝ բնության և հասարակության միջև, ճիշտ նույնպիսի փոխանակություն, ինչպիսին տեղի ունի առանձին մարդու մեջ. մի շարք նյութեր ներս են առնվում, մյուսները դուրս գնում, և այդ պրոցեսը (այդ շարժումը) կազմում է թե առանձին մարդու և թե ամբողջ հասարակության կյանքի հիմքը:

Նույնն ենք նկատում կենդանիների մոտ: Նրանք ևս բնության հետ նյութերի փոխանակություն են կատարում: Յեվ այդ բանում մարդը կենդանական աշխարհից չի

տարբերվում: Դա միանգամայն հասկանալի չէ, վորովհե-
տև ինքը մարդը ծագել է կենդանական աշխարհից, նրա
մարմնի որգանները ընդհանուր առմամբ կազմված են
այնպես, ինչպես կենդանիներինն է: Տերտերական հեքիաթ-
ներն այն մասին, վոր մարդկային բնությունը բոլորովին
այլ է քան կենդանիներինը—հիմար և սխալ բաներ են:

Մարդու տարբերությունը կենդանուց: Աշխատանքի
գործիքների դերն այդ խնդրում:—Բայց այստեղ վորոշ և
էյական տարբերություն կա: Դա բացատրվում է այն հա-
տուկ պայմաններով, վորոնց մեջ մարդս ստիպված է
ապրելու գեռ շատ վաղ ժամանակներից:

Տարբերությունը կայանում է նրանում, վոր կենդա-
նիները իրենց համար անհրաժեշտ բանը բնությունից ստա-
նում են անմիջականապես իրենց մարմնի բնական մասերով,
ինչպես են՝ կտուց, ատամներ, մազիկներ: Իսկ մարդն այդ
անում է գործիքների միջոցով, ինչպես են՝ փայտ, կա-
ցին, հրացան, մեքենա: Ձեռքի ու նյութի (վոր նա ար-
տադրում է իր պեռքերի համար) միջև մարդը դնում է
գործիքը և դրանով շատ անգամ ավելացնում իր գորու-
թյունը: Այստեղ է անհա նրա գլխավոր տարբերությունը
մնացած կենդանական աշխարհից: Մարդը—կենդանի
չէ, բայց այնպիսի կենդանի, վորը գործիքներ
է շինում և դրանք իր աշխատանքի մեջ գործա-
դրում: Առանց իր արհեստական գործիքների մարդկային
հասարակությունը գոյություն ունենալ չի կարող:

Բայց չէ՞ վոր շատ առաջ, հարյուր հազարավոր տա-
րիներ առաջ, մարդս իր կերակուրը ձեռք եր բերում ճիշտ
այնպես, ինչպես և մյուս կենդանիները:*)

Ինչպես է կատարվել անցումն կենդանուց դեպի մարդը:—
Ինչպես է մարդս անցել գործիքների ոգտագործման: Այժմ
ել կարելի չէ գիտել, վոր կապիկների զանազան ցեղեր

*) Գիտությունը ապացուցել է, վոր ժամանակակից կապիկները և մար-
դիկ առաջացել են մեկ ընդհանուր նախնիքից՝ մարդ-կապիկից:

այս կամ այն դեպքում, կերակուր ձեռք բերելու կամ
թշնամիներից պաշտպանվելու համար գործ են ածում
փայտ կամ քարեր: Բայց նրանց համար այդ փաստը յերկ-
րորդական կամ յերրորդական նշանակություն ունի: Նը-
րանք իրենց համար հարկավոր կերակուրը ձեռք են բե-
րում գլխավորապես իրենց մարմնի բնական մասերով:
Յերևի ճիշտ այդպես են վարվել նաև մեր հեռավոր նախ-
նիքները: Բայց կյանքի վատթարացող պայմանները (կլի-
մայի փոփոխությունը, մարդաբնակ անտառների այրվելը
և այլն) ստիպել են նախնական մարդկանց ավելի ու ա-
վելի հաճախ գործադրել իրենց սողմային գործիքները
(ճյուղեր, քարեր, պտուղներ), մինչև վոր դա հասցրել է
գործիքների մշտական ոգտագործման: Այդ փոփոխությա-
նը նպաստել են յերկու հանգամանք.

1) Քանի վոր մեր նախնիքները սկզբում հավանա-
բար ապրելիս են յեղել անտառներում, ապա և նրանց
առաջի թաթերը, վորոնցով նրանք ստիպված պիտի լի-
նեյին մագլցելու ծառերի վրա, շատ ավելի զարգացած
պիտի լինեյին քան յետևի թաթերը: Դա հնարավորու-
թյուն է տվել գործիքներ գործածելուն քիչ թե շատ հեշ-
տություն հարմարվելու:

2) Մարդիկ յերբեք չեն ապրել դատ-դատ (միայնակ)
կամ զույգերով: Ընդհակառակը, նրանք կազմել են խում-
բեր և ապրել մի քանի տասնյակներով՝ մինչև գործիքնե-
րի մշտական գործածությունը: Առանց այդպիսի հասա-
րակական կյանքի, իհարկե, գործիքների մշտական գոր-
ծածությունը անցնելը և դրանց հետագա զարգացումն
հնարավոր չեր լինի: Հարկավոր եր ունենալ շատ մարդ-
կանց և շատ սերունդների փորձը, վորպեսզի կարելի լի-
նեյ մի փոքրիկ քայլ անել դեպի առաջ: Իսկ նման փորձը
և նրա կուտակումը կարող էյին տեղի ունենալ միայն
կոլեկտիվի մեջ, խմբի մեջ:

Ահա այս ամենից հետո կատարվեց անցումն կենդա-

նական կյանքից դեպի մարդկային կյանքը, այսինքն՝ նրան, վոր մարդս իր գոյութիւնը պահպանելու համար հարկավոր միջոցները սկսեց ձեռք բերել արհեստական գործիքներէ ոգնութեամբ:

Սկսած այն ժամանակից, յերբ մեր նախնիքները սկսեցին միշտ գործածել աշխատանքի գործիքներ, այդ ժամանակից նրանց զարգացումն ընթացավ միանգամայն այլ ճանապարհով, քան մնացած կենդանիներինը: Տեսնենք թե ինչպիսի ճանապարհով:

Ամեն մի կենդանի կամ բոյս ընտելանը հարմարվում է:—Կենդանին կամ բույսը իր սովորութիւնները, մարմնի կազմը, գույնը հարմարեցնում է բնական այն պայմաններին, վորոնց մեջ բույսերի կամ կենդանիների սովյալ տեսակը կամ ցեղը ստիպված է ապրելու: Այդ հարմարվելը կատարվում է գլխավորապես հենց իրեն՝ կյանքի ընտելանութեան ոգնութեամբ. սովյալ ցեղից նրանք, վորոնք քիչ չափով են հարմարվում շրջապատող պայմաններին (որինակ՝ դանդաղ վազքը՝ յերբ կան արագավազ թշնամիներ, կամ մարմնի գույնը՝ վոր չի թագցնում թշնամու աչքից, և այլն), շուտով վոչնչանում են և հաճախ չեն հաջողում սերունդ թողնելու: Ընդհակառակը, բեղմնավորվում են նախ նրանք, վորոնք թեկուզ մի քիչ ավելի յեն հարմարված կյանքի պայմաններին: Նրանց սերունդից նորեն մնում են ապրելու և սերունդ են թողնում միմիայն նրանք, վորոնք սովյալ վայրում կարողանում են գոնե մասամբ հարմարվիլ բնութեան պայմաններին: Որինակ, յենթադրենք թե հյուսիսում, ուր մշտական ձյուն է, ապրում են մոխրագույն նապաստակներ: Պարզ է, վոր ավելի շուտ յերկար կապրեն նրանցից այնպիսիները, վորոնց գույնը ավելի բաց է, քանի վոր թշնամին այդպիսիներին ավելի դժվարութեամբ կնկատի: Նրանք կթողնեն սերունդ. այդ վերջինից նույնպես կառաջանան ավելի բաց գույն ունեցողներ, և այլն: Բայց վորովհետև ծնողների առանձնա-

հատկութիւնները թեկուզ մասամբ փոխանցվում են սերունդին, ապա և շատ սերունդներից հետո նապաստակները խիստ սպիտակում են, այսինքն հարմարվում են կյանքի բնական պայմաններին:

Բնութեանը այդ կերպ հարմարվելը, կոչվում է բիոլոգիական (բիոլոգիա բառից, վոր նշանակում է գիտութիւն՝ կյանքի մասին):

Մարդու հարմարվելը բնութեան պայմաններին:—Ուրիշ բան ենք մենք նկատում մարդու մոտ: Նա չի փոխում իր մարմնի կազմվածքը, գույնը և այլն, ինչպես այդ անում են կենդանիները և մասամբ բույսերը: Փոխադրվելով ցուրտ յերկրներ, մարդը չի ծածկվում թանձր բրդով, այլ ձեռք է բերում կենդանիների տաք մորթիներ: Ջրում լողալու համար մարդը հետզհետե չի ձևափոխում իր ձեռներն ու մարմինը, ինչպես այդ տեղի յե ունենում կենդանիների հետ, այլ հնարում է նավակ (իսկ ավելի ուշ՝ նաև շոգենավ): Մի խոսքով՝ նա այնքան չի փոփոխում իրան, ինչքան փոփոխում է այն, ինչը նա դնում է իր և բնութեան միջև—նա փոփոխում է իր աշխատանքի միջոցները (գործիքները), վորոնք տեխնիկա անունն են կրում: Հետևապես մարդու հարմարվելը բնութեանը—վոչ թե բիոլոգիական է, ինչպես կենդանիներինն է, այլ տեխնիկական, արհեստական գործիքների ոգնութեամբ, վորոնք մարդը դնում է իր և բնութեան միջև:

Այստեղից ել առաջանում է վերև հիշած տարբերութիւնը բնութեան ծոցում կատարվող զարգացման և մարդկային հասարակութեան մեջ կատարվող զարգացման միջև: Վերջինում նա տեղի յե ունենում շատ անգամ ավելի արագ: Այստեղ գործում է վոչ թե կյանքի դանդաղ ընտելանութիւնը մի շարք սերունդներում, այլ տեղի յե ունենում գործիքների փոխարինումն: Վերջինս կարող է կատարվել շատ արագ: Դրանում համոզվելու համար բավական է ծանոթանալ տեխնիկայի զարգացմանը վերջին

20—30 տարիներում: Սկսած այն ժամանակից, յերբ մեր նախնիքները սկսել են շարունակ, մի քանի հարյուր հազար տարիներ, գործածել գործիքներ,—մարդկութունը հըսկայական չափերով զարգացել է՝ կենդանական աշխարհից վեր բարձրանալով: Մարդկութունը իր այդ աստիճանին հասել է շնորհիվ տեխնիկայի զարգացման:

Տեխնիկա: Արտադրող ուժեր:—Իր տեխնիկան (աշխատանքի բոլոր գործիքները միասին վերցրած) մարդ գործ է դնում արտադրութան մեջ—բնությունից նյութեր ձեռք բերելիս և դրանք մշակելիս: Սակայն արտադրութան պրոցեսում մասնակցում են վոչ միայն տեխնիկական և զանազան հում նյութեր, այլ և ինքը մարդը՝ վորպես բանող ուժ: Մարդը հանդիսանում է արտադրութան կարևորագույն մասը, վորովհետև այդ արտադրութունը վարում է ինքը, և այդ արտադրութունը իր համար է: Աշխատանքի ամբողջ գործիքները, հում նյութերը և մարդկային բանող ուժը, ամբողջովին վերցրած, մենք անվանում ենք մարդկային հասարակութայն արտադրող ուժեր: Նրանք արտադրում են այն ամենը, ինչի կարիք ունի այդ հասարակութունը:

Արտադրող ուժերի զարգացումը:—Իհարկե հետաքրքիր է հարցնել, թե ինչո՞ւ յեն զարգանում արտադրող ուժերը: Ի՞նչն է ստիպում մարդկանց՝ տեխնիկան բարելավելու:

Դրան չի կարելի մեկ խոսքով պատասխանել: Դիալեկտիկայի մասին գլխում մենք ասացինք, վոր ամեն մի յերևույթ պետք է ուսումնասիրել կոնկրետ կերպով, տեսնել, թե դա ինչո՞վ է տարբերվում ուրիշներից: Այդպես և այստեղ: Պատմութայն մեջ մարդիկ իրար հետ զանազան կերպ են կապեր հաստատել: Տարբեր են յեղել մարդկային հասարակութայնները: Յե՛վ նրանց մոտ տարբեր ձևերով է կատարվել արտադրող ուժերի զարգացումը:

Հարցը քննենք միայն կապիտալիստական արտադրու-

թյան շրջաններում: Ի՞նչպես է այստեղ, Այստեղ չկա միասնական հասարակութուն, վերջինս բաժանված է դասակարգերի: Կապիտալիստները բոլորովին այլ գործերով են զբաղված, քան բոլոր մարդկանց կարիքներին բավարարութուն տալն է: Նրանք միայն ձգտում են վորքան կարելի յե շատ շահվել, քամել բանվորական աշխատանքից և վորքան կարելի յե շատ կապիտալներ կուտակել: Այդպիսի հասարակութայն մեջ արտադրող ուժերի զարգացումը տեղի յե ունենում 1) բանվորների՝ կապիտալիստների դեմ մղած պայքարի և 2) կապիտալիստների իրենց միջև կատարվող պայքարի արդեցութայնների տակ:

Այդ ի՞նչպես է տեղի ունենում: Առաջին: Բանվորների պահանջների (աշխատավարձը բարձրացնել, բանվորական ուրը կրճատել և այլն) դեմ պայքարելիս կապիտալիստները գործի մեջ են դնում ավելի լավ մեքենաներ, վորոնք հնարավորութուն են տալիս գործը ավելի քիչ (պակաս թիվ) բանվորներով վարելու. գործազրկութունը աճում է, և բանվորները ստիպված են լինում վատթարացած պայմաններին համաձայնվելու: Յերկրորդ: Հենց իրենց՝ կապիտալիստների միջև տեղի յե ունենում պայքար շուկաների համար, մրցութուն: Նրանցից յուրաքանչյուրը ձգտում է իր սպրանքը եժանացնել, վորովհետև նա միայն դրանով կարող է թակել ուրիշ այն կապիտալիստներին, վորոնք նույնանման սպրանք են շուկա հանում: Բայց նա այդ անել կարող է միայն կատարելագործված մեքենաներ մտցնելով գործի մեջ:

Ուրիշ խոսքով, բուրժուական հասարակութայն մեջ արտադրող ուժերի զարգացման պատճառներ են հանդիսանում՝ 1) կապիտալիստների պայքարը ընդդեմ բանվորների, 2) կապիտալիստների պայքարը իրար դեմ (կոնկուրենցիան, մրցումը):

Աշխարհագրական միջավայրը յե՛վ հասարակութայն

զարգացումը:—Պետք է շեշտել, վոր արտադրող ուժերի զարգացման վրա վորոշ ազդեցութիւն են գործում նաև բնական պայմանները (աշխարհագրական միջավայրը): Յերկրագնդի վրա այդ պայմանները դանազան են: Վերջնենք թեկուզ ցուրտ կլիմայով յերկրները, հյուսիսային բևեռին մոտ գտնված յերկրները և այն յերկրները, վորոնք ունեն տաք կամ բարեխառն կլիմա: Տարբերութիւնը շատ մեծ է: Կան յերկրներ, ուր, որինակ, ոգտակար հանքեր քիչ կան, իսկ կան այնպիսի յերկրներ, վորտեղ նման հանքեր շատ կան: Մի շարք յերկրներ ծովերից հեռու յեն և գետերով ել աղքատ. մյուսները, ընդհակառակը, բոլոր կողմերով ել շրջապատված են ծովերով (կղզիները) և գետերով ել հարուստ են:

Պարզ է, վոր այս ամենը պետք է տարբեր ազդեցութիւն ունենա արտադրող ուժերի զարգացման վրա: Ծովը նպաստում է նավագնացութեան գործի զարգացմանը, յերկաթի և քարածուխի հանքերը նպաստում են մեքենաների կառուցման, պտղաբեր հողը և տաք կլիման— հողագործութեան:

Բայց բնական պայմանները միայն նպաստում կամ դանդաղեցնում են զարգացումը, և վոչ թե առաջ բերում: Որինակ՝ այնտեղ, ուր պրոդուկտների փոխադրութեան կարիք չկա, — այնտեղ ծովը չի կարող նավագործութիւն ստեղծել: Բայց յերբ արտադրութեան զարգացման ազդեցութեան տակ արդեն սկսվում է անհրաժեշտութիւն զգացվել հարմար և հեշտ փոխադրութիւններ, այնտեղ ծովը նպաստավոր ազդեցութիւն է ունենում նավագործութեան զարգացման վրա: Մյուս կողմից՝ համապատասխան բնական պայմանների բացակայութիւնը կարող է արգելք հանդիսանալ հասարակութեան արտադրող ուժերի զարգացմանը: Որինակ, ժամանակակից մեքենական տեխնիկան չի կարող զարգանալ այնտեղ, ուր չկան մետաղներ կամ ենքերգիայի (նավթի, ածուխի և այլն) աղբյուրներ:

Ճիշտ է, այդ ազդեցութիւնը հետզհետե ավելի նվազում է շնորհիվ այն հանգամանքի, վոր ամբողջ աշխարհը դառնում է մի միասնական տնտեսութիւն: Այնտեղ, ուր հարկավոր բանը չկա, այնտեղ դա բերում են ուրիշ տեղերից: Որինակ՝ Իտալիայում քարածուխ չկա, և նա այդ ստանում է Անգլիայից ու ԽՍՀՄ: Այնպես վոր՝ բնական պայմանների դերը հետզհետե ավելի նվազում է: Հասարակութեան վիճակը կախված է գլխավորապես արտադրող ուժերի, այսինքն տեխնիկայի և մարդկանց (այդ տեխնիկայով գործողների) զարգացման աստիճանից:

ՀԱՍԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ ԱՐՏԱԴՐԱԿԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Հասարակութիւն:—Այժմ մենք անցնում ենք հարցի մի ուրիշ կողմի քննութեանը: Մենք խոսեցինք մարդկային հասարակութեան մասին: Բայց դա ինչ է իրենից ներկայացնում: Մենք արդեն գիտենք, վոր հասարակութիւնը գոյութիւն ունի շնորհիվ այն նյութական բարիքների, վոր նա ձեռք է բերում իր արտադրող ուժերի ոգնութեամբ: Բայց նույնպես անհրաժեշտ է իմանալ, թե ինչպես է կառուցված մարդկային այդ հասարակութիւնը:

Հասարակութիւնը բաղկացած է մարդկանցից, վորոնք կապված են միմյանց հետ բազմաթիվ և բազմապիսի կապերով: Քննենք այդ կապերը: Մարդիկ պարապում են զանազան գործերով: Արտադրութիւն, առևտուր, քաղաքական գործնեյութիւն, գեղարվեստ, ուղիւնական գործ և այլն և այլն կազմում են մարդկանց զանազան խմբերի պարապմունքը: Այդ աշխատանքներում մարդիկ բաղխվում, միմյանց հետ ընդհարվում են, միմյանց նկատմամբ վորոշ հարաբերութիւններ մեջ լինում: Հետևապես, այդ հարաբերութիւնները կամ կապերը նույնքան բազմազան են, վորքան բազմազան են մարդկանց պարապմունքերը: Գոյութիւն ունեն մարդկանց աշխատանքային, քաղա-

բական, բարոյական, կրօնական, գիտական և այլն և այլն կապեր կամ հարաբերութիւններ:

Աշխատանքային կապ:—Բայց այդ բոլորի մեջ առանձնապէս տարբերվում է մեկ կապը (կամ հարաբերութիւնը) —աշխատանքային կապը, այսինքն այնպիսի կապ, վորը մարդկանց միջև սահմանվում է աշխատանքի, արտադրութեան ժամանակ: Դրա համար ել նա այլ կերպ կոչվում է արտադրական կապ կամ արտադրական հարաբերութիւն:

Այդ էնչ հարաբերութիւններ են:

Վերցնենք, որինակ, գործարանի բանվորին: Նա մենակ չի աշխատում: Նրա աշխատանքը կապված է հազարավոր ուրիշ մարդկանց աշխատանքի հետ: Այն գործը, վորի վրա նա աշխատում է, այդ գործի վրա առաջ աշխատել են նրա ընկերները և նույն գործի վրա հետո յեկ պիտի աշխատեն ուրիշները: Յենթադրենք թե այդ X բանվորը աշխատում է այնպիսի գործարանում, վորտեղ պատրաստում են մեխեր: Այն յերկաթաթելը, վորից նա պետք է մեխեր պատրաստի, այդ յերկաթաթելը չէ վոր ընութիւնից նույն դրութեամբ չի ստացվել. դա յեղել է հանք, ձուլել են, ձև տվել և այլն. ուրեմն այդ X բանվորը ընդհանուր գործում աշխատանքային կապի մեջ է գտնվում մի շարք ուրիշ բանվորների հետ: Բայց դրա աշխատանքի արդյունքի վրա ևս հետո ուրիշ բանվորներ պիտի աշխատեն — այդ մեխերով պիտի արկղներ փակցնեն, փոխադրեն և այլն — նույնպէս աշխատանքային կապ է: Այդպիսի կապ գոյութիւն ունի նաև զանազան գործարանների, արդյունաբերութեան զանազան ընագավառների բանվորների միջև:

Բայց աշխատանքային կապ գոյութիւն ունի վոր միայն տվյալ X բանվորի և այլ բանվորների միջև, այլև բանվորի ու կապիտալիստի: Չէ վոր բանվորը աշխատում է կապիտալիստի համար և վերջինիս ցուցմունքով.

դա ևս աշխատանքային կապ է, քանի վոր կապիտալիստական հասարակութեան մեջ բանվորներին գործի կարգելը, ապրանքի տեսակը, դրա վորակն ու քանակութիւնը վորոշում է կապիտալիստը, վորը և յուրացնում է բանվորի աշխատանքի արդյունքը, այսինքն բանվորը աշխատում է բուրժուազիայի համար:

Արտադրական հարաբերութիւնների յերկու տիպ:— Այդպիսով մենք տեսնում ենք, վոր գոյութիւն ունեն աշխատանքային հարաբերութիւնների յերկու տիպ: Առաջինը — այնպիսիները, վորոնք սահմանվում են թե առանձին գործարանում և թե ամբողջ արդյունաբերութեան մեջ աշխատող բանվորների միջև: Բանվորները կազմում են մեկ հսկա կոլեկտիվ, ըստ վորում վոմանց աշխատանքը ընկնում է ուրիշ բանվորների ձեռքը և ընդհակառակը: Այդ հարաբերութիւնները կարելի յե կոչել աշխատակցութեան (գործակցութեան) հարաբերութիւններ: Յերկրորդ — այն հարաբերութիւնները, վորոնք սահմանվում են բանվորների և կապիտալիստների միջև, յերբ բանվորները աշխատում են կապիտալիստի համար և նրա կարգադրութեամբ: Դա արդեն կապիտալիստների տիրապետութեան և բանվորների հպատակութեան վրա հիմնված հարաբերութիւններ են, շահագործման վրա հիմնված հարաբերութիւններ:

Թե առաջինը և թե յերկրորդը դասակարգային հարաբերութիւններ (դրանց մասին մանրամասն կխոսենք ստորև) են: Այդ հարաբերութիւնները, մի կողմից՝ հասարակութիւնը բաժանում են խոշոր մասերի (մեր որինակում — բուրժուազիա և պրոլետարիատ), իսկ մյուս կողմից միացնում են բոլոր բանվորներին՝ նույնպէս և կապիտալիստներին՝ առանձին խմբերի մեջ — բանվորները կազմում են առանձին դասակարգ, իմպերիալիստները — նույնպէս առանձին դասակարգ, և այլն: Կապիտալիստների տիրապետութիւնը և բանվորների հպատակութիւնը

նրանց բաժանում ե իրարից, իսկ բանվորի աշխատակ-
ցութուն բանվորի հետ, կամ կապիտալիստինը կապի-
տալիստի հետ—բանվորներին միացնում ե բանվորական
դասակարգի մեջ: Կապիտալիստներին—կապիտալիստական
դասակարգի մեջ: Մեկ խոսքով՝ մարդկանց համախմբում
և դասակարգ ե կազմել տալիս այն, վոր մարդիկ գտնվում
են աշխատանքային միատեսակ հարաբերությունների մեջ
թե՛ միմյանց նկատմամբ և թե՛ ուրիշ մարդկանց կամ ուրիշ
դասակարգերի նկատմամբ:

Դասակարգային հարաբերությունների ամբողջ եյու-
թյունը հասկանալու համար պետք ե շեշտել նաև հետև-
յալը: Որինակ, տիրապետություն և հպատակություն յեղել
են նաև ուրիշ եպոխաներում (ժամանակաշրջաններում),
այն ժամանակ, յերբ չկային կապիտալիստներ և բանվոր-
ներ, բայց կային, որինակ, ճորտեր (ստրուկներ) և նրանց
տերեր (ճորտատերեր): Հասարակությունը ճանաչելու հա-
մար պետք ե իմանալ, թե՛ հետագայում ինչպիսի ձև ե
ստացել այդ տիրապետություն հպատակությունը: Ճորտա-
տիրական հասարակության մեջ այդ հարաբերություն-
ներն այնպես եյին, վոր տերը վարվում եր ճորտի հետ
ինչպես մի հասարակ իրի հետ—կարող եր նրան նվիրել
մեկ ուրիշին, կարող եր նրան ստիպել աշխատելու նույն-
իսկ քսան ժամ, կարող եր նրան սպանել: Փեոդալական
հասարակության մեջ հարաբերությունները այլ եյին: Գյուղացին
նույնպես աշխատում եր ֆեոդալի համար, կոռ-
ու բեգար եր տալիս և այլն: Բայց ֆեոդալը չեր կարող
գյուղացու հետ վարվել այնպես, ինչպես ճորտատերը վար-
վում եր իր ճորտի հետ. գյուղացու դրությունը ավելի
ազատ եր: Նա արդեն ուներ իր սնտեսությունը, մի բան,
վոր ճորտը չուներ: Նա ֆեոդալին տալիս եր միայն
մի մասը այն ամենի, ինչ արտադրում եր: Այսպիսով,
գյուղացու դրությունը թեկուզ շատ ծանր եր ֆեոդա-
լիզմի եպոխայում, բայց և այնպես գյուղացին այդ

շրջանում համեմատաբար ավելի ազատ եր քան ճորտը:
Տիրապետության-հպատակության այդ հարաբերու-
թյունները կապիտալիստական եպոխայում ել ավելի տար-
բեր են. բանվորը չե՛ պատկանում իր տիրոջը (ինչպես
ճորտը), և պարտավոր չե՛ նրա համար ձրի աշխատելու
(ինչպես գյուղացին եր աշխատում ֆեոդալի համար):
Բանվորը կապիտալիստի հպատակության մեջ ե մտնում
վարձակալության պայմանագիր կնքելուց հետո: Ըստ վո-
րում նա վաճառում ե վոչ թե իրեն, այլ միայն իր բան-
վորական ուժը՝ 8—10—12 ժամ աշխատանքը, վորի հա-
մար ստանում ե վորոշ աշխատավարձ:

Պարզ ե, վոր դա նման չե՛ վոչ ֆեոդալական, վոչ ել
ճորտական հարաբերություններին:

Այսպես ուրեմն, պետք ե դասակարգային հասարա-
կությունների համար ընդհանուր գծերը՝ տիրապետության-
հպատակության և շահագործման հարաբերությունները՝
քննել կոնկրետ կերպով, ինչպես նրանք հայտնվել են գա-
նազան եպոխաներում:

Աշխատանքային կապերը կամ հարաբերությունները կազ-
մում են մարդկային հասարակության շիմքը:—Այնտեղ, ուր
այդ չկա, այնտեղ չկա նաև մարդկային հասարակություն:
Մարդկանց հարաբերությունները—նախ և առաջ աշխա-
տանքային հարաբերություններ են: Դա տեղի յե ունե-
նում այն պատճառով, վոր դրանք ծագում են մարդկա-
յին կյանքի ամենահիմնական պրոցեսից—արտադրու-
թյունից:

Աշխատանքային հարաբերությունները վորոշվում են
տեխնիկայով (արտադր. ուժերով):—Բայց նախ քան բա-
ցատրելը, թե՛ ինչ դեր են կատարում արտադր. հարաբե-
րությունները, տեսնենք թե՛ դրանք իրենք ինչով են վորոշ-
վում: Մենք արդեն գիտենք, վոր այդ հարաբերություն-
ները սահմանվում են աշխատանքի միջոցին (աշխատանքի
պրոցեսում), ապա ուրեմն հասկանալի յե, վոր դրանք

լիովին վորոշվում են այն տեխնիկայով, վոր մարդիկ կիրառում են: Հասկանալի պետք է լինի նաև այն, վոր արտադրական (աշխատանքային) հարաբերությունները փոխվում են՝ տեխնիկայի զարգացման հետ միասին: Յեւ իրոք, մարդկային հասարակութայն ամբողջ պատմությունը այդ յեղրակացությունը հաստատում է:

Վերցնենք արհեստի տեխնիկան, վորը 5—6 հարյուր տարի առաջ տիրում էր Արևմտյան Յեւրոպայի քաղաքներում, իսկ Ռուսաստանում—սրանից 150—200 տարի առաջ: Ինչ էր այդ տեխնիկան: Փոքրիկ դադահաներ, վոշ բարդ գործիքներ: Գործելու համար պահանջվում էր 1—2 մարդ: Բայց այդ յերկու մարդկանց աշխատանքի պրոդուկտը շատ անգամ անցնում էր այդ մարդկանց համար անհրաժեշտ պրոդուկտի չափից: Այստեղից և առաջացավ այդ ավելորդ պրոդուկտը ուրիշ պրոդուկտների հետ փոխանակելու անհրաժեշտությունը և հենց զբանով ել մարդկանց միջև սահմանվեցին այնպիսի կապեր, վորոնք կրում են փոխանակութայն (առևտրական) կապեր անունը: Դա պահանջում էր տեխնիկան, վոր մարդուն հնարավորություն է տալիս իր համար հարկավոր չափից ավելի ապրանք արտադրելու:

Մյուս կողմից, այդ նույն տեխնիկան հնարավորություն էր տալիս մի շարք մարդկանց աշխատելու մեծ շահույթով. դրա հետևանքը յեղավ արհեստի ծաղկումը: Արհեստավորները (առանձին աշխատող մեկ արհեստավորը, կամ 1—2 աշկերտի հետ միասին աշխատողը) արդյունագործական աշխատանքի միակ ներկայացուցիչներն էին:

Կապիտալիստական արտադրական հարաբերությունները սահմանվեցին ավելի ուշ, յերբ տեխնիկան շատ զարգացավ: Նոր մեքենաները, վորոնք աշխատանքը դարձնում էին ավելի արտադրողական, պահանջում էին բանվորների ավելի մեծ թիվ: Նրանք շահավետ դարձրին խոշոր արտադրությունը: Արհեստը չկարողացավ նրա հետ մրցել

և քայքայվեց: Սահմանվեցին նոր արտադրական հարաբերություններ: Առաջ ամեն մի արտադրող ինքնուրույն էր, և նրա աշխատանքային հարաբերությունները սահմանվում էին շուկայում՝ ապրանքափոխանակութայն ճանապարհով: Նոր տեխնիկան, խոշոր արտադրությունը դարձնելով աժան, վոչնչացրեց մանր արհեստավորների այդ ինքնուրույնությունը: Նա նրանց նախ քայքայեց և ապա հավաքեց կապիտալիստական գործարան: Այստեղ հարաբերությունները բոլորովին այլ էին թե իրենց՝ բանվորների միջև, թե կապիտալիստների միջև և թե բանվորների ու կապիտալիստների միջև: Դրանք նման չէին ինքնուրույն արհեստավորների հարաբերություններին: Արհեստավորները մանր-ինքնուրույն—ապրանքաարտադրողներ էին: Նրանք իրենք էին աշխատում. արտադրութայն (վորի մեջ զբել էին իրենց աշխատանքը) պրոդուկտները ծախում էին շուկայում:—Իսկ հիմա սրան հակադրենք ուրիշ տեսակի հարաբերություններ: Կապիտալիզմի որոք բանվորը ինքնուրույն չէ, նա լիովին յենթակա յե կապիտալիստին, նա աշխատում է վոչ թե միայնակ, այլ իր հազարավոր ընկերների հետ միասին: Կապիտալիստին նա ծախում է վոչ թե իր աշխատանքի պրոդուկտը (ինչպես արհեստավորը), այլ իր բանվորական ուժը:

Արտադրական հարաբերությունները վորոշում են հասարակութայն կյանքի բոլոր կողմերը:—Այժմ փորձենք պարզել հարցի մյուս կողմը: Մենք իմացանք, թե ինչով են վորոշվում մարդկանց արտադրական (աշխատանքային) հարաբերությունները: Այժմ մենք պետք է պարզենք, թե ինչպես են նրանք ազդում կյանքի ուրիշ կողմերի վրա—քաղաքական պայքարի վրա, պետական կառուցվածքի վրա, կուսակցութայն վրա, գիտությունների զարգացման վրա, մարդկանց կրոնական հայացքների վրա և այլն: Այդ հարցին պատմական մատերիալիզմը պատասխանում է, վոր մարդկանց կյանքի առանց բացառության բոլոր կող-

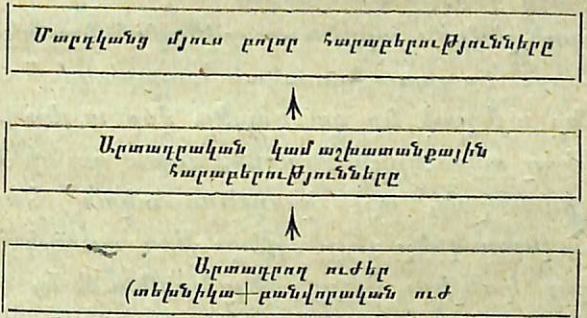
մերը վորոշվում են արտադրական հարաբերություններով
 Յեվ իսկապես, հարց տանք մեզ—ի՞նչ է մարդկանց
 արտադրությունը: Դա—մարդկային հասարակության բա-
 ղիան է, հիմքն է: Առանց դրան մարդիկ ապրել չեն կարող:
 Իսկ այնպիսի յերևույթներ, ինչպես են՝ բարոյականու-
 թյունը, գիտությունը, կրոնը և այլն—դրանք կաղմում
 են մարդկային հասարակության գիտակցությունը: Այստեղ,
 ինչպես մենք վերև մասնանշեցինք, նույնպես մտերիա-
 կան (նյութական) բաղիան է, վորով վորոշվում է «վո-
 գին», մարդկային գիտակցությունը: Նայած թե մարդիկ
 ի՞նչպես են արտադրում, ի՞նչպիսի հարաբերությունների
 մեջ են գտնվում արտադրության ընթացքում,—դրանով
 էլ վորոշվում է այն, թե մարդիկ ինչպես են մտածում:

Յեթե մեզ հարցնեն—ի՞նչու ամեն տեղ կան կոմու-
 նիստական կուսակցություններ, կոմունիստական իդեյա-
 ներ, իսկ շատ առաջ նրանց մասին գաղափար անգամ
 չունեյին: Դա բացատրվում է նրանով—կատասխանենք
 մենք—վոր այն ժամանակներում չկային բանվորներ, վո-
 րոնց դրություն հետևանքով կապիտալիզմի որոք անհրա-
 ժեշտ է դառնում պայքարել հոգուտ կոմունիզմի, ուրիշ
 խոսքով՝ այն ժամանակներում գոյություն ունեյին մարդ-
 կանց ուրիշ աշխատանքային հարաբերություններ:

Յեվ կամ ինչո՞ւ մեզ մոտ անբարոյական բան է համար-
 վում ճորտությունը, իսկ մի ժամանակ, ընդհակառակը,
 շատ ճորտեր ունենալը լավ գործ էր համարվում: Դա վո-
 րոշվում էր արտադրական այլ հարաբերություններով: Պարզ
 է, վոր այնտեղ, ուր այդ հարաբերությունները հիմնված
 էին ճորտության վրա, այնտեղ նա համարվել է լավ գործ,
 քանի վոր, հակառակ դեպքում ճորտությունը կվոչըն-
 չացվեր:

Մի քանի ամիոփումներ:—Դրանից մենք կարող ենք հա-
 նել այսպիսի յերբակացություններ.—մարդկային հասա-
 րակությունը—մարդկանց մի հսկայական բազմամիլիոն

կուլեկտիվ է: Նրանք բոլորը իրար հետ կապված են ան-
 համար, միմյանց հետ հյուսված թելերով, այսինքն՝ կապե-
 րով կամ հարաբերություններով: Այդ բոլոր հարաբերու-
 թյունների հիմքը կաղմում են աշխատանքային հարա-
 բերությունները: Այդ վերջինները իրենց հերթին վորոշ-
 վում են և վոփոխվում՝ նայած հասարակության արտա-
 դրող ուժերի վիճակին ու զարգացմանը: Նյութական (մա-
 տերիական) արտադրությունը իրենով վորոշում է հո-
 գեկան արտադրությունը: Մարդկանց իդեյաները վորոշ-
 վում են նրանով, նայած թե այդ մարդիկ իրար հետ ինչ-
 պես են կապված իրենց աշխատանքի պրոցեսում: Մարդկա-
 յին հասարակության այդ կառուցվածքը կարելի յե ներ-
 կայացնել այս կերպ—

Մլաքը ցույց է տալիս, թե ինչ ուղղությամբ է կատարվում ազդեցությունը—
 արտադրող ուժերից դեպի աշխատանքային հարաբերությունները, և նրանցից՝
 դեպի քաղաքական և իդեոլոգիական հարաբերությունները: (Տես յերես 117):

ԱՐՏԱԴՐՈՂ ՈՒԺԵՐ. ՇԵՂԱՓՈՒՈՒԹՅՈՒՆ. ԿՈՄՈՒՆԻՉՄ

Կապիտալիզմը—դասակարգային հասարակության վեր-
 ջին ձեվն է:—Այդպես է մարդկային հասարակության կա-
 ուուցվածքը: Բայց մենք գիտենք, վոր նա անշարժության
 չի մատնված, այլ զարգանում է: Իսկ այդ զարգացումը,
 կատարվում է յերբեմն աստիճանաբար (եվոլյուցիա), յեր-
 բեմն թոփչքներով, այսինքն՝ հեղափոխական ճանապարհով,
 ըստ վորում եվոլյուցիան պատրաստում է հեղափոխու-

թյուն: Մենք պետք է քննենք, թե ինչու և ինչպես են տեղի ունենում հեղափոխությունները հասարակության մեջ:

Դա քննենք կապիտալիստական հասարակության որինակի վրա, վորովհետև այդ իրավակարգը դասակարգային շահագործական հասարակության վերջին ձևն է, վորի վերջնական կործանումով է, վոր մարդկությունը ազատագրվելու յե ներքին կռիվներին:

Կապիտալիզմի հիմնական հակասությունը:—Կապիտալիստական հասարակության արտադրող ուժերը միշտ ել զարգացել են: Գոյություն ունեցող (այսինքն՝ կապիտալիստական) հարաբերությունները չափազանց նպաստավոր եյին դրա համար և նույն իսկ նրանց զարգացումը շարունակ մղում եյին առաջ (կոնկուրենցիայի, մրցման միջոցով): Բայց վերջին տարիները, իմպերիալիստական մեծ սպանդանոցի շեմքին, արդեն զգացվեցին հսկայական դժվարություններ: Կապիտալիստական հասարակության արտադրությունը այնչափ եր զարգացել, վոր այլևս տեղ չկար սպրանքները սպառելու: Իհարկե, յեթե դա լիներ վոչ թե կապիտալիստական, այլ կոմունիստական հասարակություն, —ավելցուկներ չեյին լինի: Այդ առարկաների կարիքը հսկայական եր: Բայց բանը նրանումն է, վոր կապիտալիստական հարաբերությունների որոք անհրաժեշտ է սպրանքի համար փող վճարել: Իսկ կապիտալիստական իրավակարգը բնակչության հոծ մեծամասնությունը մատնում է աղքատության գիրկը: Այդպիսով, կապիտալիզմի զարգանալովը, զարգացավ նրա հիմնական հակասությունը—արտադրող ուժերի ու սպրանքի պատրաստման հսկայական ավելացումը մի կողմից, իսկ մյուս կողմից այն, վոր բնակչության մասսաները հնարավորություն ունի գրկված են այդ նվաճումները ոգտագործելու:

Վերջերս այդ հակասությունները հասել են ծայրահեղ աստիճանի: Արտադրության համար նեղ են կապիտալիստական հարաբերությունների շրջանակները: Տեղի

ունեցավ—ինչպես լենինն է ասում—կապիտալիզմի նեխումն: Բուրժուական հարաբերությունները, փոխանակ արտադրող ուժերի զարգացմանը նպաստելու, դարձան այդ զարգացմանը խանգարող կապանքներ:

Իսկ ինչպես վարվեցին կապիտալիստները: Նրանք ինչպես փորձեցին այդ դժբախտությունը վերացնել: Նրանք այդ սպրանքները հանձնեցին տիրոջ ու քաղցած մասսաներին:

Իհարկե վոչ: Նրանք փորձեցին այդ դրությունից դուրս գալ իմպերիալիստական պատերազմի միջոցով:

Տեսնենք թե ինչպես եյին նրանք դատում:

Իմպերիալիստական պատերազմը մի փորձ եր՝ լուծելու կապիտալիստական հակասությունները, չքայքայելով կապիտալիզմը:—Բոլոր կապիտալիստներն ել իրենց սպրանքները սպառելու համար կարիք են զգում նոր շուկաների: Յեղած շուկաները բավական չեն: Արտադրությունը ել չի կարող զարգանալ: Ուրեմն, վորեւ մեկը պետք է վոչնչացվի, վերպեսզի մյուսները հնարավորություն ունենան առաջ անցնելու: Ո՞վ պետք է լինի այդ մեկը,—Ֆրանսիացիները և անգլիացիները,—մտածեցին գերմանական իմպերիալիստները:—Գերմանացիները,—պատասխանեցին Ֆրանսիական, անգլիական և ամերիկական իմպերիալիստները:

Պատերազմը—դա նույն մրցումն է (կոնկուրենցիան), սակայն այն տարբերությամբ, վոր դա տեղի յե ունենում կապիտալիստների հսկայական միությունների միջև: Մի տեղում (ասենք՝ Գերմանիայում) արտադրող ուժերը քայքայելու միջոցով իմպերիալիստները փորձեցին մի ուրիշ տեղում (ասենք Ֆրանսիայում, Անգլիայում) այդ ուժերին ազատ զարգանալու հնարավորություն տալ, և ընդհակառակը: Կապիտալիզմն այդպիսով թույլ չտվեց վոր ամբողջ մարդկային հասարակությունը առաջ գնա:

Կոմունիզմի անհրաժեշտությունը:—Միակ յեղը կարող եր լինել պրոլետարական հեղափոխությունը: Միայն նա կարող եր ստեղծել այնպիսի պայմաններ, վորոնց շնորհիվ

արտադրութիւնը կարող եւ առաջ գնալ: Իսկ կապիտալիզմը դրան անընդունակ եւ: Մարդկային հասարակութեան արտադրող ուժերը նրան արդեն գերազանցել են: Ահա թե ինչու Լենինը իմպերիալիստական պատերազմի ժամանակ ասում եր.—Ծիծաղելի յե պայքարել հաշտութեան համար: Հաշտութիւնը իմպերիալիստներէ միջև—վոչինչ չի կարող լուծել. նա կլինի միայն մի փոքրիկ դադար՝ նոր, ել ավելի սարսափելի պատերազմի համար: Պետք ե պահանջել վոչ թե հաշտութիւն, այլ պատերազմ, սակայն քաղաքացիական պատերազմ: Իմպերիալիստական պատերազմը պետք ե վերածել քաղաքացիական պատերազմի: Միայն պրոլետարական հեղափոխութեան և կոմունիստական իրավակարգի մեջ ե, վոր կարող են լուծում ստանալ կապիտալիզմի հակասութիւնները: Դասակարգային կատաղի պայքարի միջոցով, իր դիկտատուրայի ոգնութեամբ բանվոր դասակարգը, հաղթահարելով կապիտալիստներէ հոսահատական դիմադրութիւնը, մարդկութիւնը կառաջնորդի դեպի կոմունիզմ:

Կ. Մարքսի կարծիքը՝ կապիտալիզմից դեպի կոմունիզմ անցնելու անխուսափելիութեան մասին:—Այս ամենի հիման վրա, մեզ համար պարզ են դառնում Մարքսի խոսքերը. ավյալ արտադր. հարաբերութիւնները զարգացման մինչ վորոշ աստիճանը հանդիսանում են արտադրող ուժերի զարգացման ձևեր: Բայց հասնում ե այնպիսի ժամանակ, յերբ նրանք այլևս հնարավորութիւն չեն տալիս այդ ուժերի հետագա զարգացմանը: Զարգացման ձևերից նրանք վեր են ածվում (դառնում են) կապանքների: Այդ ժամանակ նրանք կտրատվում են: Յեվ դա, հեղափոխութիւնն ե, վորը ստեղծում ե նոր հարաբերութիւններ:

Կոմունիստական հասարակութիւնը յեվ արտադրող ուժերը:—Կոմունիստական հարաբերութիւններէ հարցը, ինչպես այդ հետևում ե մեր թեորիայից, կախված ե արտադրող ուժերի զարգացումից: Կոմունիստա-

կան հասարակութիւնը—դա մարդկանց այնպիսի կազմակերպութիւնն ե, վորի դրոշակի վրա գրված ե՝ «Յուրաքանչյուրից—ըստ իր ընդունակութիւնների, յուրաքանչյուրին—ըստ իր կարիքների»: Արտադրութեան բոլոր միջոցները կպատկանեն ամբողջ մարդկային կոլեկտիվին, ամբողջ յերկրագնդի համար կտարվի միասնական պլանաչափ սնանկութիւն. բոլորն ել կաշխատեն, պարսպ պորտաբույծներ չեն լինելու. ամեն մի մարդ հասարակութեանը կտա այնչափ, վորչափ կկարողանա՝ չստանալով դրա համար վարձատրութիւն, բայց յուրաքանչյուրի կարիքները կոմունիզմի որոք կբավարարվեն լիովին՝ անկախ այն հանգամանքից, թե նա այդչափ ստեղծում ե թե վոչ: Մարդկանց ջանքերը ուղղված կլինեն վոչ թե իրար դեմ պայքարելու վրա, այլ բնութեան դեմ պայքարելու վրա՝ բնութիւնը ել ավելի իրենց յենթարկելու համար:

Իսկ ինչպես կարող են ստեղծվել այդպիսի հարաբերութիւններ: Պարզ ե, վոր այդ հնարավոր ե միայն արտադրող ուժերի հսկայական զարգացմամբ և դրանց միացմամբ: Հետևապես, ըստ արտադրող ուժերի զարգացման չափի, հետզհետե մուտք կգործեն կոմունիստական հարաբերութիւններ:

Հեղափոխութիւնը յեվ արտադրող ուժերի ժամանակավոր քայքայումը:—Բայց ամեն մի սոցիալական հեղափոխութիւն ուղեկցվում ե արտադրող ուժերի վորոշ քայքայումով: Ընդհատվում ե արտադրութիւնը, խորտակվում են ֆաբրիկները և գործարանները, փչանում են հաղորդակցութեան ճանապարհները, սպանվում բանվորական ուժեր: Բայց դա—ժամանակավոր խորտակումն ե, քանի վոր հեղափոխութեան հետևանքով ստեղծվում են նոր հարաբերութիւններ՝ արտադրութեան զարգացմանը խիստ նպաստող հարաբերութիւններ, ապա ուրեմն հասցված վերքերը համեմատաբար կարճ ժամանակամիջոցում արագ բուժվում են:

«Կոմունիզմը — դա խորհրդային իշխանութունն է՝ պլյուս ելեքտրիֆիկացիան»։— Յե՛վ դարգացած արտադրութունը առաջ է գնալու հսկայական քայլերով՝ նոր հիմունքների վրա վերակառուցվելով։ Ահա հենց դրանից յեղնելով ընդ-
Լենինն ասում է— «Կոմունիզմը — դա խորհրդային իշխանութունն է՝ պլյուս ելեքտրիֆիկացիան»։

Իսկապես, ի՞նչ է նշանակում ելեքտրիֆիկացիան քա-
ղաքային արդյունաբերության համար։— Հնարավորութուն՝ արտադրական ուժերը աժան ենեղգիայի միջոցով արագ զարգացնելու, այսինքն կոմունիզմի համար հիմքեր ստեղծելու։

Իսկ ի՞նչ է նշանակում ելեքտրիֆիկացիան գյուղի համար։ Ելեքտրիֆիկացիան նշանակում է— հողը ձիով կամ անասուններով հերկելուց անցնել ելեքտրական գութանով հերկելուն, դա նշանակում է— ձեռքով կալսելուց անցնել ելեքտրականության ոգնությամբ կալսելուն, ջրա-
ղացից, հողմաղացից անցնել ելեքտրաղացին և այլն։ Ելեք-
տրիֆիկացիան նշանակում է— գյուղացիների կոոպերա-
ցումը (այսինքն՝ միացումը) մեկ արտադրական կազմա-
կերպության մեջ։ Զարգացած ելեքտրական տեխնիկան պահանջում է համապատասխան աշխատանքային հարա-
բերութուններ։ Ելեքտրական գութանը կիրառելի է ա-
ռանձին տնտեսության մեջ,— դա մի մարդու ուժերից վեր է գնել,— ծախսը չի հանի, իսկ ամբողջ գյուղի հա-
մար դա չափազանց շահավետ է։ Ելեքտրիֆիկացիայի հա-
մար ուրեմն պահանջվում է, վոր կոոպերացման յենթարկ-
վեն (միացվեն) ամբողջ գյուղեր, և այդպիսով ելեքտրի-
ֆիկացիան գյուղում հիմք է գնելու խոշոր կոլեկտիվ տնտեսության։

Ահա թե ինչու ընդ. Լենինն ասում էր, թե ելեքտրի-
ֆիկացիան նշանակում է կոմունիզմ՝ յեթե իշխանութունը պատկանում է աշխատավորության։ Մենք հետևյալ գլխում կտեսնենք, վոր կոմունիզմի որոք իշխանութուն ընդհան-

րապես չի լինի, բայց անցումն դեպի կոմունիզմ կարող է լինել միայն բանվորների և գյուղացիների իշխանութունից, և վո՛չ թե բուրժուական հասարակութունից։

Ելեքտրիֆիկացիան, այսինքն արտադրող ուժերի հսկայական զարգացումը, ստեղծում է կոմունիզմի հա-
մար բոլոր տեխնիկական պայմանները։ Մարդկանց աշխա-
տանքային հարաբերութունները, կոմունիզմի որոք, ար-
տադրող ուժերին չեն խանգարի, այլ կնպաստեն զրանց շարունակական և հսկայական զարգացմանը։ Ի՞նչ բացա-
տրվում է նրանով, վոր արտադրության գիտակցական նպատակը կլինի— բավարարել բնակչության բոլոր մասա-
ների կարիքները։ Իսկ կապիտալիզմի որոք կապիտալիստ-
ների նպատակն է— բանվորներից քամած հավելյալ ար-
ժեքը կուտակել։ Աշխատավոր մասսաների կարիքների բա-
վարարումը կատարվել է այն չափով, ինչ չափով դա նշանակել է կապիտալիստական շահույթների աճումն։ Կա-
պիտալիզմի որոք այդ հանգամանքը ի վերջո արգելք է հանդիսացել արտադրության զարգացմանը և պետք է վոր ի վերջո հասցնեք պրոլետարական հեղափոխության։

Աշխատանքի արտադրողականութունը։— Վերոհիշյալից պարզ է, վոր բանվորների և գյուղացիների իշխանության ժամանակ կոմունիզմի համար մղվող պայքարը վո՛չ այլ ինչ է, յեթե վո՛չ՝ պայքար հոգուտ արտադրության զար-
գացման, արտադրող ուժերի զարգացման։ Մեր տնտե-
սությունը չզարգացնելով, մենք չենք կարող հասնել կո-
մունիզմին։ Այդ մասին Լենինը դեռ 1919 թվին այսպես էր ասում—

«Աշխատանքի արտադրողականութունը — դա, ի վեր-
ջո, ամենակարևորն է, ամենապլխավորն է՝ նոր հասարա-
կակարգի հաղթանակի համար։ Կապիտալիզմը ստեղծել է աշխատանքի այնպիսի արտադրողականութուն, վոր ճորտատիրության որոք տեսնված չեր։ Կապիտալիզմը կարող է վերջնականապես հաղթվել և վերջնականապես

կհաղթվի նրանով՝ վոր սոցիալիզմը ստեղծում է նոր, աշխատանքի շատ ավելի բարձր արտադրողականություն»:

Պրոլետարական հեղափոխությունը—միջազգային հեղափոխությունն է:—Անհրաժեշտ է շեշտել, վոր կոմունիզմը չի կարող մեկ յերկրի գործ լինել, որինակ՝ ԽՍՀՄ: Մեր հանրապետությունը միայն առաջին քայլն արեց՝ կապիտալիզմից դեպի կոմունիզմ: Վերջնական անցումն դեպի կոմունիզմ կարող է միայն ամբողջ մարդկության գործ լինել: Բայց այն յերկերը, վորի պրոլետարիատը առաջինը կատարեց հեղափոխությունը, իհարկե իր ուժերի կարողություն չափով պետք է շարունակի դիմել դեպի կոմունիզմ՝ անկախ այն հանգամանքից, վոր ինքը առայժմ մենակ է: Խորհուրդների հանրապետությունը այդ ճանապարհով վորքան ավելի հեռու գնա, այնքան ավելի հեշտ կլինի այդ ճանապարհը մյուս յերկրների համար: Իսկ վոր ամբողջ աշխարհը այդ ճանապարհը կընտրի—դա անկասկած է: Մեռնող կապիտալիզմը, նեխվող կապիտալիզմը, — այդ կապիտալիզմը այլևս գոյություն ունենալ չի կարող: Նա իր դարն ապրել է, նա պետք է տեղի տա և տեղի կտա կոմունիզմին: Ռուսաստանը համաշխարհային անտեսություն մի մասն էր: Նա միայն առաջինը (վորպես թույլ մաս) դուրս յեկավ իմպերիալիստական շղթայից: Նրան շուտով կհեռան և ուրիշները, քանի վոր ուրիշ յեղք չկա մարդկության համար:

III

ԴԱՍԱԿԱՐԳԱՅԻՆ ՊԱՅԲԱՐ

ՀԱՍԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ԴԱՍԱԿԱՐԳԱՅԻՆ ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔԸ

«Մարդկային հասարակության ամբողջ պատմությունը յեղել է դասակարգային պայքարի պատմություն»—գրում են Մարքսը և Ենգելսը իրենց նշանավոր «կոմունիստական Մանիֆեստ» բրոշյուրում: Յեվ իսկապես: Չհաշված նախապատմական, ամենավաղ շրջանը, հասարակության կյանքում մարդիկ բաժանված են յեղել դասակարգերի, վարոնք և անդադար պայքարել են իրար դեմ: Այժմ ևս մարդկային հասարակության կյանքը գտնվում է պրոլետարիատի և բուրժուազիայի միջև մղվող դասակարգային տհարկու պայքարի դրոշակի տակ: Ուրեմն անհրաժեշտ է ամենից առաջ քննել դասակարգերին վերաբերող հարցը, վորպեսզի պարզաժ լինենք հասարակության կառուցվածքն ու շարժումը:

Հարցին մոտենանք միքիչ հեռվից: Տեսնենք թե ի՞նչպես էյին ապրում մարդիկ նախնական ժամանակներում, նախնական կոմունիզմի ժամանակաշրջանում:

Սախնական կոմունիզմը:—Անզարգացած, թույլ տեխնիկական այն ժամանակ մարդկանց թելադրում էր՝ գործի վրա աշխատել միասին: Մարդը միայնակ աշխատել անկարող էր—նա չէր կարողանա վոչ իրեն համար կերակուր ձեռք բերել և վոչ էլ իրեն պաշտպանել: Դրա համար

ել մարդիկ ապրում ու աշխատում եյին միասին: Մարդկանց համայնքի ներսում չկար վոչ մի բաժանում, բացի սեռային (կանայք և տղամարդիկ) և տարիքի (ջահեղներ և անեղներ) բաժանումից: Համայնքները բաղկացած եյին լինում սովորաբար մի քանի տասնյակ մարդուց: Յածր, թույլ տեխնիկան եր ստիպում այդպես վարվելու, այլապես պետք եր, որինակ, գնալ շատ հեռու անտառներ վորս անելու: Իսկ դա շատ դժվար եր: Դրա համար ել մարդկանց համայնքները 3—4—5 տասնյակ մարդուց ավելի չեյին լինում: Աշխատանքային գործքերի պարզության և համայնքների փոքրածիվ լինելու հետևանքով պահանջ չեր զգացվում հատուկ առաջնորդներ ունենալու: Բոլոր աշխատունակ անդամները միասին կատարում եյին միևնույն աշխատանքը՝ ընկերական հիմունքներով: Մարդկանց այսպիսի կազմակերպությունը կրում ե նախնական (նախադարյան) կոմունիզմ անուն:

Նահապետական իրավակարգի յեվ դասակարգերի ծագումը:—Տեխնիկայի զարգացումը ունեցավ յերկու հետեվանք: Առաջին—համայնքի անդամների թիվը զգալի կերպով բարձրացավ. դրա պատճառն այն եր, վոր ավելի լավ տեխնիկան հնարավորություն տվեց մարդկանց՝ նույն յերկրամասի վրա մնալով՝ մեծ քանակությամբ մթերքներ ձեռք բերելու, ուրեմն և բազմաթիվ մարդկանց միմյանց հետ ապրելու: Համայնքի գործնեյության շրջանը մեծացավ: Պահանջ զգացվեց ունենալու առաջնորդ, այսինքն մի այնպիսի փորձառու մարդ, վորը կարողանար ավելի նպատակահարմար բաշխել համայնքի անդամների ուժերն ու աշխատանքը:

Համայնքը քանի մեծանում եր, այնքան ավելի մեծ իշխանություն եյին ստանում այդ առաջնորդները, աշխատանքը կազմակերպողները: Նրանց թիվն ևս ավելանում եր:

Յերկրորդ—տեխնիկայի զարգացման հետևանքը յեղավ այն, վոր մի շարք աշխատանքներ արդեն կարելի յեր կա-

տարել վոչ թե ամբողջ համայնքի ուժերով, այլ այդ համայնքի ներսում գտնված միայն մի քանի առանձին խմբերի ուժերով: Յեվ այն ամենը, ինչ ձեռք եյին բերում այդ խմբերից ամեն մեկն ինքնուրույն կերպով, այդ ամենը հետզհետե սկսվեց համարվել հենց այդ խմբին պատկանող: Այսպես, սկզբում ծագեց խմբային (ի տարբերություն համայնականի) սեփականություն, իսկ հետո արդեն նաև ընտանեկան, անձնական:

Առաջնորդ-կազմակերպիչների (կամ ինչպես ասում եյին՝ նահապետների) առկայությունը, մասնավոր սեփականության հետ կապված, համայնքը հետզհետե շերտավորեց և դրան ի վերջո բաժանեց յերկու խմբի—1) շարքային աշխատավորների—ապագա գյուղացիների և 2) նահապետ-առաջնորդների—այդ գյուղացիների, ապագա տերերի: Այսպես առաջացան դասակարգերը:

Այժմ մանրամասն քննենք դասակարգերի եյությունը: Դա ամենից լավ կարելի յե անել՝ քննելով կապիտալիստական հասարակության յերկու հիմնական դասակարգերը—բանվորներին և կապիտալիստներին:

Կապիտալիստական հասարակության հիմնական դասակարգերը:—Բոլոր բանվորները դասակարգ են կազմում նրան համար, վոր դրանք միակերպ դրության մեջ են գտնվում կապիտալիստական արտադրության մեջ: Նրանք իրենց Ֆիզիքական աշխատանքը կատարում են կապիտալիստների և նրանց ոգնականների (ինժեներներին, վարպետներին) առաջնորդությամբ: Նրանք չեն տիրում արտադրության այն միջոցներին, վորոնցով աշխատում են: Նրանց յեկամ տի աղբյուրն ե—աշխատավարձը: Նրանց շահերը—ուղղակի հակադիր են կապիտալիստների դասակարգի շահերին,—բանվորները ձգտում են նախ պակասեցնել և ապա բոլորովին վոչնչացնել շահագործումը: Ընդհակառակը, կապիտալիստները արտադրության մեջ դեկավար դեր են կատարում: Հակառակ բանվորներին

դրության, հենց այդ կապիտալիստներն են վոր տիրում են այն ֆաբրիկներին ու գործարաններին, վոր նրանք ղեկավարում են և վորտեղ աշխատում են պրոլետարները: Կապիտալիստների յեկամտի աղբյուրը վոչ թե աշխատավարձն է, այլ հավելյալ արժեքը, վոր բամբակ են բանվոր դասակարգից: Յեվ իհարկե, կապիտալը շահագրգռված է բանվորներին միշտ ել շահագործելու. ուրեմն կապիտալիստների շահերը միանգամայն հակադիր են բանվոր դասակարգի շահերին:

Դասակարգի հինգ հատկանիշները:—Այսպիսով մենք տեսնում ենք, վոր դասակարգը բնորոշել կարելի յե հինգ ամենազլխավոր հատկանիշերով. 1) արտադրության մեջ ունեցած դերով, 2) արտադրության միջոցների նկատմամբ ունեցած հարաբերությունով, 3) յեկամտի աղբյուրով և չափով, 4) շահերով, 5) շահագործության նկատմամբ ունեցած հարաբերությունով (շահագործող է թե՞ շահագործվող):

Բացի այդ պետք է շեշտել, վոր յեկամտի աղբյուրը, ամեն մի դասակարգի շահերը և շահագործության նկատմամբ ունեցած հարաբերությունը վորոշվում են արտադրության մեջ ունեցած դիրքով և արտադրության միջոցների նկատմամբ ունեցած հարաբերությունով:

Դասակարգերի լենինյան բնորոշումը:—Լենինը այսպես է բնորոշում դասակարգը. —«Դասակարգեր են կոչվում մարդկանց այն մեծ խմբերը, վորոնք տարբերվում են հասարակական արտադրության պատմականորեն վորոշ սիստեմում իրենց գրաված տեղովը, արտադրության միջոցների նկատմամբ իրեց ունեցած հարաբերությամբ (մեծ մասամբ ամրացված և որենքներում ձևակերպված), աշատանքի հասարակական կազմակերպության մեջ ունեցած իրենց դերովը, ապա ուրեմն—հասարակական հարստության իրենց սրամաղրված մասի ստացման ձևերովը ու չափերովը: Դասակարգերը—գրանք մարդկանց այնպիսի խմբեր են, վոր

րոնցից մեկը կարող է յուրացնել մյուսի աշխատանքը՝ շնորհիվ հասարակական տնտեսության վորոշ ձևերի մեջ իրենց գրաված տեղերի տարբերության»:

Ժամանակակից կապիտալիստական հասարակության մեջ կան շատ դասակարգեր: Այսպես, բացի բուրժուազիայից և պրոլետարիատից, կարելի յե մասնանշել տեխնիկական ինտելիգենցիային (ինժեներներին, տեխնիկներին և այլն), քաղաքի մանր բուրժուազիային (որինակ՝ խանութպաններին), կալվածատերերին, գյուղացիներին: Վերջիններիս մասին միայն պետք է ավելացնել հետևյալը. —Ֆեոդալական հասարակության այդ դասակարգի քայքայման պրոցեսը այնքան առաջ է գնացել, վոր ավելի ճիշտ կլիներ խոսել վոչ թե մեկ դասակարգի, այլ մի քանի դասակարգերի (շերտավորումների) մասին (մոտավորապես՝ կուլակներ, միջակներ, չքավորներ): Գյուղում ապրում են նաև բատրակներ (մշակներ): Նրանց հաճախ շփոթում են գյուղացիների հետ: Դա սխալ է: Բատրակները նույնպես բանվորներ են, միայն թե աշխատում են գյուղական տնտեսության մեջ:

Հիմնական դասակարգեր:—Այսպես ուրեմն—դասակարգերը շատ են: Բայց բոլորը չե, վոր միատեսակ կարևոր դեր են կատարում: Ժամանակակից կապիտալիստական հասարակության մեջ, ինչպես նաև ուրիշ ամեն տեսակի հասարակության մեջ, հեշտ է տեսնել միայն 2 հիմնական դասակարգ, վորոնք և վորոշում են այդ հասարակության ամբողջ կյանքը: Այդպիսիներն են—պրոլետարիատը և բուրժուազիան: Մնացած բոլոր դասակարգերը իրենց պայքարի մեջ գնում կամ առաջինի, կամ յերկրորդի յետևից: Դա բացատրվում է նրանով, վոր կապիտալիստական արտադրությունը, վորտեղ բանվոր դասակարգը աշխատում է բուրժուազիայի ոգաին, այժմ տնտեսապես տիրում է աշխարհում: Պրոլետարիատի գլխավոր մասսան արտադրվում է կապիտալիստական յեղանակով, իսկ այնտեղ, ուր

այդ դեռևս չկա, ուր ապրանքների մեծ մասը արտադրում է գյուղացիութիւնը, այնտեղ կապիտալիստները բայց և այնպէս ղեկավարում են տնտեսական կյանքը՝ իրենց ձեռքըն առնելով ապրանքների վաճառումն ու գնումը գյուղացիներին:

Այսպէս ուրեմն, կապիտալիստական հարաբերութիւնները ներկայումս ամբողջ աշխարհում (բացի ՍՍՀՄ) հանդիսանում են իշխող. հետևապէս այդ հարաբերութիւնները առաջ բերող դասակարգերը—պրոլետարիատը և բուրժուազիան—հանդիսանում են հիմնական դասակարգերը:

Իհարկէ, ուրիշ եպոխաներում (ժամանակաշրջաններում) ուրիշ դասակարգեր էլ կան կազմում հիմնական դասակարգերը: Ճիշտ այդպէս և մեր Սորհրդային պետութիւն մեջ հիմնական դասակարգերը, վորոնք վորոշում են մեր զարգացման հետագա ընթացքը, հանդիսանում են արդեն վոչ թէ պրոլետարիատն ու բուրժուազիան, այլ պրոլետարիատն ու գյուղացիութիւնը, քանի վոր բուրժուազիայի իշխանութիւնը և տնտեսական ուժը արդեն վոչնչացված են: Իհարկէ, մեզ մոտ բուրժուազիա գոյութիւն ունի, բայց նա յերկրորդական դեր է կատարում:

ԴԱՍԱԿԱՐԳԵՐԻ ՊԱՅՔԱՐ

Վորովհետև ամեն մի դասակարգ հատուկ դրութիւն մեջ է գտնվում, ապա և նա ունի իր հատուկ շահերը: Դասակարգը այդ շահերը պաշտպանում է, կյանք է անցկացնում, դրանց համար պայքարում է մյուս դասակարգերի դեմ: Ուստի և, ինչպէս մենք արդեն շեշտել ենք, հասարակութիւն ամբողջ պատմութիւնը դասակարգային պայքարի պատմութիւն է:

Շատ հեռավոր ժամանակներից մարդկային հասարակութիւնը կառուցված է յեղել այնպէս, վոր մարդկանց մի քանի խմբերը աշխատում էին, իսկ մյուսները ոգտվում

էին նրանց աշխատանքի արդյունքով: Միանգամայն բնական է, վոր առաջինների շահերը, այսինքն շահագործվողների շահերը կայանում էին նրանում, վոր իրենց աշխատանքի պրոդուկտների մեծ մասը չտան շահագործողներին: Դրա համար էլ ճնշված ու շահագործված մասսաները բազմիցս գործ են դրել պայքարի այս կամ այն յեղանակը, այն է՝ աշխատանքից հրաժարվել են, ցույցեր, զինված ապստամբութիւններ են սարքել՝ նայած այս կամ այն պայմաններին:

Մյուս կողմից—իշխող, շահագործող դասակարգերի շահերը նրանց դրդում էին ամբապնդել գոյութիւն ունեցող կարգերը, վորոնք նրանց հնարավորութիւն էին տալիս հեշտ և ուրախ ապրելու: Դա նրանց ստիպեց կազմակերպվել՝ ճնշվածների զայրույթը զսպելու համար, և մեծ մասամբ գործ էին դնում զինված բռնութիւն:

Իհարկէ, իշխող դասակարգերը իրենց դրութիւնը պահպանում էին նաև զիջումներ անելով, ստորին դասակարգերի հետ համաձայնութիւն գալով: Նրանք համաձայնվում էին իրենց հասույթների մի մասից հրաժարվել, վորպեսզի պահպանած լինեն շահագործման ամբողջ սիստեմը: Այդպիսի ռեֆորմներով, այսինքն մասնավոր զիջումներով նրանց հաջողվեց ժամանակավորապէս հանգստացնել շահագործված մասսաները:

Պայքարն, իհարկէ, նորեն բոբբոջվում էր, վորովհետև իշխող դասակարգերի այդ փոքրիկ զիջումները լուրջ բարվոքումներ չէին մտցնում ճնշվածների կյանքում: Բացի այդ, կեղեքողները միշտ էլ ձգտում էին հարմար ըրպէյին յետ վերցնել այն, ինչ իրենք ստիպված էին յեղել դժվար ըրպէյին տալու: Դասակարգային շահերը յերկու կողմերին ևս նորեն դրդում էին ընդհարվելու:

Դասակարգերը միշտ չէ, վոր դասակարգային պայքարը ինտենսիվ (լարված) կերպով են մղում: Դա բացատրվում է վոչ միայն զանազան պայմանների դրութիւնը, այլ և նրանով, վոր այդ պայքարի անհատեշտութիւնը

միշտ չէ, վոր պարզ է դասակարգի համար: Իշխող դասակարգը իհարկէ այդ պայքարը շարունակ տանում է, վորովհետեւ նրան լիովին հասկանալի յէ իր դրութիւնը և ամեն տեսակի հարձակումներէց իր դիրքը պաշտպանելու անհրաժեշտութիւնը: Բայց այլ է ճնշված դասակարգի վիճակը: Յեթե վերջնենք բանվոր դասակարգը, կտեսնենք վոր նա միանգամից չէ, վոր գիտակցում է բուրժուազիայի դեմ պայքարելու անհրաժեշտութիւնը:

Բանվոր դասակարգի կրած ճնշումները:—Բանվոր դասակարգը կապիտալիստական հասարակութեան մեջ ճնշված է առնվազն յերեք կերպ—1) անտեսական, 2) քաղաքական և 3) կուլտուրական կողմերով:

Տնտեսական ճնշումը արտահայտվում է նրանում, վոր բանվորը վողորմելի աշխատավարձ է ստանում. նրա ստացածը հազիվ հազ է բավականացնում իրեն և իր ընտանիքին: Մյուս՝ ավելի մեծ մասն այն ամենի, ինչ բանվոր դասակարգը ստեղծում է—անցնում է շահագործողներին:

Քաղաքական ճնշումը կայանում է նրանում, վոր կտրում են բանվոր դասակարգի հասարակական իրավունքները: Թէ յերկրի կառավարման գործում, թէ իրենց պրոֆեսիոնալ և քաղաքական կազմակերպութիւնների ստեղծման ու գործնեյութեան խնդրում և թէ մյուս՝ հասարակական-քաղաքական կյանքի հազարավոր արտահայտութիւններում (լրագրային պրոպագանդ, ցույցեր և այլն) բանվոր դասակարգը սահմանափակված է, նրա իրավունքները մեծ չեն և այդ իրավունքներն ամեն կերպ կրճատում են:

Վերջապէս, կուլտուրական կողմով բանվոր դասակարգը ճնշված է այնպէս, վոր նրան ընդհանուր առմամբ հնարավորութիւն չեն տալիս սովորելու, գիտելիքներ ձեռք բերելու: Իսկ գիտելիքները իշխող դասակարգի ձեռքում կազմում են ամուր շղթա, վոր պցած են բանվոր դասակարգի վիզը:

Այդ յերեք տեսակի ճնշումները սերտ կապված են միմյանց հետ՝ իրարմով պայմանավորվելով և իրար լրացնելով: Դրանք պրոլետարիատին հնարավորութիւն չեն տալիս իսկույն ըմբռնելու իր դրութիւնը և այն խնդիրները, վոր դրված են իր առաջ: Դրա համար ել դասակարգային պայքարը իսկույն չէ, վոր զարգանում է: Պրոլետարիատը միայն հետզհետեւ սկսում է հասկանալ, թէ իր շահերը վնքան անհաշտելի յեն իշխող դասակարգերի շահերի հետ և թէ վնքան անհրաժեշտ է վերջինների դեմ վճռական պայքար մղելը: Նույն բանն է կատարվում նաև մյուս ճնշված դասակարգերի մոտ:

Այսպիսով, դասակարգային պայքարը միշտ չէ, վոր ծավալված կերպով է առաջ գնում, այլ մեծ մասամբ անզարգացած և նույն իսկ սաղմային բնույթ է կրում: Այդ տեղի յէ ունենում այնտեղ, ուր ճնշված դասակարգը դեռևս քիչ է գիտակից, լավ չի ըմբռնում իր շահերը և պայքարի անհրաժեշտութիւնը:

Դասակարգային պայքարի թագնված ձեւը:—Կարելի յէ ցույց տալ դասակարգային չծավալված պայքարի նաև մի ուրիշ տիպ. այդպիսի պայքարի մեջ դասակարգը բավական պարզ գիտակցում է իր շահերը, բայց կյանքի պայմանները նրան հնարավորութիւն չեն տալիս լայն և բացարձակ պայքար մղելու: Այդ տիպի դասակարգային պայքարի թագնված ձեւի հրաշալի որինակը կարելի յէ այժմ դիտել մեր յերկրում:

Նոր տնտեսական քաղաքականութեանը անցնելու հետևանքով, կուլակութիւնը գյուղում աճելու վորոշ հնարավորութիւններ ստացավ: Միանգամայն հասկանալի յէ, վոր կուլակութիւնը, իր վոտքերի տակ հող զգալով, սկսում է խորհել հետագայի մասին: Խորհրդային իշխանութիւնը կուլակներին հնարավորութիւն չի տալիս իրենց շահագործական աշխատանքը ծավալելու: Դրա համար ել կուլակութիւնը բացասաբար է վերաբերվում գյուղխորհուրդ-

ների գործնեյությանը, ձգտում ե ազդեցություն ունենալ նրանցում՝ վորպեսզի իր գիծն առաջ տանի: Բայց՝ համաձայն մեր որենքները՝ նրանց թույլ չեն տալիս խորհուրդների մեջ մտնելու, և նրանց ամեն մի հանցավոր քայլը խորհրդային մամուլը (լրագրները) գյուղկորների միջոցով մերկացնում ե: Իրա համար ել կուլակները տանել չեն կարողանում գյուղկորներին: Յեվ կուլակը հարձակման ե անցնում: Վերջին տարիներս հազվագյուտ չեյին այնպիսի փաստեր, յերբ կուլակները գյուղկորներին ծեծում, սպանում եյին: Ի՞նչ ե նշանակում այս յերևույթը:

Ծեծը, սպանությունը և այլ սպառնալիքները—դրանք կուլակային դասակարգային պայքարի թագնված ձևն ե: Կուլակությունը տեռորի միջոցով աշխատում ե գյուղում ստեղծել այնպիսի պայմաններ, վոր գյուղկորներն այլևս չկարողանան իրենց գործը շարունակել, իսկ իրենք հնարավորություն ունենան գյուղում իրենց մագիլները սրելու: Վորովհետև պրոլետարիատի դիկտատուրայի որոք նրանք չեն կարող իրենց դասակարգային պայքարը բացարձակ մղել, ուստի և դա կատարում են թագնված ձևով: Գյուղկորներին սպանելը—կուլակության դասակարգային պայքարի ժամանակակից ձևերից մեկն ե:

Կուլակների դասակարգային այդ ձևի պայքարը բացատրվում ե տիրող պայմաններով (խորհրդային իշխանություն), և վո՛չ թե իրենց շահերի գիտակցության բացակայությամբ: Իսկ բանվոր դասակարգը իր պայքարը սկզբում տանում ե սաղմային, անզարգացած ձևով՝ շնորհիվ նրա, վոր դեռևս լիովին չի ըմբռնում իր դրությունը:

Դասակարգային գործակցության ձևեր: Առաջին ձևվը—հիմնական շահերը զոհաբերվում են ժամանակավոր շահերին:—Դասակարգային պայքարը ծավալելու համար բոլոր դասակարգերը, ինչպես մենք գիտենք, միատեսակ չեն շահագրգռված: Յեթե ճնշվածները ըստ իրենց դասակարգային գիտակցության լայնացնում ու խորացնում են

իրենց պայքարը, ապա իշխող դասակարգերը, ընդհակառակը, ձգտում են դասակարգային պայքարը մեղմացնել կամ նույնիսկ վոչնչացնել: Դա նրանց համար շահավետ ե: Ձե՛ վոր դասակարգերի պայքարի վոչնչացումը կհավերժացներ այն հարաբերությունները, վորոնք շահավետ են իշխող դասակարգի համար: Ուստի և բուրժուազիան ձգտում ե, որինակ, բանվոր դասակարգի յեռանդը ուրիշ կողմ ուղղել, այդ պայքարից հեռու պահել: Յեվ այդ նրան հաջողվում ե այնտեղ և այն ժամանակ, վորտեղ և յերբ պրոլետարիատը անբավարար չափով ե հեղափոխականորեն դաստիարակված:

Այսպես, որինակ իմպերիալիստական յերկրներից մեծ մասի բանվորները իմպերիալիստական պատերազմի ժամանակ պաշտպանեցին իրենց բուրժուազիային: Բանվորները շահագրգռված եյին նրանով, վոր «իրենց» բուրժուազիան հաղթի: Նրանք հույս ունեյին, վոր հաղթության հետևանքը կլինի իրենց դրության բարվորումը, իսկ պարտությունը իր հետ կբերի սով և աղքատություն: Բայց մենք գիտենք, վոր բուրժուազիային այդ կերպ պաշտպանություն ցույց տալը հասցնում ե բանվոր դասակարգի հեղափոխական պայքարի վոչնչացման, բուրժուական իրավակարգի ամրացման: Պրոլետարիատի հիմնական շահն ե—կապիտալիզմը վոչնչացնել և անցնել դեպի կոմունիզմ: Ուրեմն իմպերիալիստական յերկրների բանվոր դասակարգը տարվելով ժամանակավոր, յերկրորդական շահերով, զոհաբերեց իր մշտական, հիմնական շահերը:

Դասակարգային գործակցության յերկրորդ ձևվը, դասակարգային մշտական շահերի միացյալ պաշտպանություն:—Լինում ե դասակարգերի նաև ուրիշ տեսակի գործակցություն: Դա, որինակ, մեր ԽՍՀՄ մեջ բանվորների և գյուղացիների (չքավորների ու միջակների) դաշինքն ե: Այդ դաշինքի հիմունքները բոլորովին այլ են: Գյուղացին գնում ե բանվորի յետևից: Իսկ բանվորը դիմում ե դեպի կոմուն-

նիզմ: Դա ոգտակար է գյուղացու համար: Իհարկե, այն:
Իհնչպես է ապրում գյուղացին կապիտալիզմի որոք:
Նրա կյանքի մակարդակը բարձր չէ: Գյուղացու տնտե-
սությունը հետզհետե ավելի ու ավելի յե քայքայվում,
իսկ գյուղացիների ամբողջ մասսաները դառնում են վարձու
բանվորներ: Միայն կուլակների մի չնչին մասն է, վոր
ընկնում է բուրժուազիայի շարքը: Այնպես վոր՝ գյուղա-
ցիների բազմամիլիոն մասսաների խոշոր մեծամասնու-
թյան համար կապիտալիզմը նշանակում է գյուղացիական
տնտեսության դանդաղ, տանջալից մահացում:

Հեղափոխական շինարարությունը ևս նշանակում է
գյուղացիական առանձին տնտեսության աստիճանական
վեջնչացում, սակայն արդեն վոչ թե քայքայման ճանա-
պարհով, այլ, ընդհակառակը, ավելի բարձր աստիճանի
վրա բարձրացման ճանապարհով: Մենք արդեն ցույց
ավինք, վոր կոմունիզմը գյուղ կմտնի բարձր տեխնիկայի,
ելեքտրիֆիկացիայի միջոցով: Այդպիսով, գյուղացիների
մեծամասնության շահերը պահանջում են բանվոր դասա-
կարգի կոմունիստական շինարարության գործի պաշտ-
պանություն:

Դասակարգերի այդպիսի գործակցությունը այլ բնույթ
ե կրում. այստեղ յերկու դասակարգերի հիմնական շահերը
զուգահեռվում են.—ներկա պայմաններում թե պրոլե-
տարիատը և թե գյուղացիությունը շահագործումից, աղքա-
տությունից և այլասերումից ազատվել կարող են միմի-
այն կոմունիստական կարգերին անցնելով:

Հիմնական դասակարգերի պայքարը՝ դաշնակից ծեռք
բերելու համար:—Հիմնական դասակարգերը պայքարում են
վո՛չ միայն անմիջականապես իրար դեմ, այլ և ձրգ-
տում են այդ պայքարի մեջ իրենց համար ձեռք բերել
այնպիսի դաշնակիցներ, վորոնք ընդունակ լինին ուժե-
ղացնել նրանց գորությունը: Դրա համար ել մեծ կամ-
պանիա յե տարվում՝ իրենց կողմը գրավելու այնպիսի

միջանկյալ դասակարգեր, վորոնք մոտ են հիմնական դասա-
կարգերից մեկնումեկին: Այդպիսի պայքար համաշխարհա-
յին մասշտաբով տեղի յե ունենում, որինակ, պրոլետա-
րիատի և բուրժուազիայի միջև՝ գյուղացիության համար:

Մենք արդեն ցույց ավինք, վոր գյուղացիության
մեծամասնության և պրոլետարիատի շահերը վորոշ չափով
զուգահեռվում են: Բայց իհարկե գյուղացին—սեփականա-
տեր է: Դրանով է բացատրվում այն, վոր գյուղացին
դժվարանում է իսկույն ըմբռնել, վոր իր շահերը զուգա-
հեռվում են բանվոր դասակարգի շահերին: Յեվ հենց
դրանով է բացատրվում, վոր բուրժուազիային դեռևս
հաջողվում է (կապիտալիստական յերկրներում) իր ազդե-
ցության տակ առնել գյուղացիության մեծամասնությանը:
Բանվոր դասակարգի և բուրժուազիայի միջև մղվող պայ-
քարի յելքը բավական չափով կախում ունի նրանից, թե
արդյոք բանվոր դասակարգը կկարողանա իր յետևից տա-
նել գյուղացիության մեծամասնությանը:

Ընկ. Լենինը Ռուսաստանի վերաբերմամբ այդ առթիվ
գրում է.—«Ռուսաստանի ամբողջ քաղաքական պատմու-
թյան մեջ ձգվում է այս հարցը—արդյոք բանվոր դասա-
կարգը պետք է գյուղացիությանը առաջնորդի դեպի առաջ,
դեպի սոցիալիզմ, թե լիբերալ բուրժուազիան պետք է
գյուղացիությանը յետ մղի ու նրան կապիտալիզմի հետ
հաշտեցնի»:

Բուրժուազիան հենվում է գյուղացիության մեծա-
մասնության այն նախապաշարմունքի վրա, վոր գյուղա-
ցիությունը իբր թե հնարավորություն ունի գոյություն
ունենալու և զարգանալու կապիտալիզմի որոք: Իսկ բան-
վոր դասակարգը, ընդհակառակը, գյուղացիներին ցույց է
տալիս, ապացուցում է, վոր կապիտալիզմի որոք կապի-
տալիստները անխուսափելիորեն պետք է գյուղացիու-
թյանը շահագործեն և նրան հետզհետե քայքայեն. բան-
վոր դասակարգը ցույց է տալիս նաև միակ յելքը գյու-

դացիութեան լայն մասսաների համար, այն ե՛ պաշտպանել բանվոր դասակարգին՝ պայքարելու բոլոր և ամեն տեսակի շահագործողների դեմ: Իսկ բանվոր դասակարգը իշխանութունը իր ձեռքը վերցնելուց հետո ղեկավարում ու գյուղացիութեանը ոգնում ե՛ կոոպերացիայի և մեքենայացման (մանավանդ ելեքտրիֆիկացիայի) միջոցով դիմելու դեպի կոմունիզմ:

Գյուղացիական մասսաների քայքայման պրոցեսն ամբողջ աշխարհում թեև դանդաղ, բայց և նախապատրաստում ե՛ գյուղացիութեան ավելի մեծ մասին պրոլետարիատի կողմն անցնելու, մանավանդ չքավոր խավերին և գաղութային յերկրների գյուղացիութեան, վորոնց անխնա շահագործում ու քայքայում են իմպերիալիստական յերկրները:

Պայքարի զարգացումը բոլոր դասակարգերին միացնում ե միայն յերկու՝ իրար թշնամի բանակների մեջ:—Դասակարգային պայքարի զարգացումը ճնշված դասակարգերին հետզհետե ավելի ու ավելի յե ստիպում սերտ միանալ՝ իրենց շահագործողների դեմ միասին պայքար մղելու համար:

Միանգամայն հասկանալի յե, վոր դասակարգային պայքարի ծավալման հետևանքով, շահագործող դասակարգերն ևս միանում են՝ հեղափոխութեան դեմ միասին պայքարելու համար: Նրանց տարածայնութունները հարթվում են՝ շահագործման հնարավորութունները բոլորովին կորցնելու անեղ վտանգի առաջ: Այսպես, որինակ, ոուս բուրժուազիան (առևտրական, արդյունաբերական և ֆինանսական), վորի ներսում մինչև հեղափոխութունը պայքար եր տեղի ունենում, վորը պայքարում եր կալվածատերերի դեմ,—հեղափոխութունից հետո միասնական ֆրոնտ կազմեց բանվորների և գյուղացիների դեմ: Դասակարգային մանր շահերը, շահագործող խմբերի ու դասակարգերի ներսում մղվող պայքարը սկսեցին աննկատելի

դառնալ՝ համեմատութեամբ դասակարգային հիմնական շահի—շարունակել շահագործական կյանքը:

Մի խոսքով, բուրժուական հասարակութեան զարգացմամբ զարգանում ե նաև դասակարգային պայքարը: Այդ պայքարի ընթացքում հարթվում են բուրժուական կուսակցութունների միջև յեղած մանր, վոչեյական տարածայնութունները. ամբողջ հասարակութունը հետզհետե ավելի ու ավելի յե բաժանվում յերկու թշնամի բանակներին—1) շահագործողների բանակ, վորին գլուխ ե անցած խոշոր բուրժուազիան և 2) շահագործվողների բանակ, վորին գլուխ ե անցած արդյունաբերական պրոլետարիատը: Նրանց պայքարի ազմուկից հին աշխարհը ավելի ու ավելի յե անհանգստանում: Առանց այդ ուժերի բաղխման չեն կարող լուծվել մարդկութեան առաջ ծառայած խնդիրները: Միայն աշխատավորութեան և շահագործված բանակի հաղթանակն ե, վոր ամբողջ մարդկութեանը հնարավորութուն կտա առաջ ընթանալու:

Կ Ո Ւ Ս Ա Կ Ց Ո Ւ Թ Յ Ո Ւ Ն

Ի՞նչ ո՞ւր յե հարկավոր կուսակցութունը:—Այսպես ուրեմն, դասակարգերը տարբեր ժամանակներում գտնվում են դասակարգային գիտակցութեան տարբեր աստիճանների վրա. բայց այդ բոլորը չե. ամեն ըոպե դասակարգը կարելի յե բաժանել տարբեր գիտակցութուն ունեցող զանազան խավերի: Որինակ—կապիտալիստական իրավակարգը հնարավորութուն չի տալիս բանվոր դասակարգի բոլոր անդամներին միատեսակ զարգացնելու իրենց դասակարգային գիտակցութունը: Նա բանվորներին ղնում ե զանազան դրութեան մեջ:

Կան ավելի բարդ և ավելի հասարակ գործ կատարող բանվորներ, բարձր կվալիֆիկացիա, միջակ կվալիֆիկացիա ունեցողներ և սե-աշխատանք կատարող բանվորներ: Գո-

յուլթյուն ունի լավ և վատ աշխատավարձ: Բանվորները աշխատում են խոշոր, միջակ, փոքր և շատ փոքր (1—2—3 բանվոր) ձեռնարկություններում: Մի շարք ձեռնարկություններում տեխնիկան բարձր է, մյուսներում—ցածր, և այլն և այլն: Աշխատանքի այդպիսի տարբեր պայմանները առաջ են բերում բանվորների տարբեր խավերի տարբեր զարգացում: Բացի դրանից, այդ խնդրում նշանակալից դեր է խաղում և այն հանգամանքը, վոր բանվորների մի քանի խավեր նոր է վոր դուրս են յեկած գյուղից և կամ տարվա մեջ 6 ամիս աշխատում են արդյունաբերության վրա վորպես բանվորներ, իսկ մնացած ժամանակը պարապում են գյուղական տնտեսությամբ (գյուղացիներ), մինչդեռ մյուս բանվորական մասսան վաղուց և շարունակ արդյունաբերական բանվորներ են: Այդ բազմազան պայմանների հետևանքն այն է լինում, վոր դասակարգային կատարյալ գիտակցություն են ձեռք բերում վոր՛չ բոլոր բանվորները միանգամից, այլ նախ—առաջավոր բանվորները՝ մի փոքրիկ խավ: Յեվ հենց այդ բանվորները, հեղափոխական ինտելիգենցիայի (պրոլետարիատի կողմն անցած) հետ միասին կազմում են բանվոր դասակարգի առաջապահ շեկատը—նրա կուսակցությունը: «Կապիտալիստական հասարակության մեջ—գրում է ընկ. Լենինը—նույնիսկ առաջավոր դասակարգը, պրոլետարիատը, անգոր է ստեղծելու այնպիսի կուսակցություն, վոր ընդգրկեր ամբողջ դասակարգը: Մեր կուսակցությունը—գիտակից, առաջավոր մարտիկների միությունն է, վոր պայքարում է բանվոր դասակարգի ազատագրության համար»:

Կուսակցությունը դասակարգի մի մասն է: Կուսակցությունը դասակարգի մեջ չի լուծվում:—Կուսակցությունը, կազմելով դասակարգի մասը, չի լուծվում նրանում: Նա նույնն է—ինչպես կմախքը մարդկային որդանիզմում: Նա իր շարքային անդամներին համախմբում, միացնում է և պայքարի ուղղում: Ամբողջ դասակարգը, շնորհիվ իր մի-

ջավայրում ունեցած վերոհիշյալ տարբերության, չի կարող կազմակերպված պայքար մղել՝ յեթե չկա այնպիսի կուլեկտիվ, վորը կարողանար սվյալ դասակարգի բազմազան խավերը միացնել, շրջապատող պայմանները ժամանակին դնահատել և պայքարի համապատասխան լողունգներ տալ: Դա անում է կուսակցությունը, վորը դասակարգի ավելի գիտակից և նվիրված մասն է կազմում:

Յեվ յեթե կուսակցությունը կազմում է դասակարգի կմախքը, ապա միանգամայն հասկանալի յե, վոր նա չի կարող, առանց ի վրաս դասակարգի, նրա մեջ լուծվել: Դասակարգը առանց կուսակցության դառնում է անձև մասսա, գուցե և հեղափոխական, բայց անգոր վորչինչ անելու, քանի վոր նրանում չկա ներքին հենարան: Ուստի և կուսակցության համար խիստ կարևոր է—չնշել իրեն և դասակարգի միջև յեղած սահմանները: Սվելին ևս. կուսակցությունը դասակարգի հետ պետք է կապված լինի հսկայական կարևորություն ունեցող սերտ ու բազմազան կապերով, վորոնց մասին խոսք կլինի ներքև:

Կուսակցության չորս ելեմենտները:—Քննելով կուսակցությունը, մենք կարող ենք նիշել չորս ելեմենտներ, վորոնք բնորոշում են նրան. դրանք են—ա) կուսակցության պատմությունը, բ) կուսակցության ծրագիրը, գ) կուսակցության տակտիկան և դ) կուսակցության կազմակերպությունը:

ա) Կուսակցության պատմությունը:—Կուսակցության պատմությունը ցույց է տալիս այն ետապները, վորով նա անցել է: Նա ցույց է տալիս, թե ինչպես է կազմվել սվյալ քաղաքական կուսակցությունը, ինչպես է նա վճռել այն բոլոր հարցերը, վորոնք քաղաքական կյանքի հետևանքով ծառայած են յեղել նրա առաջ, ինչպես է նա աճել-զարգացել:

Ուստի և կուսակցության պատմությունը դաստիարակության կարևորագույն ելեմենտ է հանդիսանում սվյալ

կուսակցութեան բոլոր անդամները համար: Ուստի և յուրաքանչյուր կոմունիստի համար անհրաժեշտ է յուրացնել Համ. Կ. Կ. (բ) պատմութիւնը, վորովհետև միայն այդպիսով կարելի է յուրացնել բոլոր հիմնական սկզբունքները: Կուսակցութեան պատմութիւնը բազմաթիւ զանազանակերպ փաստեր է տալիս: Այդ բոլոր փաստերն ուսումնասիրելով, տեսնում ենք, վոր, չնայած արտաքին տարբերութիւններին, կուսակցութեան ուղին միշտ էլ վորոշվել է մի քանի ընդհանուր սկզբունքներով: Միշտ էլ կուսակցական գիծը տարվել է այս հիմնական ուղղութեամբ — հեղափոխականորեն պաշտպանել պրոլետարիատի պատմական մեծ դերը, անխնա պայքարել շահագործող դասակարգերի դեմ, ձգտել վոչնչացնելու դասակարգային հասարակութիւնը: Այդ հիմնական սկզբունքները լավ կըմբռնվեն, յերբ քննենք, թե ինչպէս նրանք տարբեր դեպքերում տարբեր են կիրառվել. այդպէս վարվելով, հնարավորութիւն կունենանք այդ փաստերը բազմակողմանի յուրացնելու և սովորելու, թե ամեն մի կոնկրետ եպոխայում ինչպէս պետք է պայքարել հոգուտ դրանց: Կուսակցական տրագիցիան, այսինքն այն, թե կուսակցութիւնը իր գոյութեան ընթացքում ինչպէս է լուծել բոլոր հարցերը, — մեզ տալիս է կուսակցութեան պատմութիւնը: Կրկնում ենք, վոր դա ամեն մի կուսակցութեան, մանավանդ Համ. Կ. Կ. (բ), չափազանց կարևոր ելեմենտ (կարևոր կողմ) է հանդիսանում: Մենք Համ. Կ. Կ. (բ) վորպէս որինակ ընտրեցինք նրա համար, վոր նա ունի ավելի յերկար ու բարդ պատմութիւն, վորը դասակարգային հեղափոխական պայքարի հսկայական փորձ է կազմում: Նրա ունեցած փորձի վրա այժմ սովորում են ամբողջ աշխարհի բոլոր կոմկուսակցութիւնները:

բ) Կուսակցութեան ծրագիրը: — Կուսակցութեան ծրագիրը — տվյալ դրութեան (վորի մեջ նա աշխատում է) գնահատութեան ճիշտ ձևակերպումն (արտահայտութիւնն)

է, և ցուցումն այն նպատակները, վորոնց նա ձգտում է: Քաղաքական կուսակցութիւնները ամենից առաջ դրանով են իրարից տարբերվում: Ճիշտ է, միշտ է, վոր կուսակցութիւնները կյանք են անցկացնում այն, ինչ պահանջում են իրենց ծրագրներում: Այդ ծրագրերը հաճախ այնպէս են կազմվում, վորպեսզի մասսաներին գրավեն — և միմիայն դրա համար. իսկ իրականութեան մեջ կուսակցութիւնը ուրիշ բանի յե ձգտում: Այդ միջոցին են սովորաբար դիմում բուրժուական կուսակցութիւնները, ինչպէս նաև մանր-բուրժուական կուսակցութիւնները, որինակ՝ սոցիալ-դեմոկրատները: Բայց վորովհետև կապիտալիստական իրավակարգի զարգացումը դրան տանում է դեպի կործանում, իսկ այդ բոլոր կուսակցութիւնները (նաև սոցիալ-դեմոկրատները) աշխատում են այդ իրավակարգը փրկել, ապա և նրանք ստիպված են լինում գործել խաբեյութեամբ: Յեթե նրանք իրենց նպատակները պարզ ցույց տային — աշխատավոր մասսաները նրանցից յերես կդարձնեյին: Ուստի և նրանք աչկակապութեամբ են պարապում — լավ ծրագրներով ու անուններով անք են շլացնում: Որինակ — իր եյութեամբ հակահեղափոխական կազմակերպական կուսակցութիւնը Ռուսաստանում կոչվում էր «Ազգային ազատութեան» կուսակցութիւն: Նույնն է կատարվում և բոլոր ուրիշ յերկրներում:

Միայն իսկական բանվորական և մասամբ՝ հեղափոխական-գյուղացիական կուսակցութիւնների ծրագրներն են արտահայտում իսկապէս այն, ինչին այդ կուսակցականները ձգտում են:

Իհարկէ, յուրաքանչյուր կուսակցութեան ծրագիրը ժամանակի ընթացքում փոխվում է: Այսպէս, որինակ, մինչև Համամիութենական կոմունիստական կուսակցութեան (բ) VIII համագումարը (1919 թ.) կուսակցութիւնը դեկավարվում էր իր հին ծրագրով, վորը ընդունված էր դեռ 1903 թվին (կուսակցութեան II համագումարում): Թեև

կուսակցութիւնը փաստորեն նոր ծրագրով և աշխատում
դեռ 1917 թվից:

Ինչո՞վ և բացատրվում այդ ծրագրների տարբերու-
թիւնը: Նրանով, վոր հին ծրագիրը կազմած և յեղել
մինչև միապետութեան կործանումը, իսկ վերջին ծրագիրը
— միապետութեան և բուրժուազիայի կործանումից հետո:
Նոր խնդիրները պահանջում էին նոր ծրագիր: Իհարկե,
այդ ծրագրների մեջ ընդհանուրն այն է, վոր կուսակ-
ցութիւնը ձգտում է դասակարգային հասարակութիւնը
վոչնչացնելու և հասնելու կոմունիզմին: Բայց առաջին
ծրագրում վորպես մոտակա պահանջ, կուսակցութիւնը
դրել էր՝ միապետութեան կործանումը, դեմոկրատական
բուրժուական կարգերի (չիֆնադիր ժողովի գլխավորու-
թեամբ) սահմանում: Կուսակցութիւնը ձգտում էր ստեղ-
ծել այնպիսի պայմաններ, վորտեղ կարողանար համեմա-
տաբար ազատ ընթացք տալ պրոլետարիատի պայքարին
ընդդէմ բուրժուազիայի և հոգուտ պրոլետարիատի դիկ-
տատուրայի ու կոմունիզմի: Ընդհակառակը, այժմյան
ծրագիրն ասում է այն միջոցների մասին, վոր կուսակ-
ցութիւնը պրոլետարիատի դիկտատուրայի որոք ձգտում
է կիրառել՝ այդ դիկտատուրան ամրապնդելու համար:

Կուսակցութեան ծրագիրը մեծ դեր է խաղում, քանի
վոր նա սալիս է պլատֆորմ, վորի վրա միանում են նրա
բոլոր անդամները: Կուսակցութիւնը դասակարգի (և սրան
հարող ուրիշ ելեմենտների) մի այնպիսի մասն է, վոր
իրենից ներկայացնում է համախոս հերի միութիւն:
Դրա համար էլ կուսակցութեան մեջ մտնողներից նախ պա-
հանջվում է ընդհանուր ծրագիրն ընդունել, այսինքն համա-
ձայնվել ծրագրի մեջ առաջադրված բոլոր պահանջներին:

գ) Կուսակցութեան տակտիկան:— Ամեն մի կուսակցու-
թիւն ձգտում է իր ծրագիրը կյանքում իրականացնել:
Կուսակցութեան այդ ձգտումին հակադրվում են ուրիշ
կուսակցութիւնների (վորոնք ներկայացնում են ուրիշ

դասակարգեր) նման ձգտումները: Կուսակցութիւնը ստիպ-
ված է պայքարել—յերբեմն՝ ճնշում գործ դնել, յերբեմն՝
զիջում անել, յերբեմն էլ՝ ուրիշ վորևէ կուսակցութեան
հետ համաձայնութեան գալ: Կուսակցութիւնը յերբեմն
ստիպված է լինում անցնելու պարլամենտ, յերբեմն՝ զինված
ապստամբութիւն բարձրացնել, յերբեմն էլ՝ դրա դեմ դուրս
գալ: Ուղիները, վորոնցով ոգտվում է կուսակցութիւնը,
կարող են լինել չափազանց բազմազան: Այսպես, որինակ,
կոմկուսակցութիւնը Անգլիայում ստիպված է այլ կերպ
վարվելու, Գերմանիայում՝ մի ուրիշ կերպ, ԽՍՀՄ—յերբորդ
կերպ: Այդ տարբերութիւնները բացատրվում են պայման-
ների դանազանութեամբ: Այն միջոցները, վորոնցով կու-
սակցութիւնը իր նպատակները կյանքում իրագործում է
—կոչվում են կուսակցութեան տակտիկա:

Յերբ առաջադրվում էին այսպիսի հարցեր—արդո՞ք
պետք էր կոչ անել բանվորներին, վոր մասնակցեն այն
Պետական Դումայի ընտրութիւններին, վորը ցարական
կառավարութիւնը ստեղծեց 1905 թվի հեղափոխութեան
ազդեցութեան տակ,—թե՞, ընդհակառակն, այդ Դուման
պետք էր բոյկոտել: Արդո՞ք պետք էր մասնակցել բան-
վորական այնպիսի կազմակերպութիւններին, վորոնք չե-
լին հետապնդում հեղափոխական նպատակներ: Ինչպիսի
վերաբերմունք պետք էր ցույց տալ դեպի լիմպերիալիս-
տական պատերազմը—պաշտպանել իր բուրժուական կա-
ռավարութիւնը, թե՞ նրա դեմ ապստամբութիւն պատ-
րասել: Ինչպիսի պետք էր վերաբերվել Բրեստի հաշտու-
թեանը, վոր Խորհրդային հանրապետութեան վզովը կապե-
ցին գերմանական իմպերիալիստները—արդո՞ք պետք էր
ցարունակել պատերազմել, թե՞ ընդունել ամենածանր պայ-
մանները, և այլն և այլն,—այդ բոլոր հարցերը տակտի-
կական հարցեր էին: Նման հարցերի ուղիղ լուծումը մեր
կուսակցութեանը մտեցնում էր իր ծրագրի իրականացման:

Տակտիկական հարցերի վերոհիշյալ որինակներից պարզ

ե, վոր միանգամ ընդմիջտ սահմանված ճշմարտություններ չկան: Միևնույն կուսակցությունը զանազան պայմաններում տարբեր վերաբերմունք է ցույց տալիս դեպի վորևէ գործողություն՝ նայած թե պայմաններն ինչպես են: Այդպես եր վարվում որինակ, Համ. Կ. Կ. (բ)՝ իմպերիալիստների գործարքների (Բրեստի հաշտությունը, տես եջ 27) հանդեպ՝ թե մինչև իշխանությունը գրավելը և թե դրանից հետո: Նույնպիսի տարբերություն ենք մենք տեսնում նաև Պետական Դումային մասնակցելու խնդրում. 1905 թ. և 1906 թվի սկզբին բոյլշևիկները դեմ էին Դումայի ընտրություններին, իսկ հետագա տարիներին, ընդհակառակը, ձգտում էին այնտեղ անցկացնել իրենց ներկայացուցիչներին: Տակտիկան զանազան էր: Ինչո՞ւ յեր նա այդպես փոփոխվում: Առաջին շրջանում բոյլշևիկյան կուսակցությունը յեղնում եր այն հանգամանքից, վոր հեղափոխությունը առաջ է գնում, հետևապես չպետք է բավականանալ այն փշրանքներով, վոր գցում եր ցարը, այլ պետք եր բոլորովին կործանել ցարիզմը: Դումային մասնակցելը կարող եր բանվորների աչքը կապել, հեղափոխական եներգիան նվազեցնել: Յերկրորդ շրջանում արդեն պարզ դարձավ, վոր հեղափոխությունը պարտված է: Հետևապես պետք եր վորոնել զանազան ուղիներ՝ հին իրավահարգը մերկացնելու, բանվորական մասսաները կազմակերպելու համար: Պրոլետարական պատգամավորների ներկայությունը դումայում—դրան ոգնեց: Դումայի ամբիոնից կարելի յեր մերկացնել իշխող դասակարգերի և կառավարության ամբողջ ստորությունը, պատգամավորները ավելի հեշտությամբ կարող էին լրագրներ հրատարակել, կուսակցական աշխատանքին ոգնել և այլն: Ուստի և կուսակցությունը սակտիկական ուրիշ գիծ ընդունեց, — վորոշեց դումային մասնակցել՝ դուման ոգտագործելու նպատակով:

Կուսակցություն յեվ դասակարգ:—Այժմ խոսենք կու-

սակցության՝ իր սեփական դասակարգի նկատմամբ ունեցած տակտիկայի մասին: Կուսակցությունը դասակարգին առաջնորդում է: Բայց կուսակցությունն այդ անել կարող է միայն այն ժամանակ, յերբ նա սերտ կապված է դասակարգի մասսայի հետ: Նման կապն, որինակ, առաջին պայմանն է կազմում ամեն մի կոմունիստական կուսակցության հաջող գործնեյության համար, վորի (կուսակցության) ամբողջ ուժը կազմակերպվածության և մասսաների հետ ունեցած կապի մեջ է: Այն մասին Լենինն ասում է— «Լուրջ քաղաքականությունը սկսվում է վոչ թե այնտեղ, ուր հազարներն են*», այլ այնտեղ, ուր միլիոններն** են»: «Պետք է սովորել մասսաներին մոտենալ առանձին համբերատարությամբ և զգուշ, վորպեսզի կարելի լինի հասկանալ այդ մասսայի յուրաքանչյուր խավի, յուրաքանչյուր պրոֆեսիայի առանձնահատկությունը, հոգեբանության յուրատեսակ գծերը... Կոմունիստների ամբողջ խնդիրն է—կարողանալ համոզել յետախնացներին, կարողանալ աշխատել դրանց շրջանում, և վոչ թե դրանցից պատնեշվել»... Այսպես եր գրում Լենինը՝ գտնելով վոր կուսակցության համար չափազանց անհրաժեշտ է հաշվի առնել իր դասակարգի միլիոնավոր մասսաների կամքը:

Կուսակցության և դասակարգի տրամադրությունը կարող է յերբեմն չզուգադիպել: Կուսակցությունը, կովի յեղնելով, պետք է հաշվի առնի դասակարգի տրամադրությունը: Այստեղից արդյո՞ք հետևում է, վոր կուսակցությունը պետք է դասակարգի հետևից քարշ գա, անի միայն այն, ինչ ըմբռնել կարողացել է ամբողջ դասակարգը: Իհարկե վոչ: Այդպիսի կուսակցությունը պետք չէր լինի դասակարգին: Կուսակցությունը հենց նրանով է արժեքավոր, վոր նա դասակարգին ցույց է տալիս ուղին

*) Այսինքն՝ կուսակցությունը:

**) Այսինքն՝ դասակարգը:

այնտեղ և այն ժամանակ, ուր և յերբ ինքը դասակարգը դա դեռևս լիովին չէ, վոր գիտակցում է:

Ընկ. Լենինը դեռ շատ վաղուց պայքարում էր դրա համար, հսկում, վոր կուսակցության և դասակարգի ուղիղ հարաբերությունները չխեղաթյուրվեն: Այն ժամանակ գոյություն ունենալու պայման կոչված «եկոնոմիզմի» հոսանքը: Դա մենշևիզմի նախահայրն էր: «Եկոնոմիստները» իրենց անունը ստացան նրանից, վոր բանվոր դասակարգի դրությունը լավացնելու համար առաջարկում էին մղել բացառապես եկոնոմիական (տնտեսական) պայքար, և վոր «քաղաքական պայքարը պետք է դադարեցնել ու միառժամանակ սպասել»:

Մինչև յերբ սպասել:

Մինչև վոր դրա համար մասսան կհասունանա:

Հեղափոխականները պետք է մասսային պատրաստեն և նրան քաղաքական պայքարի դուրս բերեն:

Այդ հարցին եկոնոմիստները վճռականապես պատասխանում էին— «վոչ»: Կուսակցությունը, նրանց կարծիքով, մասսային չպետք է առաջ քաշի, այլ միայն պետք է ցուցաբերի այն, ինչի համար վոր ամբողջ մասսան սովյալ ընդունի, ըստ իր հասունության, ընդունակ է:

Ընկ. Լենինը նման հայացքների կողմնակիցներին իրավացի կերպով անվանում էր «խվոստիստներ» («պոչիստներ»), վորովհետև նրանք ցանկանում էին բանվորական շարժման պոչին կպչել, և վոչ թե շարժմանը ճանապարհ ցույց տալ դեպի առաջ: Յեվ հենց դրանում է կայանում քաղաքական կուսակցության ամբողջ նշանակությունը: Առանց այդպիսի կուսակցության՝ դասակարգը գործիք կդառնա ուրիշ դասակարգերի և կուսակցությունների նպատակների համար: Ուստի և կուսակցության խնդիրն է՝ սերտ կապվելով իր դասակարգի հետ, ավելի հեռունտեանել և նրան ճանապարհ ցույց տալ:

Կուսակցությունը մասսային իհարկե չի կարող առաջ-

նորդել քմահաճորեն ընտրված ճանապարհով: Կուսակցությունը մանրագնդին ուսումնասիրելով իր դասակարգի դրությունը, ընտրում է այնպիսի ճանապարհ, վոր ի վերջո ցանկալի յե լինում դասակարգի համար: Բայց յերբ նա գտած է լինում այն միակ գիծը, վորը պիտի հաղթություն բերի դասակարգին, կուսակցությունը ամեն կերպ պետք է աշխատի այդ գիծն առաջ տանելու: Յերբեմն լինում է, վոր կուսակցությունը ուղիղ գիծ է տանում, իսկ դասակարգի մասսան այդ դեռևս չի հասկանում: Այդ դեպքում կուսակցության խնդիրն է՝ համբերատարությամբ բացատրել, պրոպագանդ անել, ազդեցիկ անել իր իրեյաները՝ մինչև վոր դասակարգի մեծամասնությունը դրան կհամաձայնվի: Այդպես վարվեց, որինակ, Համ. Կ. Կ. (բ), յերբ 1917 թվի ամառը և աշնանը Ռուսաստանի բանվոր մասսաները դեռևս հետևում էին մենշևիկներին և եսերներին: Կուսակցությունը ինքը մենակ, առանց մասսաների, կովի դուրս չեկավ: Նա լավ գիտեր, վոր «լուրջ քաղաքականությունը սկսվում է վոչ թե այնտեղ, ուր հազարներն են, այլ այնտեղ, ուր միլիոններն են»: Կուսակցությունը բանվորական մասսաներին համբերատարությամբ բացատրեց իշխանության բռնագրավման անհրաժեշտությունը պրոլետարիատի կողմից և հարձակման անցավ միայն այն ժամանակ, յերբ բանվոր դասակարգի մեծամասնությունը կողմնակից էր հեղաշրջման: Դա—հազարավոր որինակներից մեկն է միայն:

Այդպիսով մենք տեսնում ենք—1) վոր քաղաքական լուրջ կուսակցությունը միշտ սերտորեն և անմիջականապես կապված է իր դասակարգի մասսաների հետ, 2) վոր կուսակցությունը միշտ դասակարգի առաջից է գնում, և վոչ թե նրա յետևից քարշ գալիս, 3) վոր կուսակցությունը, յերբ դասակարգը նրա հետ ժամանակավորապես տարակարծիք է, տանում է իր գիծը՝ ամեն կերպ այդ բացատրելով, և հասնում է այն վիճակին, վոր դասակարգը

միանգամայն համաձայնվում է իր կարծիքին: Այսպես է կուսակցութեան տակախկան իր դասակարգի նկատմամբ:

դ) Կուսակցութեան կազմակերպությունը:—Կուսակցութեան կազմակերպումն շատ կարևոր կողմ է: Կուսակցութունը հանդիսանում է դասակարգի կմախքը: Պարզ է, վոր նա այդ դերը կարող է խաղալ միայն այն ժամանակ, յերբ նա իրենից ներկայացնում է միասնական ամբողջություն: Դա ամենից առաջ պահանջում է, վոր կուսակցութունն ունենա պարզ գծած սահմաններ, վորոնց մեջ նա կարողանա ճկուն գործել, իր ուժերը վերադասավորել և այլն: Հետևապես առաջ է գալիս այն հարցը, թե ո՞վ կարող է կուսակցութեան անդամ լինել:

Այդ հարցին զանազան կուսակցութուններ զանազան պատասխաններ են տալիս: Բուրժուական և մանր-բուրժուական կուսակցութունները այդ ուղղությամբ շատ լայն շրջանակներ ունեն: Նրանց համար կարևոր չեն կուսակցութեան ճիշտ սահմանները: Ուրիշ բան է կոմունիստական կուսակցութունը: Նա կատաղի պայքար է մղում. նա հետապնդվում է ամբողջ աշխարհում, բացի ԽՍՀՄ: Պետք է զգուշ լինել, վոր նրա մեջ չմտնեն զանազան մանր-բուրժուական ելեմենտներ, վորոնք իրենց տատանումներով կարող են նրան մեծ վնաս հասցնել: Կուսակցութեան մեջ սպրտել են և սպրտում են շատ այդպիսի անձինք, վորոնք, ինչպես հետո պարզվել է, դուրս են յեկել բուրժուազիայի մարտիկներ: Պարզ է, վոր այդ հանգամանքը կուսակցութեանը դրդել է սահմանելու ճիշտ շրջանակներ, վորոշելու թե ո՞վ կարող է կուսակցութեան անդամ լինել: Համ. Կ. Կ. (բ) կանոնադրութունն ասում է—« § 1. Կուսակցութեան անդամ է համարվում ամեն վոք, ով ընդունում է կուսակցութեան ծրագիրը, աշխատում է նրա կազմակերպություններից մեկում, յենթարկվում է կուսակցութեան վորոշումներին և վճարում անդամավճար»: Մենչևիկները, վորոնք առաջ բույլ չեկաների

հետ միասին մեկ կուսակցութեան մեջ էլին աշխատում, առաջարկում էլին կուսակցութեան անդամ համարել նաև նրանց, ովքեր չեն մտնում կուսակցութեան կազմակերպութեան մեջ, բայց ծառայություն են մատուցում նրան, կուսակցութեան ղեկավարութեամբ վորևէ աշխատանք են տանում: Ընկ. Լենինը խիստ առարկեց դրա դեմ: Խնչու: Վորովհետև մենչևիկյան ձևակերպումը կուսակցութեանը զրկում էր վորոշ սահմաններ ունենալուց, շատերը իրավունք էլին ստանում կուսակցութեան անդամներ համարվելու՝ կապված չլինելով կուսակցական կոլեկտիվի կամքի հետ: Այդ ձևակերպումը հնարավորություն էր տալիս մանր-բուրժուական ելեմենտներին (այսինքն՝ պրոլետարական պայքարին թշնամի ելեմենտներին) կուսակցութեան մեջ խցկվելու: Ընկ. Լենինը այդ հարցին մեծ նշանակություն էր տալիս: Նա նույնիսկ ասում էր—«Ավելի լավ է վոր տասը աշխատողներ իրենց չանվանեն կուսակցութեան անդամներ, քան մեկ դատարկախոսը իրավունք և հնարավորություն ունենա կուսակցութեան անդամ լինելու»:

Ամեն մի կուսակցութուն ունի իր կուսակցական ապարատը: Նա կազմված է բջիջների բյուրոններից, սկսած ուսյոնական կոմիտեներից և վերջացրած ԿԿ (կուսակցութեան կենտրոնական կոմիտե): Կուսակցութեան ապարատը, կուսակցական լավագույն ուժերով ղեկավարվելով, կուսակցութեան նկատմամբ այն դերն է կատարում, ինչ դեր վոր կատարում է կուսակցութունը դասարում, ինչ դեր վոր կատարում է կուսակցութունները կարգի նկատմամբ: Կոմունիստական կուսակցութունները թույլ, չձևակերպված ապարատով չեն կարող հաջողութեամբ գործել, ճկուն մանյովրներ անել, իրենց անդամներին մոբիլիզացիայի յենթարկել, իրենց դասակարգի մասսայի հետ կապվել ու նրան ղեկավարել: Կուսակցութունը ուժեղ է, յեթե ուժեղ է նրա կմախքը, այսինքն ապարատը:

Սակայն այստեղ կարող է ուրիշ կողմ էլ լինել—

կուսակցութեան ապարատը կարող ե ճնշել կուսակցութեան անդամների մասսաների կամքը: Դրա փայլուն օրինակը հանդիսանում է գերմանական սոցիալ-դեմոկրատիան: Նրա կուսակցական ապարատը կազմվել է տասնյակ տարիների ընթացքում: Նա ամեն տեսակի փոփոխություններին դիմադրելու հսկայական ուժ է ձեռք բերել: Չնայած այդ կուսակցութեան մեջ գտնված բանվորական մասսաների ձախանալուն, ապարատը հնարավորություն է չի տալիս վոր դա յերևան գա: Այսուպիսի դրություն մեջ են ընկնում այն կուսակցությունները, վորոնք պատմութեան բեմից իջնում են: Իսկ այն կուսակցությունները, վորոնք դեպի վեր են յերնում, վորոնք պրոլետարիատի հեղափոխական ձգտումներն են արտահայտում, դրանց կուսակցական հարաբերությունները այլ են—կուսակցական ապարատը ճիշտ է անդրադարձնում կուսակցական մասսաների կամքը:

Կուսակցությունը իհարկե չէ կարող առանց դիսցիպլինայի գոյություն ունենալ: Կուսակցությունը—դա նույնն է, ինչ վոր՝ բանակը պատերազմի դաշտում: Պայքարի մեջ հարկավոր է գործնելութեան մեծագույն միասնականություն: Յեթե զանազան մասերը իրենց ուզածին պես վարվեն—ամբողջ գործը անհաջողություն կկրի: Դիսցիպլինան վորքան ամուր է, այնքան ուժեղ են շարքերը, կուսակցությունն այնքան ավելի լավ կարող է դիմադրել թշնամիներին: «Անպայման ցենտրալիզացիան*» և պրոլետարիատի խստագույն դիսցիպլինան հանդիսանում են հիմնական պայմաններից մեկը՝ բուրժուազիայի վրա հաղթանակ տանելու համար»,—ասում է ընկ. Լենինը: Կուսակցութեան ապարատն է, վոր իրականացնում է այդ ցենտրալիզացիան, գործողությունների այդ միասնականությունը: Դրանում է կայանում բոլշևիկյան, կոմունիստական կուսակցությունների եյական տարբերությունը մանր-բուր-

*) Կենտրոնացում:

ժուական և բուրժուական կուսակցություններից: Բայց կուսակցութեան ապարատը՝ կուսակցութեան վրա չի իշխում, այլ ամբողջովին յենթարկված է կուսակցութեանը. կուսակցութեան ամբողջ ապարատը՝ ներքևից մինչև վեր՝ ընտրվում է ամբողջ կուսակցութեան կողմից—բլիշների բյուրոները՝ բլիշների կողմից, ռայկոմները՝ տվյալ ռայոնի ընդհանուր ժողովի կողմից, ԿԿ՝ ամբողջ կուսակցութեան համագումարի կողմից: Կուսակցութեան ապարատը ամբողջովին պատասխանատու յե նրա առաջ: Ամեն մի կուսակցական որգան ընտրվում է: Դրանումն է կուսակցութեան դեմոկրատական կառուցվածքը: Իսկ յեթե արդեն ստեղծված է կուսակցական համապատասխան որգան,— կուսակցութեան ամեն մի անդամը նրան յենթարկվում է: Դրանումն է կայանում կուսակցութեան դիոցիպլինան, նրա ցենտրալիզմը (կենտրոնացումը):

Այսպես ուրեմն, կուսակցութեան ապարատը ընտրվում է կուսակցութեան կողմից և նրան հաշվետու, պատասխանատու յե. այդ ապարատը պահպանում է ամուր դիսցիպլինա. ամեն մի որգան յենթարկվում է իրենից բարձր որգանների վորոշումներին: Այս յերկու պրինցիպների (սկզբունքների)—ընտրողականության և հաշվետվության (պատասխանատվության)—միացումը շատ կուսակցությունների կառուցվածքի հիմք է կազմում: Դա՛ այսպես կոչված՝ դեմոկրատական ցենտրալիզմ է, այսինքն դեմոկրատիզմի և ցենտրալիզմի ի մի միացումն է:

Սակայն այդ յերկու պրինցիպների միացումը զանազան պայմաններում զանազան չափերով է տեղի ունենում: Այնտեղ, ուր կոմկուսակցությունը շատ է հետանում, պընդվում (որինակ՝ Ռուսիայում, Հարավ-Սլավիայում), այնտեղ դեմոկրատական պրինցիպն իհարկե յետին պլանի վրա յե դրվում: Իսկ յերբ մի յերկրում պրոլետարիատը վրա յե դրվում է (ինչպես ԽՍՀՄ), այդ հանգստի յանումն է յերա գործնելութեան սահմանքը բավական լայնացնում է նրա գործնելութեան սահ-

մանները: Ուրեմն այդ կախված է կուսակցութեան գործնելութեան կոնկրետ պայմաններից:

Կուսակցութեան առաջնորդները:—Դասակարգին գլուխ է կանգնած կուսակցութեանը: Կուսակցութեան գլուխ են կանգնած նրա առաջնորդները: «Քաղաքական կուսակցութեանները, — գրում է Լենինը, — վորպես ընդհանուր կանոն, կառավարվում են ավելի հեղինակավոր, ազդեցիկ, փորձված, պատասխանատու պաշտոններում ընտրվող, կայուն, հաստատակամ անձանց խմբերով, վսրոնք (անձինք) կոչվում են առաջնորդներ»:

Ինչպես վոր դասակարգը միատեսակ չէ իր բոլոր մասերում, ճիշտ այնպես էլ միատեսակ չէ կուսակցութեանը: Յեթե կուսակցութեան բոլոր անդամներն էլ փորձառութեան, ընդունակութեան, տաղանդավորութեան կողմով իրար հավասար լինեյին, այդ դեպքում կարիք չեր լինի ունենալու առաջնորդների հաստատակամ խմբեր: Կուսակցութեանը կարող եյին հերթով կառավարել նրա բոլոր անդամները: Սակայն իրականութեան մեջ այդպես չէ: Հետևապես պահանջ է առաջ գալիս — մի շարք տարիների ընթացքում փորձելու և ընտրելու այնպիսի անդամների, վորոնք ամենից շատ են համապատասխանում այն պահանջներին, վոր արվում է առաջնորդներից:

Առաջնորդները կուսակցութեանը ղեկավարում են վոչ թե վորևե առանձին իքավունքով, այլ նրա համար, վոր ինքը կուսակցութեանն է նրանց կարգել այդ պաշտոնին: Կուսակցութեանը համարում է, վոր այս և այս անձնավորութեանները կարող են ավելի լավ ղեկավարել, ավելի լավ վճռել այն բոլոր հարցերը, վորոնք դրվում են կուսակցութեան առաջ: Առաջնորդների մասին կարելի չէ նույնն ասել, ինչ վոր ընդհանուր առմամբ կուսակցութեան մասին: Նրանք չեն կարող կուսակցութեանը քմահաճորեն հնարած ճանապարհով տանել: Առաջնորդներն՝ այսպես ասած՝ ավելի խորն են թափանցում, ավելի հեռուն

տեսնում, արագ և ավելի լավ են ըմբռնում դժվարութեանները: Կուսակցութեան դասակարգային շահերի համար մղվող պայքարի բոլոր հնարավոր ուղիներից, նրանք, շնորհիվ իրենց հատկութեանների, ուրիշներից դուրսութեամբ են գտնում կարճ ուղին, ամենաքիչ զոհեր պահանջող, դեպի հաղթանակ, դեպի դասակարգի շահերի հաղթանակը տանող ուղին: Դրա համար էլ կուսակցութեանը դեպի հին, փորձված առաջնորդներն հսկայական վստահութեան է տածում՝ նրա հետ միասնալով մեկ հսկայական զորված կուլեկախի մեջ:

Առաջնորդների ներկայութեանը իհարկե ի չիք չէ դարձնում կուսակցութեան շարքային անդամների գործնելութեանը: Կուսակցութեան մեջ դիպցիպլինան վոչ թե «կադրանի» յե՛ յերբ ամեն ինչ կատարվում է վերելից ստացված ցուցմունքով, — այլ գիտակցական է: Ահա թե ինչու, յերբ նույն իսկ շատ հեղինակավոր ու հարգելի առաջնորդներ սխալներ են գործում, կուսակցութեանը նրանց այլևս չի հետևում, այլ նրանց սխալները ուղղում է, նրանց ցույց է տալիս իրենց սխալները, իսկ յերբեմն էլ նրանց հեռացնում է աշխատանքից:

Մեծ մարդիկ:—Առաջնորդների միջից յերբեմն դուրս են գալիս փայլուն հատկութեաններով ուժոված, հանձարեղ, մեծ մարդիկ, ինչպես են՝ որինակ՝ Մարքսը և Լենինը: Հանձարեղ ու մեծ մարդիկ ի հարկե յեղել և լինում են հասարակական կյանքի նաև այլ բնագավառներում (գիտնականներ, նկարիչներ, գտիչներ և այլն):

Ի՞նչ են իրենցից ներկայացնում մեծ մարդիկ: Մարքսը և Լենինը իրենց ժամանակի մեծ մարդիկն եյին նրա համար, վոր նրանք մեծագույն աստիճանի ընդունակ եյին մար, վոր նրանք մեծագույն աստիճանի մեջ կատարվող այնպիսի փոփոխութեանները, վորոնք սովորական մարդկանց համար կարծես աննկատելի եյին:

Մենք գիտենք, վոր մարդկային հասարակութեան գար-

գացումն ընթանում է տարերայնորեն: Դա նշանակում է, վոր միլիոնավոր մարդկանցից ամեկ մեկն առաջ է տանում իր առանձին գիծը, վորից ծնվում է վորևե ընդհանուր հետևանք: Մարդկանց ձգտումն ընդհանուր առմամբ վորոշվում է նրանց կյանքի պայմաններով (ընթերցողին հիշեցնում ենք այն մասին, վոր մարդկային կամքը ազատ չէ): Այդ պայմանները ամենաբազմազան են: Այդ ամենը գնահատել, բազմազան ազդեցությունները, ձգտումները, դրուժյունները մեկ հայտարարի բերել, վորոշել՝ թե հենց տվյալ մոմենտում ինչ արդյունք կունենա ուժերի պայքարը և նա ի՞նչպես կփոփոխվի,— դա մեծապես դժվար խնդիր է: Մեծ մարդը, վոր ոժտված է առանձին հանճարով, ինչպես եր որինակ, ընկ. Լենինը, կարող եր հրաշալի կերպով ըմբռնել այդ ամբողջ բարդ պայմանները: Նորեն կրկնում ենք, վոր Լենինը կուսակցությունը չեր տանում իր յետևից այնտեղ, ուր ինքն եր կամենում, այլ այնտեղ, ուր կուսակցությունը պետք եր վոր գնար՝ ըստ իր պայքարի պայմանների: Բայց այդ ուղին հաճախ պարզ չեր լինում շատ հայտնի առաջնորդներին: Լենինի մեծությունը կայանում եր հենց նրանում, վոր միշտ ել, ամեն պայմաններում ել նա գիտեր, թե ի՞նչ ճանապարհով պետք է գնար, յե՞րբ պետք է գնար և դա ի՞նչի կհասցներ:

Այնպիսի հսկաներ, ինչպիսին են Մարքսը կամ Լենինը, հայտնվում են դարերի ընթացքում: Դա բացատրվում է վոչ թե նրանով, վոր ընությունը այդպիսի մարդիկ չի ստեղծում, այլ, առանձնապես, հասարակական պայմաններով: Իհարկե, հասարակության կյանքի վորևե բնագավառում մեծ մարդ լինելու համար պետք է ընությունից ոժտված լինել ուղեղի համապատասխան կառուցվածքով: Սակայն այդ հատկության մասին մենք իմանում ենք այն ժամանակ, յերբ հասարակական պայմանները նրան հնարավորություն են տալիս զարգանալու: Բայց վորովհետև կապիտալիստական հասարակության պայմանները մարդ-

կանց բազմությունը դնում են ծայրահեղ ծանր տնտեսական պայմանների մեջ, ապա հաստատ կարելի չէ ասել, վոր շատ տաղանդավոր և նույն իսկ հանճարեղ մարդիկ մեռնում են՝ հնարավորություն չունենալով իրենց հատկությունները ցուցաբերելու: Փոխանակ հնարավորություն տալու սովորելու, նրանց ընդունակությունները զարգացնելու, դասակարգային հին հասարակությունը այդ անձանց մատնում է բոլորովին այլ աշխատանքի գիրկը: Մեր հեփոխություն պատմությունը, այն հեղափոխության, վորը այնքան տաղանդավոր աշխատավորներ առաջ քաշեց կյանքի բոլոր ասպարեզներում, ցույց է տալիս, թե կապիտալիզմը ի՞նչպես մեռցնում է մարդկանց մեջ լավագույն հատկությունները: Նա, ով մեզ մոտ Խորհրդային իշխանություն որոք գլուխ է կանգնած մարդկանց հակայական կազմակերպության, նա կապիտալիզմի որոք հաճախ ստիպված եր լինում դազգահի քով հասարակ աշխատանք կատարելու: Ապագա կոմունիստական հասարակությունը շատ ավելի հարուստ կլինի մեծ ու տաղանդավոր մարդկանցով, վորովհետև նա ամեն մեկին հնարավորություն կտա լիովին զարգացնելու իր բնական ընդունակությունները:

Պ Ե Տ ՈՒ Թ Յ ՈՒ Ն

Մենք արդեն գիտենք, վոր հարաբերությունները դասակարգերի միջև— պայքարի հարաբերություններ են: Դասակարգերը պայքարում են իրար դեմ՝ կազմակերպվելով քաղաքական կուսակցությունների մեջ: Դասակարգերի պայքարը— քաղաքական պայքար է, վոր ծագում է նույն այդ դասակարգերի արտադրական հարաբերությունների հիման վրա: Սակայն այդ քաղաքական հարաբերությունները, քաղաքական պայքարը ունին մեկ շատ կարևոր կողմ, վորը մենք մինչև այժմ չենք նիշել:

Դա—պետությունն է:

Ի՞նչ է պետությունը: Յեթե վերցնենք մարդկային

հասարակութիւնը մինչև մեր հեղափոխութիւնը, ապա կարելի յե ասել, վոր յուրաքանչյուր իշխող դասակարգ հասարակութիւնը կառուցել ե այնպես, վորպեսզի հնարավորութիւն ունենա աշխատավոր մասսաներին հանգիստ շահագործելու: Նա ստեղծել ե հասարակական այնպիսի մեքենա, հասարակական քաղաքական այնպիսի իրավարգ, վորը միանգամայն ապահովում ու պահպանում ե իր տնտեսական տիրապետութիւնը: Բայց մենք գիտենք, վոր դասակարգերը միմյանց դեմ շարունակ պայքարում են:

Նշանակում ե հարկավոր եր մի կազմակերպութիւն, վորը կարողանար իշխող դասակարգն ապահովել այն հարձակումներից, վոր կարող են կատարվել նրա շահագործական շահավետ դրութեան վրա, այնպիսի կազմակերպութիւն, վորը ճնշեր այն բոլոր փորձերը, վորոնք ուղղված կլինեն իշխող դասակարգի դեմ՝ սրան կործանելու նպատակով: Չե՞ վոր դասակարգերի շահերը չեն կարող տեսանորեն հաշտեցվել: Նրանց միջև շարունակ պայքար ե տեղի ունենում: Յեվ անա այդ պայքարի արդյունք ե հանդիսանում պետութիւնը:

Պետութիւնը դասակարգային հակասութիւնների անհաշտելիութեան արդյունք ե:—Պետութիւնը ստեղծվում ե այդ հակասութիւնների անհաշտելիութեան հետևանքով: Նա ճնշված դասակարգերին ստիպում ե մնալու նույն շահագործվող դրութեան մեջ: Մի խոսքով, «յուրաքանչյուր պետութիւն, —ինչպես գրում ե Լենինը Յեվրոպայի և Ամերիկայի բանվորներին ուղղված իր նամակում,—դրա թվում նաև ամենադեմոկրատական») հանրապետութիւն-

*) Դեմոկրատիա «ժողովրդապետութիւն» — այսպես են կոչվում բուրժուական այն պետութիւնները, վորտեղ համաձայն որենքի, կառավարութիւնը ընտրվում ե բոլոր դասակարգերի կողմից: Շնորհիվ լրագրների միջոցով գործը վրով խաբեյութիւնները, կաշառքի, ժողովրդական մասսաների ագիտութեանը, չնչին բացառութեամբ միշտ ել ընտրվում են բուրժուազիային հաճելի մարդիկ:

նր*), վոչ այլ ինչ ե, յեթե վոչ մի այնպիսի մեքենա, վորով մեկ դասակարգը ճնշում ե մյուսին:

Պետութիւնը դասակարգային բռնութեան գործիք ե:—Պետութիւնը, պետական կազմակերպութիւնը, այդպիսով, հանդիսանում ե դասակարգային բռնութեան գործիք: Այն եպոխտներում (ժամանակաշրջաններում), յերբ դասակարգեր չկային, չկար և չեր ել կարող լինել պետութիւն: Նույնպես և պարզ ե, վոր ապագա դասակարգային պետութիւն լինել չի կարող: Սակայն բուրժուական գիտնական լակեյները աշխատում են պետութիւնը ներկայացնել վորպես մի ապագա դասակարգային կազմակերպութիւն, վորպես դասակարգերից վեր կանգնած հասարակական մի կազմակերպութիւն:

Սյդպիսի պնդումն ինչո՞ւ յե սուտ, ինչո՞ւ յե կեղծ:

Պետութիւնը, ճիշտ ե, պահպանում ե «կարգերը»: Միայն թե գոյութիւն ունեցող «կարգերի» մեջ, այսինքն գոյութիւն ունեցող հարաբերութիւնների մեջ զանազան դասակարգերը միատեսակ չեն շահագրգռված: Բուրժուազիայի համար այդ «կարգերի» պահպանութիւնը այսինքն՝ բանվորներին շահագործելու համար սահմանված կարգերի պահպանութիւնը շատ ձեռնտու յե, իսկ բանվորներին, ընդհակառակն, այդպիսի «կարգերը» հարկավոր չեն: Նշանակում ե բուրժուական պետութիւնը այդ «կարգերը» պաշտպանելով, փաստորեն պահպանում ե բռնութիւնը: Ասել՝ վոր պետութիւնը ստեղծված ե կարգը պահպանելու համար — այդ նշանակում ե վոչինչ չասել: Հարկավոր ե պարզել, թե ո՞վ ե այդ կարգերը սահմանում, ո՞ւմ են այդ կարգերը շահավետ: Յեվ յերբ մենք կպարզենք այդ հարցերը, կտեսնենք վոր պետական կազմա-

*) Հանրապետութիւն — մի այնպիսի պետութիւն, վորտեղ կառավարութեան գլուխ անցած անձը ընտրվում ե մի քանի տարով — հակառակ միապետութիւններին, վորտեղ ցարի կամ թագավորի իշխանութիւնը ժառանգաբար անցնում ե նրանց ընտանիքի ավագին:

կերպությունը մի այնպիսի կազմակերպություն է, վորի միջոցով մեկ դասակարգ բռնանում է մյուսի վրա: Դա միանգամայն պարզ կլինի, յեթե մենք քննենք, թե ի՞նչ տարրերից (եկեմենտներից) է կազմվում պետությունը, նա իրենից ի՞նչ է ներկայացնում:

Ահա այդ մասերը—կառավարություն, որ ենսդիր մեքենա (պարլամենտ, պետական դոմա), բանակ, չինովնիկություն՝ ամեն աստիճանի (ազմինիստրացիա), դատարան, վոստիկանություն (պոլիցիա), բանտ:

Այս թվարկությունից արդեն յերևում է, թե ինչ նպատակի յե ծառայում պետությունը: Ո՞վքեր են նստած կապիտալիստական բանտերում, Ո՞ւմից է պետությունը ամենից շատ հարկեր քամում: Ինչի՞ վրա յեն ծախսվում հարկերի միջոցով հավաքված փողերը: Ո՞ւմ դեմ է կռվում վոստիկանությունը և բանակը:

Բավական է միայն այս հարցերը տալ, և պարզ պատասխանը հետևյալն է.—պետությունը—դա իշխող դասակարգի կազմակերպությունն է, վոր ծառայում է՝ մյուս դասակարգերին ճնշելու համար:

Բուրժուական պետություններ: Դեմոկրատիա:—Հասկանալի յե, վոր մարդկության պատմության ընթացքում յեղել են զանազան պետություններ՝ նայած թե վոր դասակարգն է իշխել: Բայց յեթե վերցնենք միայն բուրժուական պետությունները, նրանց միջև ևս տարբերություններ կտեսնենք: Մի շարք պետություններում բուրժուազիան բոլորովին թույլ չի տվել, վոր բանվորական մասսաները մասնակցին իշխանության գործերին, իսկ մի շարք ուրիշ պետություններում, ընդհակառակը, նրանց մի քիչ իրավունքներ է տվել: Վերջին տեսակի պետությունները սովորաբար կոչվում են դեմոկրատական: «Դեմոկրատիա—հունարեն խոսք է, նշանակում է ժողովրդի կառավարություն: Իսկ փաստորեն ի՞նչ բնույթ է կրում այդ

«ժողովրդի կառավարությունը» բուրժուական յերկրներում:

Ներկայումս բոլոր յերկրներում պետությունը կառավարում են պարլամենտները: Պարլամենտն իրենից ներկայացնում է մի քանի հարյուր մարդ, վորոնք բնակչության ձայների մեծամասնությամբ ընտրված են լինում 3—5 ամբով: Պարլամենտը հրատարակում է բոլոր որոշումները, ընտրում է կառավարություն, մինխտրների խորհուրդ, վորը պարլամենտի առաջ պատասխանատու յե (նրան հաշիվ է տալիս): Արտաքուստ այսպես է բուրժուական դեմոկրատական պետական իրավակարգը:

Արդ՞ոք նա իսկապես ժողովրդի կառավարություն է, իհարկե վոչ: Դեմոկրատիզմը—դա միայն ցուցանակ է: Փաստորեն պահպանվում է զուտ բուրժուական տիրապետությունը: Դա շատ հեշտությամբ են սարքում: Մի կողմից՝ կաշառում են, վոչ այնպես, վոր փող են տալիս սրան-նրան. թեև դա ևս, իհարկե, տեղի յե ունենում: Կառավարության բոլոր անդամները և բուրժուական հայտնի քաղաքական գործիչները սովորաբար կախում ունեն կապիտալիստներից, կամ հենց իրենք կապիտալիստներ են: Իսկ կապիտալիզմը իր գաղութները*՝ դաժան շահագործումից այնքան մեծ ոգուտներ է ստանում, վոր կարող է դրանց մի մասը հատկացնել բանվոր դասակարգի բարձր վորակյալ խավերին, այսպես կոչված՝ բանվորական արխատրոկատիային: Այդպիսով այդ վերջինները շահագրգռված են լինում վոր պետության գլուխ մնա բուրժուազիան: Բավական չե վոր նրանք իրենք ձայն են տալիս բուրժուական կուսակցություններին, այլև, լինելով զարգացած ու կազմակերպված, նրանք իրենց յեակից են տանում դասակարգի մնացած մասսան:

Այս գործում նրանց առանձնապես ոգնում է այն

*Պաղութներ—մեծ մասամբ յետմնաց ժողովուրդներ, վորոնց նվաճել ու շահագործում են զարգացած կապիտալիստական յերկրները:

հանգամանքը, վոր կապիտալիստական պայմանները հնարավորութուն չեն տալիս բանվոր դասակարգի ամբողջ մասսաներին սովորելու, զարգանալու: Նույն իսկ այն, ինչ վոր այդ մասսաները սովորում են,—սովորում են բուրժուական գրքերից և լրագրներին, վորոնք լինելով բուրժուազիայի որգաններ՝ պարզ ե թե ինչ պիտի տային այդ մասսաներին:

Հսկայական ոգնութուն ե հասցնում նաև բուրժուական դպրոցն ու յեկեղեցին: Թե մեկը և թե մյուսը մանկական վաղ հասակից ձգտում են պրոլետարական գլուխները լցնել բուրժուական թույնով: Այնպես վոր՝ դպրոցը ու յեկեղեցին ևս մենք կարող ենք համարել բուրժուական շահագործության մեքենայի մասեր:

Այսպիսով պարզ ե, վոր բուրժուական դեմոկրատական պետութունները ուրիշ բուրժուական պետութուններին տարբերվում են միայն արտաքուստ: Թե առաջին և թե յերկրորդ տեսակի պետութունների մեջ փաստորեն ամենքին և ամեն ինչ կառավարում են խոշոր կապիտալիստները, վորոնք փողի ուժով պահում են իրենց սեփական քաղաքական կուսակցութունները, փող են վճարում հենց կառավարության անդամներին՝ փոխարեն այն որենքների ու վորոշումների, վորոնք կապիտալիստներին ձեռնտու յեն:

Մորհրդային պետութունը յեվ բուրժուազիայի պետութունը:—Բայց չե՞ վոր մենք ևս ապրում ենք պետության մեջ: Իհարկե: Մեր քաղաքական իրավակարգը բուրժուականից տարբերվում ե նրանով, վոր մեր պետութունը պրոլետարական ե և բուրժուազիային ճնշում ե, իսկ բուրժուական պետութունը ճնշում ե պրոլետարիատին: Տարբերութունը հսկայական ե: Բուրժուական պետութունը, նույնիսկ ամենադեմոկրատականը, ծառայում ե նրա համար, վոր պահպանի կապիտալիստական շահագործումը: Իսկ մեր պետութունը ծառայում ե շահագոր-

ծումը վոչնչացնելու համար, կապիտալիստական իրավակարգը վոչնչացնելու համար:

Մեր պետութունը կոչվում ե նաև Մորհրդային: Այդ անունը նա ստացել ե նրանից, վոր մեզ մոտ պետական իշխանության ամենաստորին բլիշը՝ բանվորների, գյուղացիների և կարմիր-բանակայինների պատգամավորների Մորհուրդներն են: Հենց այդ Մորհուրդներն ել՝ զանազան համագումարների միջոցով՝ կազմում են մեր պետության բոլոր ղեկավար որգանները (Գործկոմներ—գավառակային, գավառային, նահանգային, կենտրոնական...):

Բանվոր դասակարգի ղիկաատուրան:—Մեր խորհրդային պետութունը հանդիսանում ե բանվոր դասակարգի աիրապետության արտահայտութուն: Բանվոր դասակարգը իրականացնում ե իր ղիկաատուրան: Պրոլետարիատը բոլոր շահագործողներին ճնշել կարող ե միայն իր ղիկաատուրան համառորեն կիրառելով: Կարմիր բանակը, Պետական Քաղաքական Վարչութունը (Քեպետ) և այլն—այդ բոլորը պրոլետարիատի ղիկաատուրայի որգաններն են, վորոնք ծառայում են բուրժուազիային ճնշելու համար:

Իսկ յեթե Մորհրդային պետութունը հանդիսանում ե պրոլետարիատի ղիկաատուրայի կազմակերպութուն, ապա ինչ դերում ե գյուղացիութունը: Մորհրդային պետութունը արդյո՞ք նրան ճնշում ե: Վոչ յերբեք:

Գյուղացիութունը Մորհրդային պետության մեջ:—Գյուղացիութունը իր մեծամասնությամբ մեր հեղափոխության մեջ յեղել ե պրոլետարիատի դաշնակիցը, ոգնականը: Պրոլետարիատը պայքարելով գյուղական կուլակների դեմ, գյուղացիությանը չի ճնշում, այլ աշխատում ե նրան բարձրացնել զարգացման ավելի բարձր աստիճանի: Մենք այդ մասին արդեն խոսել ենք (տես եջ 69—72): Ուրեմն պետութունը, իրականացնելով պրոլետարիատի ղիկաատուրան, պաշտպանում ե վոչ միայն բանվորների շահերը, այլ և միջակ ու չքավոր գյուղացիության շահերը: Դրա

ամար ել մեր կառավարութիւնը կոչվում է բանվորագյուղացիական: Պետական աշխատանքում մասնակցում են թե՛ բանվորները և թե՛ գյուղացիները (կուլակները ճշնվում են), թեև ամբողջ աշխատանքը իրենց կոմունիստական կուսակցութեան միջոցով ղեկավարում են բանվորները, վորովհետև միայն բանվոր դասակարգը կարող է յերկիրը տանել կոմունիզմի ճանապարհով և կոմունիստական իրավակարգ սահմանել: Գյուղացիութիւնը իր աշխատանքի պայմաններով ցրված է, մասնավոր սեփականութեան հետ կապված, ինքը առաջ գնալ չի կարող և կարիք ունի այնպիսի ղեկավարի, ինչպիսին է պրոլետարիատը:

Պրոլետարիատի վերաբերմունքը դեպի պետութիւնը:— Վերոհիշյալից մենք տեսնում ենք, վոր կոմունիստական կուսակցութեան կողմից ղեկավարվող բանվոր դասակարգը դեպի կուսակցութիւնը վերաբերվում է վոչ այնպես, ինչպես նրան խորհուրդ են տալիս անարխիստները: Անարխիստ խոսքը նշանակում է անիշխանութիւն: Անարխիստներն իրենց իգեալն են համարում այնպիսի հասարակութիւն, վորտեղ պետութիւն չի լինի: Նրանք ասում են —պետութիւնը չարիք է: Դրա համար ել պրոլետարական հեղափոխութեան առաջին քայլից նրանք հայտարարում են պետութեան վոչնչացում: Պրոլետարական հեղաշրջման հետևյալ ուրը—մտածում են անարխիստները—մարդիկ կապրեն ազատ համախմբումներով, առանց վորևէ պետական իշխանութեան, ուրեմն և՛ առանց բանակի, բռնութեան և այլն:

Նրանք դատում են վոչ-դիալեկտիկորեն: Դիալեկտիկան (ինչպես արդեն գիտենք) ասում է, վոր ամեն մի յերեվոյթ դիտվում է վոչ թե ընհանուր առմամբ, այլ կոնկրետ, վորոչ պայմաններում: Տվյալ դեպքում ահա այսպես.

Ի՞նչ է բուրժուական պետութիւնը, վոր ճնշում է պրոլետարիատին:

Չարիք—պատասխանում է բանվոր-կոմունիստը: Ի՞նչ է պրոլետարական, խորհրդային պետութիւնը, վոր ճնշում է բուրժուազիային:

Ցանկալի բան է, վոր պետք է ոգտագործել,—պատասխանում է նույն բանվոր-կոմունիստը:

Լենինը պետութեան մասին:—«Պետութիւնը—դասակարգային հասարակութիւն է: Պետութիւնը—մի այնպիսի որդան կամ մեքենա յե, վորի միջոցով մեկ դասակարգ բռնանում է մյուսի վրա: Բանի դեռ այդ պետութիւնը կա, քանի դեռ բուրժուազիայի՝ պրոլետարիատի վրա բռնացող այդ մեքենան կա, մինչ այդ՝ պրոլետարիատի լոզունգը պետք է լինի—կործանել այդ պետութիւնը: Իսկ յերբ պետութիւնը կլինի պրոլետարական, այն ժամանակնա կլինի պրոլետարիատի՝ բուրժուազիայի վրա բռնացող մեքենա, այդ դեպքում մենք լիովին և անպայման կողմնակից ենք ամուր իշխանութեան և ցենսորալիզմի, այսինքն՝ պրոլետարական ամուր պետութեան:

Իշխանութիւնը պրոլետարիատի ձեռքն անցնելով, պետական այդ իշխանութիւնը այլևս դադարում է լինել ճնշման գործիք և դառնում է աշխատավոր մասսաների ազատագրութեան միջոց: Անմիտ բան կլիներ դրանից հրաժարվել: Այժմ մեզ համար միանգամայն պարզ է, թե ինչ կարող եր լինել, յեթե վոր մենք Հոկտեմբերյան հեղափոխութիւնից հետո չստեղծեյինք մեր կարմիր Բանակը, մեր միլիցիան, դատարանը, յերկիրը կառավարելու համար ապարատներ և այլն. հակահեղափոխութիւնը յերկու ուրվա ընթացքում կկործաներ մեր հեղափոխութիւնը: Ուրեմն պրոլետարական պետութիւն կազմելը անխուսափելի է անհրաժեշտ է դառնում: (Տես Իրավունք, էջ 117):

Հ Ե Ղ Ա Փ Ո Խ Ո Ի Թ Յ Ո Ի Ն

Բայց ի՞նչպես է կատարվում անցումն բուրժուական պետութիւնից դեպի պրոլետարական պետութիւն:

գիտանում ե՛ իշխանության վերաբերյալ հարցը: Իշխանությունը ում ձեռքին է, նա էլ վճռում է ամեն ինչ»:

Իշխանությունը ծեռք է բերվում զինված ապստամբության միջոցով:—Բանվոր դասակարգը զինվում է, բռնագրավում է կարևորագույն պունկտերը, կռվով զերբերից դուրս է քշում հին իշխանության պաշտպաններին: Վնչ մի դասակարգ իշխանությունը իր կամքով ձեռքից բաց չի թողնի. չէ՞ վոր դա նրա համար կյանքի և մահվան հարց է: Ուստի և իշխանությունը խել կարելի յե միմիայն զինված ձեռքով:

Իհարկե, կուսակցությունը կարող է պետական իշխանությունը խել և իր ձեռքում պահել միայն այն դեպքում, յեթե նա իր յետևում ունի մեծ մասսաներ: Այսպես—ապստամբությունը կլինի ավանտյուրիզմ (արկածախնդրություն):

Բացի դրանից, զինված ապստամբության համար հարկավոր է ընտրել այնպիսի մոմենտ, յերբ հեղափոխության ուժերը ավելի շատ են, իսկ հին իրավակարգի պաշտպանները ավելի յեն թուլացած ու շփոթված:

Լենինի կարծիքը հաջող ապստամբության պայմանների մասին:—Ընկ. Լենինը Հոկտեմբերյան հեղափոխության նախորդակին այդ մասին գրել է. —«Ապստամբությունը վորպեսզի հաջող անցնի, պետք է հենվել վոչ թե դավադրության, վոչ թե կուսակցության, այլ առաջավոր դասակարգի վրա: Այդ—առաջինը: Ապստամբությունը պետք է հենվի ժողովրդի հեղափոխական տրամադրության վրա: Այդ—յերկրորդը: Ապստամբությունը պետք է աճող հեղափոխության պատմության մեջ հենվի այսպիսի պունկտի վրա—յերբ ժողովրդի առաջավոր խավերի ակտիվությունը ավելի յե, յերբ տատանումները ավելի յեն ուժեղացած թշնամիների շարքերում և հեղափոխության թույլ, անվճռական բարեկամների շարքերում: Այդ—յերրորդը: Ապստամբության հարցի ձևակերպման այս յերեք պայման-

ներով է, վոր մարքսիզմը տարբերվում է բլանկիզմից*):

Պրոլետարիատը շարդում է բուրժուական պետական մեքենան:—Պրոլետարիատը բուրժուական մեքենան իր ձեռքը գցելով՝ նա շարդում է այդ մեքենան: Յեվ դա միանգամայն հասկանալի յե: Ի՞նչ է պետական ապարատը: Չէ՞ վոր դա սեղաններն ու շենքերը չեն: Դա—մարդկանց վորոշ սիստեմ է: Պետական ապարատի մեջ մտած մարդիկ տարիների ընթացքում միասին միենույն աշխատանքն են կատարել—աշխատավոր մասսաներին ճնշել: Կարո՞ղ են դրանք, վերևից տրված հրամանով, իսկույն հակառակ գիծ բռնել: Իհարկե վոչ: Դրա համար էլ պրոլետարիատը հին պետական ապարատը ամբողջովին շարդում է և ստեղծում նորը, իր սեփականը:

Բանվոր դասակարգն ստիպված է, իհարկե, մասամբ ոգտագործել նաև հին՝ ոտար ապարատի աշխատավորներին: Դա բացատրվում է նրանով, վոր պրոլետարիատը միանգամից չէ, վոր կարող է բավականաչափ մարդկանց առաջ քաշել պետական և տնտեսական աշխատանքի համար: Մենք գիտենք, վոր կապիտալիզմը նրան հնարավորություն չի տվել բավականաչափ պատրաստվելու դրա համար: Բայց այդ հին աշխատավորներին դնում են միանգամայն այլ պայմաններում, նրանց շրջապատում են բազմաթիվ նոր, պրոլետարական գործիչներով: Իհարկե, հարկավոր է նոր դասակարգը ձգտում է վորքան կարելի յե շուտ և շատ աշխատավորներ պատրաստել և առաջ քաշել:

Բուրժուական յեվ պրոլետարական հեղափոխություններ:—Նույնն է տեղի ունեցել նաև վոչ պրոլետարական հեղափոխություններին մեջ: Յերբ բուրժուական դեն շարքեց ֆեոդալների կալվածատերերի պետությունը, նա

*) Բլանկիզմ—ֆրանսիացի հեղափոխական և սոցիալիստ Բլանկիի (ապրում էր XIX դարում) ուսմունքը. հեղափոխական-դավադրական տակտիկա, ձգտումն՝ կատարելու հասարակական հեղաշրջում հոգուտ աշխատավոր մասսաների, սակայն վոչ թե վերջինների ջանքերով, այլ բացառաբար մի սահմանափակ դավադրական կազմակերպության ուժերով:

ևս ստիպված յեղավ ստեղծելու իր նոր պետական ապարատը, թեև նրա դրությունը ավելի լավ էր: Նա պետք է շահագործման մեկ տեսակը (ֆեոդալականը) փոխարիներ մի ուրիշ տեսակով (բուրժուականով): Չանազանությունը այնքան էլ մեծ չէ, ինչպես պրոլետարական հեղափոխության մեջ, յերբ շահագործական պետությունը փոխարինվում է այնպիսի պետությունով, վորը պայքարում է ամեն տեսակի շահագործման դեմ: Ուստի յեվ բուրժուական հեղափոխությունների մեջ ավելի քիչ չափով էր պահանջվում հին պետական ապարատը կոտորել: Իսկ պրոլետարիատը ստիպված է այդ ապարատը հիմնովին փշրել և դրան փոխարինել իր նոր ապարատով, վորովհետև բանվոր դասակարգի և առաջ իշխող դասակարգերի (ուղղրանց պետությունների) միջև անհաշտելի հակասությունները հսկայական են:

Ուղրտունիստների թեորիան՝ կապիտալիզմից դեպի կոմունիզմ անցնելու մասին:—Ուղրտունիստները*)-սոցիալ-դեմոկրատները կապիտալիզմից դեպի կոմունիզմ անցնելու մասին այլ թեորիա ունեն: Նրանց կարծիքով այդ անցումը կարելի յէ կատարել առանց հեղափոխության: Նրանք այդ բացատրում են այսպես.

Բոլոր յերկրներում էլ կան պարլամենտներ, դրանք են կառավարում պետությունը: Պարլամենտի պատգամավորները ընտրվում են ամբողջ բնակչության կողմից: Բանվորների գիտակցությունը հետզհետե բարձրանում է: Չարգացած կապիտալիստական յերկրներում բանվորները կազմում են բնակչության մեծամասնությունը, հետևապես, բանվորները իրենց կուսակցություններից կարող են ավելի մեծ թիվ ներկայացուցիչներ ուղարկել պարլամենտ: Կհասնի, վերջապես, մի ժամանակ, յերբ պարլամենտներ-

* Ուղրտունիստ—այդպես է կոչվում այն մարդը, վորը սեփական սկզբբունքից զուրկ է և հարմարվում է իշխող պայմաններին, այդպես են սոցիալ-դեմոկրատները, վորոնք հարմարվում են բուրժուական իրավակարգին, համայնության են գալիս նրա հետ:

րում մեծամասնությունը կկազմեն բանվորական կուսակցությունների ներկայացուցիչները: Այդ ժամանակ կսկսվի կոմունիզմին անցնելու շրջանը: Իշխանությունը կանցնի բանվորներին, բայց վո՛չ թե բռնի հեղափոխության ճանապարհով, այլ համաձայն այն որենքի, վոր կսահմանի հենց ինքը բուրժուազիան:

Այդ թեորիայի սխալը:—Այդպես են մտածում ու քարոզում ուղրտունիստները: Սակայն բանվորական շարժման փորձը (մանավանդ վերջին տարիներս) պարզ ցույց տվեց, վոր միայն հիմարները կամ դավաճանները կարող են այդպիսի քարոզ կարգալ: Միամիտ պետք է լինել կարծելու համար, վոր բուրժուազիան հանգիստ սրտով կհրաժարվի իր կուստակած հսկայական հարստություններից և պարազիտային կյանքից միմիայն նրա համար, վոր դացանկանում է պրոլետարիատը: Հենց վոր պրոլետարիատը սկսում է բուրժուազիայի տիրապետությանը սպառնալ, նա (բուրժուազիան) իսկույն հրաժարվում է յերկիրը կառավարելու իր հին յեղանակներից և անցնում է բացարձակ բռնության, ֆաշիզմին:

Փաշիզմը—բուրժուազիայի կազմակերպությունն է՝ կապիտալիզմի քայքայման և պրոլետարական հեղափոխության եպոխտյում: Յեվ յերբ խաբեյությունները լրագրերի միջոցով, տերտերների, պրոֆեսորների միջոցով այլևս չեն ոգնում, այդ դեպքում բուրժուազիան սկսում է կառավարել կուպիտ բռնության ոգնությամբ:

«Բռնությունը ասեն մի նոր հասարակության մանկաբարձունին է»:—Իսկ յեթե բուրժուազիան տապալված էլ է, նա միշտ կազմակերպում է զինված հակահեղափոխություն, ինչպես այդ տեղի ունեցավ Ռուսաստանում, Վենգրիայում, Լիտվայում և ուրիշ յերկրներում:

Այնպես վոր մենք կարող ենք ասել, վոր հասարակական մեկ իրավակարգից մյուսին անցնելը (որինակ՝ ֆեոդալիզմից դեպի կապիտալիզմը, կամ կապիտալիզմից

դեպի կոմունիզմ) տեղի յե ունենում վոչ թե խաղաղ, այլ բռնի ճանապարհով, պետական իշխանությունը ապստամբած դասակարգի զինված ձեռքով խլելու և իշխող դասակարգերին այնուհետև բռնի կերպով ճնշելու միջոցով: Կարլ Մարքսը գրում է—«Բռնությունը մանկաբարձուհին է ամեն մի նոր հասարակության, վորով հղի յե հինը»: Ուրեմն ըստ Մարքսի, հին հասարակությունից չի ծնվի նոր հասարակություն, մինչև վոր գործ չզրվի բռնություն:

Ի՞նչ վերաբերմունք ունի դեպի պետությունը պրոլետարիատը, յեվ ի՞նչ—բուրժուազիան:—Դասակարգերի պայքարը արտաքուստ փոխվում է՝ յերբ պրոլետարիատը իշխանությունը արդեն խլած է լինում: Բուրժուազիան առաջ ձգտում էր պետական մեքենան պահպանել. այժմ նա այդ մեքենան, ընդհակառակը, ցանկանում է կտրել: Իսկ պրոլետարիատը դրա հակառակն է վարվում: Մինչև հեղափոխությունը նա ձգտում էր պետական ապարատը կտրել՝ քանի վոր այդ ապարատը իրեն ճնշում էր: Այժմ նա կողմնակից է ամուր, ուժեղ պետության: Առաջ նա շահագրգռված չէր ձեռնարկությունների կառավարման գործում. հեղափոխությունից հետո բանվոր դասակարգի գլխավոր գործնեյությունը կայանում է տնտեսության զարգացման ու ամրացման մեջ: Ուրիշ խոսքով, մինչև հեղափոխությունը պրոլետարիատի գործնեյությունը նպատակ ուներ կործանելու, իսկ հեղափոխությունից հետո նրա նպատակն է—կառուցել:

Չնայած արտաքին այդպիսի տարբերության, դասակարգային հիմնական խնդիրները թե մինչև հեղափոխությունը և թե հեղափոխությունից հետո մնում են նույնը. բուրժուազիան ցանկանում է շարունակել բանվոր դասակարգին շահագործել, իսկ պրոլետարիատը—այդ շահագործումը վոչնչացնել և կոմունիստական հասարակություն կառուցել:

Այսպես ուրեմն պարզ է, վոր պրոլետարիատի վերաբերմունքը դեպի պետությունը այլ է, բուրժուազիայինը—այլ: Բուրժուազիան ցանկանում է վոր իր պետությունը ամրացվի և միշտ ել գոյություն ունենա: Բանվոր դասակարգի իդեալը ուրիշ է: Նա ձգտում է վոչ թե մշտական ախրապետության, այլ կոմունիստական հասարակության կառուցման: Պրոլետարիատի ղեկատուության—դա անցողական պետություն է, վոր գոյություն ունի ժամանակավորապես՝ կապիտալիստական հասարակությունը կոմունիստականի փոխելու համար: Հետևապես—կանհետանա նաև պրոլետարական պետությունը: Բայց նա այնպես չի անհետանա, ինչպես բուրժուականը: Բուրժուազիայի պետությունը վոչնչանում է հեղափոխության կրակի մեջ, պրոլետարիատի գրոհի տակ: Իսկ պրոլետարական պետությունը կմահացվի հետզհետե, այն չափով, ինչ չափով ստեղծված կլինեն կոմունիստական հարաբերություններ:

Կոմունիզմ:—Մենք կոմունիզմի մասին յերկրորդ գլխում ևս խոսել ենք: Այժմ կանգ առնենք ահա թե ինչի վրա: Կոմունիզմը—մարդկային հասարակության այնպիսի կազմակերպություն է, վորը անխուսափելիորեն պրոլետարիատի գրոհից: Կոմունիզմի որոք արտադրության բոլոր միջոցները կպատկանեն յերկրագնդի վրա ապրող մարդկային ամբողջ կոլլեկտիվին, վորը կվաճի համաշխարհային միասնական պլանաչափ տնտեսության: Դասակարգերը կանհետանան, վորովհետև կվոչնչանան նրանց հիմքը—մասնավոր սեփականության իրավունքով: Մարդիկ հասարարտադրության միջոցներին տիրելը: Մարդիկ հասարակական արտադրության մեջ թեև զանազան տեղեր կգրավեն, բայց դա կապված չի լինի վորևե առավելություն, մարդկանց գրության թյուններին հետ: Դեռ ավելին. մարդկանց գրության մեջ յեղած տարբերությունները արտադրության մեջ սաստիկ կհարթվեն: Մենք Խորհրդային հանրապետության

մեջ արդեն տեսնում ենք, թե ինչպես բանվորներն հաճախ դառնում են գործարանների դիրեկտորներ: Կոմունիստական հասարակութունը, բոլոր մարդկանց ել սովորելու միատեսակ հնարավորութուն տալով, ի վերջո կվոճնչացնի մարդկանց միջև յեղած այն տարբերութունները, վորոնք արդյունք են կապիտալիզմի: Տիրապետության և հպատակության հարաբերութունները կվերանան: Կմնա ընկերական աշխատանքը, վորի վրա առանձնապես կազդեն ավելի փորձվածները, ավելի գիտունները, տաղանդավորները:

Դասակարգի յեվ պետության մահացումը: Կոմունիզմի առաջին աստիճանը:—Բայց յերբ դասակարգերը վոճնչանան, այլևս պետության կարիք չի գագայվի: Քանի վոր պետութունը դասակարգային բոնության գործիք է, նշանակում է նա կանհետանա՝ դասակարգի անհետանալու հետ միասին: Իհարկե, դա կկատարվի վոչ թե միանգամից, այլ աստիճանաբար՝ այն չափով, ինչ չափով կզարգանան մարդկային հասարակության արտադրող ուժերը: Դրանց զարգացումն առաջին աստիճանի վրա այնքան հարստություններ կատեղծի, վոր կարելի կլինի բավարարել բոլոր մարդկանց կարիքները: Սակայն սկզբներում դեռևս թողնվելու յեն այս կարգերը—1) յուրաքանչյուր մարդ հարկադրված պիտի լինի աշխատելու, 2) յուրաքանչյուր մարդուն իր աշխատանքային որվա համար պիտի տրվի վորոշ քանակութուն: Պարզ է վոր պետության մահացորդները, վորպես հարկադրանքի ելեմենտներ, դեռևս կմնան: Թեև դասակարգեր այլևս չեն լինի, բայց դեռ թարմ կլինեն հին դասակարգային սովորութիւնները, գուցե և պարզիտային կյանքի ձգտումները (նախկին տիրապետող դասակարգերի կողմից): Դա սոցիալիզմ է, կամ կոմունիզմի առաջին աստիճանը:

Կոմունիզմի հետագա աստիճանը: «Յուրաքանչյուրից—ըստ իր ընդունակութունների, յուրաքանչյուրին—ըստ իր

կարիքների:—Արտադրության զարգացման ուղղությամբ արված նորանոր քայլերը մարդկային հասարակութունը ի վերջո կհասցնեն այնպիսի հարստությունների, վոր նրա համար սարսափելի չեն լինի իր ամենաշուայլ անդամները: Բացի այդ, բնակչության մեծամասնութունը մեծացած կլինի արդեն վոչ թե հին կապիտալիստական, այլ նոր պայմաններում: Նրանք ստեղծած կլինեն ընկերական կյանքի նոր իդեոլոգիա: Պարզիտիզմ չի կարող գոյութուն ունենալ այդպիսի մթնոլորտում: Այն ժամանակ հասարակութունը իր դրոշակի վրա կգրի—«Յուրաքանչյուրից—ըստ իր ընդունակութունների, յուրաքանչյուրին—ըստ իր կարիքների»:

Դասակարգային հասարակության վերջին փացորդները կանհետանան: Մարդկութունը մուտք կգործի լրիվ զարգացած կոմունիստական իրավակարգի եպոխտ: Մարդկային ազատ հսկայական կոլլեկտիվը կմոռանա իր ներսում պայքարելու մասին և պայքարի լայն ճամբով առաջ կընթանա ել ավելի նվաճելու բնությունը: Այստեղ նրա առաջ կբացվեն նորանոր խնդիրներ: Մարդկութունը ավելի և ավելի՝ առաջ կընթանա այդ ճանապարհով՝ միլիարդների կոլլեկտիվ մտքի ու աշխատանքի ուժով ոգտագործելով բնության խորքերը:

IV

Ի Դ Ե Ո Լ Ո Գ Ի Ա

ԲԱԶԻՍ ՅԵՎ ՎԵՐՆԱՇԵՆՔ

Նյութական յեվ «հոգեկան» արտադրութիւն:—Մարդկային հասարակութեան արտադրութիւնը—նյութական արտադրութիւնն է: Հասարակութեան մեջ մշակվում են նաև զանազան իրեցանքեր, մտքեր, մի խոսքով՝ տեղի յե ունենում, այսպես ասած, «հոգեկան արտադրութիւն»: Թե մեկը և թե մյուսը զարգանում են, փոփոխվում: Հիմա հարց տանք—ի՞նչ հարաբերութեան մեջ է գտնվում նյութական արտադրութեան փոփոխութիւնը «հոգեկան արտադրութեան» փոփոխութեան նկատմամբ:

Մենք յերկրորդ գլխում (տես յերես 49 և շարուն.) արդեն ցույց տվինք, վոր իվերջո նյութական արտադրութեամբ է ամբողջովին վորոշվում «հոգեկան արտադրութիւնը» կամ իրեցողիան:

Ինչի՞ց է այդ հետևում: Նրանից, վոր մարդկանց իրեցանքերը, մտքերը, մտապատկերները ստեղծվում են աշխատանքի ընթացքում, հանդիսանում են արտացոլումն այն ամենի, ինչի վոր մարդ հանդիպում է: Փայտի մասին մարդ ի՞նչ գիտէ, նա ինչքան գաղափար ունի փայտի մասին: Այնքան, ինչքան վոր մարդս կարողացել է ստանալ փայտի վրա իր ունեցած ներգործութեան պրոցեսում: Նա իմանում է, վոր փայտը ամուր առարկա յե,

բայց յերկաթից ամուր չէ: Նա իմանում է, վոր փայտը չի սուզվում, վառվում է և այլն և այլն: Ի՞նչպես է նա այդ իմանում: Իր փորձից, փայտի վրա աշխատելով, փայտի հետ գործ ունենալով: Յեվ կամ փորձենք բացատրել, թե ինչու ներկայումս կոմունիստական իրեցանքերն այնպես լայն տարածված են աշխարհումս: Իհարկե, մենք այդ չեյինք կարող բացատրել նրանով, վոր այս կամ այն մեքենաները ստիպել են մարդկանց այդպես մտածելու: Բայց մենք կարող ենք հետևել, թե ինչպես մարդկային աշխատանքը հասցրել է մարդկային տեխնիկայի վորոշ զարգացման, վորը (տեխնիկան) ստեղծել է համապատասխան կապիտալիստական հարաբերութիւններ: Այդ հարաբերութիւնները հասարակութիւնը բաժանել են յերկու բանակի—բանվորների և կապիտալիստների: Այդ նույն կապիտալիստական հարաբերութիւնները հասցրին իմպերիալիստական պատերազմների, քայքայման: Ժողովրդական տնտեսութեան քայքայումը բանվորներին ցույց է տալիս, վոր բուրժուազիան դա այլևս վարել չի կարող: Բանվորները աղքատանում են, նրանց դրութիւնը հետզհետե վատթարանում է, նրանք տեսնում են, վոր քանի կապիտալիզմը գոյութիւն ունի, իրենց ծանր դրութիւնը չի փոխվի: Նրանք սկսում են հասկանալ, վոր իրենց այդ նեղ վիճակից կազատվեն միմիայն՝ պրոլետարական դիկտատուրայի միջոցով դեպի կոմունիզմ անցնելով: Այդպիսով—մարդկանց աշխատանքային հարաբերութիւններով են վորոշվում նրանց իրեցանքերը: Իրենց հերթին՝ այդ աշխատանքային հարաբերութիւնները վորոշվում են գոյութիւն ունեցող հասարակական տեխնիկայով:

Մարդկանց գիտակցութիւնը վորոշվում է իրենց կեցութեամբ:—Այս բոլորից հետևում է, վոր «հոգեկան արտադրութեան» զարգացումը, մարդկանց գիտակցութեան զարգացումը տեղի յե ունենում նյութական արտադրութեան վորոշ զարգացման ներքո: Դա—պատմական մատե-

ընդհանուր հիմնական միտքն է: Դա ասում եմ—մարդկանց գիտակցութիւնը վորոշվում է իրենց կեցութեամբ, այսինքն՝ աշխատանքային այն հարաբերութիւններով, վորոնց մեջ մարդիկ աշխատում են:

Ճիշտ է, իդեալիստները ընդունում են, վոր իդեյաներն են վորոշում հասարակութեան ամբողջ կյանքը, դրա հետ նաև նյութական արտադրութիւնը: Բայց նրանք չեն կարող պատասխան տալ այս հարցին—ինչո՞ւ զանազան ժամանակներում գոյութիւն են ունեցել զանազան իդեյաներ, ինչո՞ւ յեն փոխվում իդեյաները:

Նրանք ստիպված են կամ ասել, վոր զարգանալը իդեյաներին հատուկ է, կամ՝ հենվել անհայտի վրա—աստծու և դրա նմանների վրա:

Ասել, վոր զարգանալը իդեյաներին հատուկ է—այդ նշանակում է վոչինչ չասել: Չե՞ վոր այդպես շատ հեշտ է ամեն ինչ բացատրել: Ի՞նչու յե, որինակ, պարավորը շարժվում: Վորովհետև շարժվելը նրան հատուկ է: Ինչո՞ւ մեր յերկրի բանվոր դասակարգն ավելի հեղափոխական է: Վորովհետև այդ նրան հատուկ է: Յե՞ վ այլն: Ստացվում է անմիտ բան, և վոչ թե բացատրութիւն:

Իսկ աստծու վրա հենվելն, իհարկե, արդեն վոչ մի քննադատութեան չի դիմանում: Այնպես վոր պետք է ընդունել, վոր իդեալիզմը չե կարող բացատրել հասարակութեան զարգացումը: Յե՞ վ նրա այն ցուցմունքը, վոր իբր իդեյաներն են վորոշում մարդկանց կյանքը,—ճիշտ չէ: Մարդիկ զառնում են բանվորներ վոչ թե այն պատճառով, վոր սկսում են բանվորի պես մտածել, այլ ընդհակառակը, մարդս բանվոր դառնալով՝ ձեռք է բերում պրոլետարական իդեոլոգիա:

Մարդկանց աշխատանքային հարաբերութիւնները սովորաբար անվանում են հասարակութեան բազիս (հիմք), իսկ քաղաքական իրավակարգը և իդեոլոգիան՝ վերնաշինք: Քաղաքական յե՞ վ իդեոլոգիական վերնաշինքը:—Քա-

ղաքական իրավակարգը, այսինքն՝ պետութիւնը, կուսակցութիւնները, նրանց պայքարը—հասարակական-քաղաքական վերնաշինքեր են, մնացածը անվանվում են իդեոլոգիական վերնաշինքեր: Թե մեկը և թե մյուսը վորոշվում են բազիսով՝ ինչպես մենք արդեն բացատրեցինք: Բայց պետք է նիշել վոչ միայն այն, վոր բազիսով են վորոշվում վերնաշինքերը, այլ և ընդհակառակը, վերնաշինքերն ել իրենց հերթին ազդում են բազիսի վրա:

Վերնաշինքերի ազդեցութիւնը բազիսի վրա:—Յե՞ վ իրոք: Վերցնենք այնպիսի քաղաքական վերնաշինք, ինչպիսին է պետութիւնը: Արդե՞ք նա ազդում է մարդկանց տնտեսական հարաբերութիւններին վրա, այսինքն բազիսի վրա: Մենք գիտենք, վոր այդպիսի ազդեցութիւն անպայման գոյութիւն ունի: Դրանում համոզվելու համար բավական է դիտել վորևէ պետութեան գործնելիութիւնը: Հիշենք թեկուզ այն, թե մեր յերկրում ինչպես վոչնչացվեց մասնավոր սեփականութիւնը Փաբլիկներին և գործարանների վերաբերմամբ. դա պարզ ցույց է տալիս, թե քաղաքական վերնաշինքը ինչպիսի ազդեցութիւն ունի տնտեսական բազիսի վրա: Հարաբերութիւնները բոլորովին փոխվեցին: Ի՞նչ կատարվեց այդ շրջանում: Քաղաքական հեղափոխութիւն.—կապիտալիստական հարաբերութիւնները պաշտպանող հին պետութիւնը վոչնչացվեց, իսկ նոր կազմված Խորհրդային պետութիւնը վերակառուցեց, ստեղծեց նոր հարաբերութիւններ, վոր ներկայումս գոյութիւն ունին մեր յերկրում: Ուրեմն տնտեսութիւնը վերակառուցվեց պետութեան, քաղաքական վերնաշինքի ազդեցութեան տակ:

Վերցնենք մի ուրիշ որինակ. այնպիսի իդեոլոգիական վերնաշինք, ինչպիսին է՝ գիտութիւնը: Բանվոր դասակարգը իր քաղաքական պայքարն ընդդեմ բուրժուազիայի մղում է այնպիսի ուսմունքների ոգնութեամբ, ինչպիսին են՝ մարքսիզմ և լենինիզմ: Այդ պայքարը վեր-

Չանում է հեղափոխութեամբ, վորը և տնտեսական բազիսը բոլորովին վերակառուցում է— հին կապիտալիստական հարաբերութեանները վոչնչացվում են, ծնվում են սոցիալիստական հարաբերութեաններ: Այստեղ մեզ պարզ յերևում է, թե ինչպես իդեոլոգիական վերնաշենքը— Մարքսի և Լենինի ուսմունքը, վոր առաջացել է կապիտալիստական հարաբերութեանների գոյութեան հետևանքով, դեկավարում է բանվոր դասակարգին և նրան հասցնում այն դրութեան, վոր նա մեկ տնտեսական հարաբերութեանները փոխարինում է ուրիշ հարաբերութեաններով: Նշանակում է իդեոլոգիական վերնաշենքերը տնտեսական բազիսի վրա ազդում են:

Սակայն պետք է շեշտել հետևյալը. բազիսի և վերնաշենքի այդ փոխհարաբերութեանների մեջ հիմնականը, վորոշողը հանդիսանում է տնտեսական բազիսը: Շնորհիվ դրա զարգացման, զարգանում են և վերնաշենքերը, և վոչ ընդհակառակը: Տնտեսական հարաբերութեաններն իրենցով վորոշում են վոչ միայն հասարակութեան ամբողջ զարգացումը, դրա մեջ հաշված նաև վերնաշենքերի զարգացումը, այլ և այն, թե ինչպես այդ վերնաշենքերը նրա վրա հակառակ ազդեցութեան են գործում: Վերնաշենքերի ազդեցութեանը սվյալ հասարակութեան տնտեսական հարաբերութեաններով սահմանած շրջանակներից չի անցնում: Վերնաշենքերը կարող են տնտեսութեան զարգացման կամ նպաստել և կամ այդ զարգացմանը արգելք լինել, բայց նրանց ազդեցութեանը միշտ էլ վորոշվում է տնտեսական այն հարաբերութեաններով, վորոնց վրա նրանք կառուցված են:

Վերցնենք կապիտալիստական աշխարհի ժամանակակից իդեոլոգիական վերնաշենքը: Այնտեղ տնտեսական հարաբերութեաններն այնպես են, վոր մի ծայրում կանգնած են կապիտալիստ-իմպերիալիստները, մյուս ծայրում՝ շահագործվող բանվորները: Իսկ ի՞նչպիսի իդեոլոգիական

վերնաշենք է: Նա հանդիսանում է տնտեսութեան (եկոնոմիկայի) արտացոլում: Մեկ կողմով (կապիտալիստները) նա հակահեղափոխական է, կապիտալիստական, մյուս կողմով՝ կոմունիստական, պրոլետարական: Թե մեկը և թե մյուսը կապիտալիզմի տնտեսական հարաբերութեանների վրա ազդում են, բայց տարբեր կերպով: Առաջինին առայժմ հաջողվում է միացնել, ի մի հավաքել իր դասակարգը, մասամբ նաև անգիտակից բանվորներին՝ նրա համար, վորպեսզի կապիտալիստական հարաբերութեանները պահպանի: Մյուս, կոմունիստական իդեոլոգիան, ընդհակառակը, աշխատում է վոչնչացնել այդ կապիտալիստական հարաբերութեանները, կազմակերպում է բանվորական մասսաներին նրա համար, վորպեսզի նրանք նախ կատարեն քաղաքական հեղաշրջում և ապա վոչնչացնեն կապիտալիստական հարաբերութեանները, ինչպես վարվեցին բանվորները ԽՍՀ Միութեան մեջ:

Բուրժուազիայի իդեոլոգիան չի՞ կարող արդյոք կանգնեցնել ամբողջ աշխարհի տնտեսական զարգացման ընթացքը, նրան վերագործնել կրկին այն դրութեան, ինչ վոր եր՝ 15—20 տարի առաջ, յերբ կապիտալիզմը քիչ թե շատ կայուն էր:

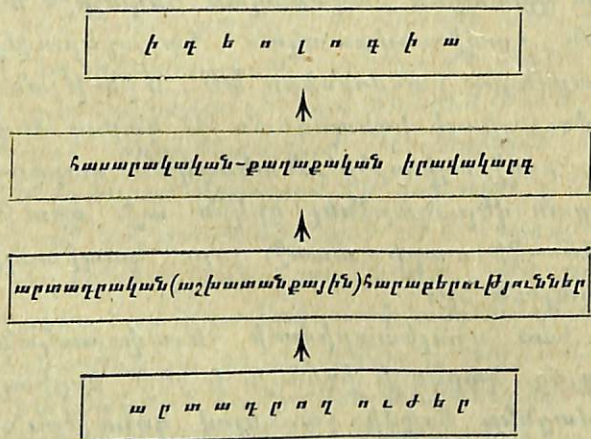
Յեվ կամ պրոլետարիատի հեղափոխական իդեոլոգիան արդյո՞ք կարող է իսկույն և յեթ սոցիալիստական կարգեր մտցնել, հաշվի չառնելով գոյութեան ունեցող տնտեսական հարաբերութեանները: Որինակ՝ նա կարո՞ղ է հաշվի չառնել և ցատկել այն փաստի վրայով, վոր դեռևս գոյութեան ունին միլիոնավոր գյուղացիներ:

Իհարկե վոչ, վորովհետև իդեոլոգիան տնտեսութեան (եկոնոմիկայի) վրա ազդել կարող է միայն այնչափ, վորչափ թույլ է տալիս ինքը տնտեսութեանը (բազիսը):

Այս ամենից պարզ է, վոր իդեոլոգիական վերնաշենքերը, թեև առաջանում են տնտեսական հարաբերութեանների հիմքի վրա, հակառակ ազդեցութեան են գործ-

ծում վերջիններին վրա: Այդ ազդեցութիւնը վորոշվում է նույն այդ եկոնոմիկայով: Ըստ վորում, դասակարգային եկոնոմիկան (անտեսութիւնը) նույնպէս ստեղծում է դասակարգային իդեոլոգիական վերնաշենքեր: Ամեն մի զարգացող դասակարգ ստեղծում է իր սեփական իդեոլոգիան, վորի ոգնութեամբ և մղում է իր դասակարգային պայքարը*): Իդեոլոգիաները վոչ թե պաճուճանք են, այլ դասակարգային պայքարի միջոցներ, վոր դասակարգին ոգնում են հասնելու իր նպատակին:

Մարդկային հասարակութեան կառուցման սխեման:— Այժմ մենք կարող ենք հասարակութեան կառուցման սխեման տալ ավելի մանրամասն, քան այդ արել ենք 51 յերեսում:

Իդեոլոգիական վերնաշենքերի գլխավոր տեսակները:— Մեզ մնում է ուսումնասիրել իդեոլոգիական վերնաշենքերը կամ իդեոլոգիան: Դրանք իրենց հերթին ստորաբա-

*) «Վոյշ աշխարհում, Ամերիկայից մինչև Յապոնիա և Շվեյցարիայից մինչև Հարավային Ամերիկա բազմաճանաչում են պրոլետարիատի ինքնուրույն կազմակերպութիւնները: Պրոլետարիատը լուսավորվում է ու դաստիարակվում, վարելով իր դասակարգային պայքարը՝ ազատագրվում է բուրժուական հասարակութեան նախապաշարունակներից, ավելի ու ավելի սերտ միաձուլված՝ սովորում է իր հաջողութիւնները չափել, վորոշել. նա կոխում է իր ուժերն ու անդիմազբով մեծանում: (Լենին):»

ժանվում են 5 գլխավոր տեսակներին— 1) իրավունք, 2) բարոյականութիւն, 3) կրոն, 4) գիտութիւն, 5) գեղարվեստ: Դրանք քննենք առանձին-առանձին:

Ի Ր Ա Վ Ո Ւ Ն Ք

Ներկայումս բոլոր մարդիկ ապրում են պետութիւնների մեջ: Պետութիւնը սահմանում է վորոշ կանոններ՝ մարդկանց փոխհարաբերութիւնների մասին, ինչպէս նաև այն մասին, թե մարդիկ ինչ հարաբերութիւնների մեջ պիտի գտնվեն պետութեան նկատմամբ: Մարդիկ պարտավոր են այդ կանոններին յենթարկվել: Բայց պետութիւնը, ինչպէս մենք գիտենք, դասակարգային կազմակերպութիւն է: Ուստի և նա սահմանում է այնպիսի կանոններ, վոր իշխող դասակարգին շահավետ լինի: Ահա և այդ բոլոր կանոնների ու հարաբերութիւնների ամբողջութիւնը միասին վերցրած՝ կոչվում է իրավունք:

Որն է յե՛վ իրավական հարաբերութիւնները:— Իրար հետ չպետք է շփոթել այն կանոնները, վոր սահմանում է պետութիւնը, և այն հարաբերութիւնները, վոր այդ կանոնների հիման վրա սահմանվում են մարդկանց միջև: Թե մեկը և թե մյուսը— իրավունք է: Բայց առաջինը կոչվում է որէնք, իսկ յերկրորդը՝ իրավական հարաբերութիւններ:

Դա բացատրենք որինակներով. պետութիւնը սահմանում է—ամեն վոք, ով փող է պարտք տալիս, իրավունք ունի դա յետ ստանալու: Դա—որենք է, այսինքն՝ ընդհանուր իրավական մի դրութիւն է, վոր սահմանել է պետութիւնը: Բայց այն դեպքերում, յերբ Ա. Բ. վաճառականները փող են պարտք տվել Գ. Դ. վաճառականներին,—առաջինների (Ա. Բ.) և վերջինների (Գ. Դ.) միջև սահմանվում են իրավական հարաբերութիւններ. Ա. Բ. վաճառականներն իրավունք ունեն փողը յետ ստանալու, իսկ Գ. Դ. վաճառականները պարտավոր են փողը վրձա-

ըելու: Այսպես է տարբերվում որենքի ձևով դրված իրավունքն այն իրավունքից, վորը հարաբերության ձևով սահմանվում է յերկու և ավելի մարդկանց միջև: Պարզ է, վոր ժամանակակից դասակարգային հասարակության մեջ իրավական հարաբերությունները բղխում են իրավունքն-որենքից:

Ամեն մի իրավունք—դասակարգային իրավունք է:— Մենք արդեն ասացինք, վոր որենքները սահմանում է պետությունը, պաշտպանելով վորոշ դասակարգի շահերը: Նշանակում է ամեն մի իրավունք դասակարգային իրավունք է, այսինքն՝ իշխող դասակարգի իրավունք է:

Բուրժուական իրավունք:— Ինչու՞ն է կայանում բուրժուական իրավունքի եյությունը: Նրանում, վոր նա պահպանում է մասնավոր կապիտալիստական սեփականությունը:

Բոլոր որենքները սահմանված են այնպես, վոր այդ սեփականությունը ամեն կերպ պահպանվի: Բուրժուական որենքներն, որինակ, խիստ պատժում են գողության (նույն իսկ փոքր գողության) համար: Ինչո՞ւ յե այդպես: Այդպես է նրա համար, վոր գողությունը մասնավոր սեփականության, այսինքն բուրժուազիայի համար ամենասրբազան բանի խախտումն է:

Իրավունքի դասակարգային բնույթը էլ ավելի պարզ է այն որենքներում, վորոնք վերաբերում են այսպես կոչված քաղաքական գործերին: Պրոլետարական մասսաների կազմակերպված պայքարին նպաստող աշխատանքը բուրժուազիան համարում է առանձնապես վտանգավոր, ուստի և սահմանում է բազմազան որենքներ՝ այդ գործնեյությունը ամեն կերպ արգելելու համար:

Քննելով իրավունքի դասակարգային եյությունը, չի կարելի չնկատել այն, թե ի՞նչ կերպ է այդ իրավունքը կիրառվում: Որենքների խախտման դեպքում պատիժներ կիրառելու համար գոյություն ունի մի ամբողջ դատական

ապարատ: Այստեղ ամեն ինչ լիովին համաձայնեցված է իրավունքի դասակարգային եյության հետ: Դասավորները կազմն ընտրվում է այնպես, վոր իշխող դասակարգի շահերը լիովին պաշտպանվեն: Այդպիսով դատավորներն ամենաժանր պատիժներ կարող են տալ աշխատավոր մասսաներին, միաժամանակ ազատ արձակելով իրենց դասակարգային յեղբայրներին: Փաստերը բազմաթիվ են. հիշենք թեկուզ մի քանի թարմ որինակներ. — 1924 թ. գարնանը Եստոնիայի դատարանը 149 կոմունիստներին դատապարտեց 1492 տար. տաժանակիր աշխատանքի, միջին հաշվով յուրաքանչյուրին 10 տարով (կոմունիստները կազմակերպել էին բանվորական մասսաներին). բոլորական դատարանը 1925 թ. մայիսին բոլոր կոմունիստներին դատապարտեց կախաղանի, գերմանական դատարանը Լիբքնեխտին և Լյուքսեմբուրգին սպանողին դատապարտեց 2 տար. բանտարկության, այն էլ ժամանակից առաջ արձակեց մարդասպանին. շվեյցարական դատարանը ԽՍՀՄ ներկայացուցիչ Վորովսկուն սպանողին արդարացրեց. լեհական դատարանը (1927 թվին) ԽՍՀՄ ներկայացուցչին սպանողին «դատապարտեց» 2—3 տարի «բանտարկության». Ամերիկայի Միացյալ Նահանգների դատարանը Սակկո և Վանցետտիին սպանեց (չնայած ամբողջ աշխարհի պրոլետարիատի միահամուռ բողոքին ու խոշոր ցույցերին) ելեքտրական աթոռի վրա: Յե՛վ այլն և այլն: Անվերջ կարելի յեր ցայտուն որինակներ բերել:

Բավական է մի քիչ քննել, և կտեսնենք, վոր թե իրավունքը և թե դատական ապարատը զուտ դասակարգային վերնաշենք է, վոր ամբացնում է իշխող դասակարգի դիրքը: (Բուրժուազիան ձգնում է հավատացնել, վոր իր դատարանը լքը թե դասակարգային բնույթ չունի): Մի խոսքով բուրժուական որենքը կազմված է այնպես, վոր դատարանը զրա ծանրությունը վոր կողմ ցանկանա կարող է թեքել՝ նայած թե ո՞վ է կանգնած իր

առաջ, նայած թե ի՞նչ են պահանջում իշխող դասակարգի (ամբողջովին վերցրած) և կամ առանձին խմբի շահերը: Յե՛վ ամեն դեպքում արդյունքը լինում է դրան համապատասխան:

Խորհրդային իրավունք:—Խորհրդային իրավունքը և Խորհրդային դատարանը ևս դասակարգային են: Սակայն դրանց սայրն ուղղված է շահագործողների դեմ: Մեր իրավունքը դյուրացնում է բանվորների և գյուղացիների պայքարը հոգուտ կոմունիզմի: Մեր իրավունքը արգելում է այն ամենը, ինչը կարող եր խախտել պրոլետարական դիկտատուրայի հիմքերը: Մեր իրավունքը արգելում է բուրժուազիայի ամեն տեսակ քաղաքական կազմակերպություններ, նրան զրկում է քաղաքական իրավունքներից, ամեն կերպ սահմաններ է դնում բուրժուազիայի այն բոլոր քայլերի դեմ, վոր արվում են բանվորներին և գյուղացիներին շահագործելու նպատակով:

Խորհրդային իրավունքն այդ բոլորը անում է նրա համար, վորովհետև նա դասակարգային իրավունք է: Այդ իրավունքը—պրոլետարիատի իրավունք է, վոր պաշտպանում է նրան և նրա դաշնակցին՝ գյուղացիությունը, և ուղղված է բուրժուազիայի ու կալվածատերերի դեմ:

Այդպիսով, խորհրդային իրավունքը խիստ տարբերվում է բուրժուական իրավունքից: Իհարկե, թե մեկը և թե մյուսը դասակարգային են: Բայց մերը—խորհրդայինը—ճնշվածների ու շահագործվածների իրավունք է, վորը մեզ անհրաժեշտ է՝ ազատագրվելու համար: Իսկ բուրժուազիայի իրավունքը—պարապիտի (ազրուկի), շահագործողի իրավունք է, վոր բուրժուազիան դա կիրառում է՝ աշխատավորությունը ճնշելու համար:

Խորհրդային դատարան:—Մեր դատարանների կազմն ևս խորհրդային է, պրոլետարական: Նրա վերաբերմունքը դեպի բուրժուազիան այլ է, քան դեպի աշխատավորությունը: Խորհրդային դատարանը դատավճիռը հաճախ

մեղմացնում է՝ «նկատի ունենալով պրոլետարական ծագումը»: Բայց այստեղ ևս պետք է ասել, վոր հսկայական տարբերություն կա շահագործողների դատարանի և աշխատավորության դատարանի միջև: Այնտեղ դատում են՝ աշխատավոր ժողովրդին ճնշելու համար, իսկ մեզ մտա—աշխատավոր ժողովրդին ազատագրելու համար:

Պետք է շեշտել և այն, վոր խորհրդային իրավունքին ոտն է վրեժի զգացմունքը: Խորհրդային դատարանը վրեժ չի լուծում, այլ վտանգավոր անձին հասարակությունից մեկուսացնում է, այդ անձին հնարավորություն է տալիս ուղղվելու: Բուրժուական դատարանի համար բնորոշ գիծ է հանդիսանում վրեժի իրեյան: Նամար բնորոշ գիծ է հանդիսանում վրեժի իրեյան: Նա հանցագործին միայն պատժում է. նրան չի ուղղում կամ հասարակության համար անվտանգ չի դարձնում, այլ միմիայն պատժում է, վրեժ է առնում:

Իրավունքը կոմունիզմի որոք կմահանա:—Քանի վոր իրավունքը դասակարգային յերևույթ է, ապա ուրեմն նա կոմունիստական հասարակության որոք կմահանա: Հետզհետե, դասակարգերի վերացման հետ միասին, կսկսեն վերացվել նաև դասակարգային հասարակության հակասությունները: Հասարակությունը կառուցված կլինի այնպես, վոր կարիք չի լինի պետությունից արվող հրամանների:

Մարդկանց միջև մղվող պայքարին կփոխարինեն նրանց սերտ աշխատակցությունը: Հանցագործությունների հիմնական պատճառները, ինչպիսիք են՝ չքավորությունը, ստացվածքային թյուրը, մասնավոր սեփականությունը, ստացվածքային թյուրը, հաշիվները—կվերացվեն, վորովհետև կոմունիզմի որոք հաշիվները—կվերացվեն, վորովհետև կոմունիզմի որոք մասնավոր սեփականություն չի լինի: Իրավունքն արդեն ավելորդ կդառնա*): Նա կմնա միայն պատմական գրքերում:

*) Կարող են հարցնել թե կոմունիզմի որոք ապա ինչպես կվարվեն, որինակ, այն մարդու հետ, վորը կսպանի մեկ ուրիշին: Պետք է ասել, վոր այն ժամանակվա պայմաններում և մարդկանց իրեյաներում նման դեպք կարող է պատահել միայն հիվանդ մարդու հետ: Պարզ է, վոր նրան պետք է բժշկել և վո՛չ թե դատել:

Մեծ նշանակութիւն ունի դասակարգային իդեոլոգիայի այն մասը, վորը բարոյականութիւնն անուանե կըրում (այլ կերպ ասում են՝ մորալ կամ եթիկա. այդ բոլոր բառերը նույն իմաստն ունեն):

Ի՞նչ է բարոյականութիւնը:— Բարոյականութիւն ենք անվանում վարքի այնպիսի կանոնները, վորոնք ցույց են տալիս, թե մենք ինչ պետք է անենք և ինչ—չպետք է անենք:

Բարոյականութիւն յեվ իրավունք:— Այդ կանոնները իրավունքի կանոններից, որենքից տարբերվում են նախ նրանով, վոր բարոյականութիւնը մեզ չեն հրահանգում (իսկ իրավունքն, ինչպէս տեսանք, հրահանգում են), թե մենք ինչպիսի վարք պետք է ունենանք: Իրավունքը մեզ հարկադրում է պետութեան ուժով: Բարոյական հրահանգներն այդպէս չեն: Նրանք, այսպէս ասած, մեր ներսից բխող կանոններ են, այդ հրահանգներն ապրում են մեր գիտակցութեան մեջ: Ներքին պարտականութիւնը մեզ ստիպում է վարվել այսպէս և վոչ թե այլ կերպ: Որինակ, յեթե մարդ գնում է պատերազմ նրա համար, վոր նա մորիլիզացիայի յե յենթարկվում պետութեան կողմից, այսինքն նրա համար, վոր պետութիւնը նրան ստիպում է այդ անել, — այստեղ արդեն գործում է իրավունքը: Իսկ յեթե նա գնում է իր կամքով, ընդունելով, վոր պետք է ընդհանուր պրոլետարական գործը պաշտպանել, — այստեղ արդեն գործում է բարոյականութիւնը: Յերկրորդ. բարոյականութիւնը իրավունքից տարբերվում է նրանով, վոր իրավունքը միշտ սահմանվում է իշխող դասակարգի կողմից: Ճնշված դասակարգը իր իրավունքը սահմանում է իշխանութիւնը բռնազրավելուց հետո միայն: Իսկ այդ ժամանակ վոչնչացվում է այն իրավունքը, վոր սահմանել էր նրա նախորդը: Բարոյականութեան վերաբեր-

յալ այդ չի կարելի ասել: Նա ստեղծվում է յուրաքանչյուր խոշոր և զարգացող դասակարգի կողմից, անկախ այն հանգամանքից՝ նա իշխող է հանդիսանում թե վոչ: Այսպէս, միաժամանակ գոյութիւն ունեն և՛ բուրժուական և՛ պրոլետարական բարոյականութիւն (յուրաքանչյուրն իր դասակարգի համար):

Բուրժուական բարոյականութիւն:— Բուրժուական բարոյականութիւնը համապատասխանում է կապիտալիստների դասակարգի շահերին ու դրութեանը: Այն բոլորը, ինչի մեջ կապիտալիստական իրավակարգը շահագրգռված է, ինչ նրան ձեռնտու չէ, ինչ նրա համար վտանգավոր է և նրա գորութիւնը խախտող—նա հայտարարում է անբարոյական: Նա պաշտպանում է այն հարաբերում է անբարոյական: Նա պաշտպանում է այն հարաբերութիւնները, վորոնք բուրժուական իրավակարգը ամրապնդում են: Նա ունի միևնույն նպատակը, ինչ նպատակ վոր ունի բուրժուական իրավունքը, այն է՝ պաշտպանել և ամրապնդել կապիտալիստական մասնավոր սեփականութիւնը: Միայն թե բարոյականութիւնը այդ անում է ավելի նուրբ կերպով:

Բուրժուական բարոյականութիւնը արդարացնում է և՛ բանվորներին շահագործելը, և՛ աշխատավոր բնակչութեան լայն մասաների աղքատութիւնը, և՛ պատերազմի ներքին միլիտանավոր աշխատավորներ են մեռնում կապիտալիստական շահույթների համար: Այդ ամենը բուրժուական բարոյականութեամբ քողարկվում են, վորովհետև դրանք հանդիսանում են կապիտալիստական աշխարհի հիմքերը:

Բուրժուազիայի յերկու տեսակի բարոյականութիւնը:— Բայց բարոյականութեան բուրժուական քարոզիչներից կարելի յե և այլ բան լսել: Նրանք հաճախ խոսում են այն մասին, վոր մարդիկ—յեղբայրներ են, վոր կռիվը—վատ բան է, վոր չի կարելի մարդուն ոգտագործել ուրիշի

վոր դասակարգի, իսկ նրա թշնամիների նկատմամբ, իհարկե, այլ մոտեցում կա. նրանց հետ չեն խոսում բարոյականության մասին, այլ ուղղակի կռվում են, սպանում են՝ յեթե դա անհրաժեշտ է, և այլն:

Առաջին որինակ — սպանություն: — Բայց պրոլետարական բարոյականությունը ի՞նչպես է կոնկրետ կերպով գնահատում այս կամ այն վարմունքը, որինակ՝ սպանությունը: Դա լավ է թե՛ վատ: «Աստվածաշունչը», ինչպես հայտնի յե, ասում է — մի սպանիր: Պրոլետարական բարոյականությունը այդպես չի մոտենում խնդրին: Պետք է բոլոր յերևույթները քննել կոնկրետ կերպով, հետևապես պետք է իմանալ, թե յերբ, վորտեղ և ինչ պայմաններում է կատարվել սպանությունը: Հարցը վճռել կարելի յե միայն այն ժամանակ, յերբ պարզվի, թե սվյալ յերեվույթն արդո՞ք համապատասխանում է պրոլետարական բարոյականությանը: Յեթե բանվորը քաղաքացիական պատերազմի ժամանակ սպանել է հակահեղափոխականների, նա՛ պրոլետարիատի տեսակետից՝ բարոյական վարմունք է թույլ տվել:

Բայց յեթե մենք, որինակ, իմանում ենք, վոր բանվորական միջավայրում, անձնական վիրավորանքի հետեվանքով մի բանվոր սպանել է մյուսին, մենք ի՞նչպես ենք վերաբերվում դեպի այդ: Իհարկե դատապարտում ենք: Կասենք, վոր դա անբարոյական է: Ինչո՞ւ: Վորովհետև այդ և նման յերևույթները քայքայում, կազմալուծում են պրոլետարական շարքերը, բանվորների մեջ գժտություն են առաջ բերում և աշխատանքին խանգարում: Պրոլետարական բարոյականությունը նման սպանությունը դատապարտում է:

Յերրորդ որինակ — աշխատանքի արտադրողականություն: — Յեթե ցարական շրջանում մի խումբ բանվորներ գործարանում սկսեյին պայքարել հոգուտ աշխատանքի արտադրողականության և ինտենսիվության (լարվածության) —

դրան ի՞նչպես կվերաբերվեյին բանվորները: Նրանք այդ խմբի քայլը կդատապարտեյին, նրանք այդ խմբին կհամարեյին դավաճաններ, բուրժուազիայի հացին յուղ քսողներ: Մեկ խոսքով — նրանց վարքը կհամարեյին անբարոյական: Հիմա տեսնենք, թե ի՞նչպես է գնահատվում նման վարմունքը ներկա պայմաններում:

Այժմ ել ֆաբրիկներում և գործարաններում պայքար է մղվում հոգուտ աշխատանքի արտադրողականության, հոգուտ աշխատանքի ինտենսիվության (լարվածության): Առաջավոր բանվորներն ամեն կերպ աշխատում են բանվորական ամբողջ մասսային վտաքի կանգնեցնել այդ ուղղությամբ:

Այժմ ի՞նչպես պետք է վերաբերվենք դեպի այդ: Նույնպես դատապարտենք, Վո՛չ յերբեք: Այժմ յերբ մեկը ազիտացիա յե անում այն մասին, վոր բանվորը պետք է լարված աշխատի, — պրոլետարական տեսակետից դա բարոյական է: Ինչո՞ւ: Վորովհետև աշխատանքի լարվածությունն ու արտադրողականությունը այժմ լավագույն և գլխավոր պայքարն է հոգուտ կոմունիզմի:

Յերրորդ որինակ — արքեցոռություն: — Արագ կամ գինի խմելն լավ է թե՛ վատ: Հարցը այդպես չեն դնում պրոլետարիատն ու կոմունիստական կուսակցությունը: Նրանց տարիատն ու կոմունիստական կուսակցությունը: Նրանց հետաքրքրում է ուրիշ հարց: Խմիչք (սպիրտ) գործածելն ի՞նչպես է ազդում աշխատանքի հաջողության վրա: Խանգարո՞ւմ է թե՛ վոչ: Յեթե սպիրտը մարդու վրա ազդեր դարձում է թե՛ վոչ: Յեթե սպիրտը մարդու վրա ազդեր այնպես, ինչպես հացը կամ միսը, վոչ վոր այդ մասին չեր ել խոսի: Բայց մենք զիտենք, վոր սպիրտը մարդուն քայքայում է: Դրա շարունակական գործածությունը մարդու աշխատունակությունը նվազեցնում է, մարդուն զրուտ աշխատունակությունը նվազեցնում է, սպիրտը թուլացկում յեռանդից, կամքից: Հետևապես, սպիրտը թուլացկում է պայքարն այն դասակարգի, վորին պատկանում է ամբողջ մարդը:

Դրա համար ել պրոլետարական գիտակցությունը դեմ

վորները իդեալն եր կազմում հարմարվիր, յեղբայրությունը, հարստության բաժանումը, սպառողական կոմունիզմը*): Այսպէս եր նախնական քրիստոնեությունը:

Այժմ մեզ համար պարզ է տարբերությունը աստվածները միջև: Դա լիովին բացատրվում է կյանքի աշխատանքային պայմանների տարբերությամբ: Բոլոր աստվածներն ել—ցնորք, յերևակայությունն է, սխալ պատկերացումներ: Այդ ցնորքներն իրարից տարբերվում են առանձին հատկութուններով՝ նայած մարդկանց կյանքի պայմաններին: Տերտերներն ասում են—աստված մարդուն ստեղծել է իր պատկերով: Բայց իսկապէս հակառակն է լինում—մարդիկ են ստեղծում աստվածներին իրենց պատկերով՝ վոչ միայն մարմնական, այլ և հասարակական պատկերով:

Միաստվածութունն յեվ բազմաստվածութուն: Իհարկէ, աստծու մասին ունեցած պատկերացումները փոփոխվում էին: Մարդկանց հասարակական կյանքի զարգանալովն ու բարդանալովը փոփոխություններ էին տեղի ունենում աստվածների և՛ քանակի և՛ վորակի մեջ: Առանձին խմբերի միանալով, փոփոխվում եր դրանց աստվածների քանակը: Հասկանալի յէ, վոր մարդիկ միացնում էին նաև իրենց աստվածներին: Այդ դեպքում այնտեղ ուր համայնքների միացումը կատարվում եր այնպէս, վոր մեկ համայնքին յենթարկվում էին մյուսներն, այնտեղ հաղթողների աստվածը դառնում եր գլխավոր աստված: Իսկ յերբ ուժերի տեսակետից հավասար մարդկային խմբերը իրենց կամքով էին միանում,—նրանց աստվածներն ևս միանում էին հավասար հիմունքներով:

Թշնամի աստվածներ:—Հետաքրքիր է հիշատակել նաև բացասական վոգիները, այն է՝ աստանաների, դևերի

*) Սպառողական կոմունիզմը սպառողական կոմունիզմից տարբերվում է նրանով, վոր վերջինիս մեջ վոչ միայն սպառողական գործը, այլ և արտադրությունը կազմակերպված կլինի կոմունիստներն:

և այլն ծագումը: Մարդկային յերևակայության այդ ստեղծագործություններն ևս մարդկանց հարաբերությունների արտացոլումն էին: Միայն թէ տարբեր հարաբերություններն էին այստեղ դեր կատարում.—յուրաքանչյուր ժողովուրդ կուվում եր իր հարևանների հետ: Այդ կուվը մարդիկ իրենց այնպէս էին պատկերացնում, վորպէս թէ իրենց աստվածներն ել են կուվում: Իրենց աստվածը—լավ աստված է, հակառակորդների աստվածը—վատ աստված է, չար վոգի յէ, ձգտում է ամեն ինչ կործանել, սատանան յէ:

Յեկեղեցի, կրոն յեվ դասակարգային պայքար:—Ամեն մի կրոն ունի իր կազմակերպությունը: Կրոնի այդպիսի կազմակերպությունը կոչվում է յեկեղեցի: Նրա մեջ մտնում են այն բոլոր հավատացյալները, վորոնց հավատն առ աստված համապատասխանում է տվյալ կրոնական ուսմունքին, այստեղ առանձին կարևոր դեր են խաղում յեկեղեցական ծեսերի կատարողները—քահանաները, մուլաղեցական ծեսերի կատարողները և այլն: Այդ վերջինները, ուրբերները, յեպիսկոպոսները և այլն: Այդ վերջինները ուղղություն են տալիս յեկեղեցական կազմակերպության ամբողջ կյանքին: Յեվ վորովհետև յեկեղեցին, ինչպէս և կրոնը, գոյություն ունեցող դասակարգային հարաբերությունների արտացոլումն է,—ապա և յեկեղեցու գործնեյության ուղղությունը վորոշվում է այն դասակարգերի շահերով, վորին պատկանում է այդ յեկեղեցին: Յեկեղեցին համարյա միշտ ել պաշտպան է հանդիսանում այն դասակարգերին, վորոնց հետ նա կապված է ընդհանուր շահագործական կյանքով:

Բայց յեղել են դեպքեր, յերբ կրոնական ուսմունքը և համապատասխան յեկեղեցական կազմակերպությունը դառնում էին ճնշված դասակարգերի ձգտումների արտահայտություններ: Այդպէս առաջ էին գալիս յեկեղեցական «հերետիկոսները»: Կրոնական նոր ուսմունքի կողմնակիցները ձգտում էին փոփոխել տվյալ կրոնն ու յե-

կեղեցին, դիմել «խակական» աստծուն: Իշխող յեկեղեցականներն, ընդհակառակը, գտնում եյին, վոր «հերետիկոսները» «խակական» աստծուն փոխարինում են կեղծ աստծով:

Մակայն պետք չե գրավվել արտաքինով, նրանով, թե ինչ են ասում իրենք վիճողները: Տարածայնություններն եյությունը իսկապես միշտ ել կայացել ե վոր թե նրանում, թե ինչպես պետք ե խաչակնքել կամ հաղորդվել, այլ դասակարգային ուսուցանելու մեջ: Յեկեղեցական ուսուցանողներն (բարենորոգություններն) պահանջի քողի տակ՝ «հերետիկոսական» ուսմունքները միշտ ել թագցրել են քաղաքական կամ տնտեսական հարաբերությունները փոխելու պահանջներ: Յեկեղեցական կամ կրոնական պայքարը հանդիսացել ե լոկ դասակարգային պայքարի պատրվակ:

Այդպիսով մենք տեսնում ենք, վոր կրոնը նշանակալից դեր ե կատարում դասակարգային պայքարի մեջ: Կրոնը շահագործող դասակարգերի ձեռքին ծառայել ե վորպես ուժեղ գործիք: Յեթե առաջ յեկեղեցին յերբեմն հրապարակ եր գալիս իբր պաշտպանելու ճնշված դասակարգերին (400—500 տարի առաջ գյուղացիական շարժումները Չեխիայում, Գերմանիայում և ուրիշ յերկրներում), նա այն ժամանակ ևս վճռական պայքարի հնարավորություններ չեր տալիս: Կրոնը ճնշվածների ուշադրությունը յերկրային կյանքից կասեցնում եր և ուղղում գեպի գոյություն չունեցող անդրգերեզմանային կյանքը: Լենինն այդ մասին գրում ե.

Լենինը կրոնի մասին:—Կրոնը հոգեկան ճնշման մի տեսակն ե. այդ լուծը միշտ ել և ամեն տեղ դրվում ե ժողովրդական այն մասսաների վրա, վորոնք աշխատելով ուրիշների համար՝ միշտ ել գտնվում են կարիքի, զրկանքի ծանրության տակ: Այն հանգամանքը, վոր շահագործվող մասսաները անզոր են պայքարելու շահագործողների

դեմ, այդ հանգամանքն ևս նրանց մեջ անխուսափելիորեն ծնեցնում ե հավատ դեպի անդրգերեզմանային կյանքը, ինչպես վոր վայրենու՝ բնության դեմ պայքարելու թուլությունը նրա մեջ ծնեցնում ե հավատ՝ առ աստված, աստանաներ, հրաշքներ և այլն: Նրան, ով իր ամբողջ կյանքում աշխատում ե և կարիքի մեջ ե, կրոնը նրան սովորեցնում ե հեղություն և համբերատարություն յերկրային կյանքում՝ մխիթարելով յերկնային պարգևի հուսով: Իսկ նրանց, վորոնք ուրիշների աշխատանքով են ապրում, կրոնը նրանց սովորեցնում ե բարեգործություն անել յերկրային կյանքում, առաջարկելով շատ եժան արդարացում նրանց ամբողջ շահագործական գոյության հարաբերումները, և ծախելով միատեսակ գնով տոմսեր յերկնային բարորության: Կրոնը ժողովրդի համար ոպիում ե*): Կրոնը—հոգեկան մի տեսակ արագ ե, վորն մեջ կապիտալի ստրուկները խեղդում են իրենց մարդկային պատկերը, մարդուն միբիշ վայել կյանքի իրենց պահանջները: Հեղափոխական պայքար յեվ կրոն:—Այստեղից միանգամայն հասկանալի չե, վոր կրոնը բանվորական մասսաների մտքին տիրում ե մինչ այն ժամանակ, քանի դեռ նրանք գգում են իրենց թուլությունը կապիտալի հսկայական ճնշման հանդեպ: Հեղափոխական պայքարը վոչընչյալան ճնշման հանդեպ: Կրոնը ծնեցնում են հաչացնում ե այն պայմանները, վորոնք ծնեցնում են հաչատ առ աստված: Նա բանվորին ստիպում ե մտածել, վոր՝

Վոչ վոք չի տա մեզ մեր փրկությունը,
Վոչ աստված, վոչ հերոսը, վոչ արքան.
Մենք պետք ե մեր ազատությունը
Կռնք ձեռքով մեր սեփական:

(«Ինտերնացիոնալ»-ից)

*) Ոպիում (ափրոն)—հոգեկան խաշխաշից պատրաստած մի նյութ ե, վոր ծխում են: Ծխելուց ընելով հրաշալի յերազներ են տեսնում: Բայց մի քանի տարուց հետո, ոպիում ծխողները իրենց սրգանիզմը բոլորովին քայքայում են:

ե, վոր մարդկային լեզուն ծագել է աշխատանքի պրոցեսում: Մարդիկ այս կամ այն առարկայի վրա աշխատելով, ահամայնց արձակում եյին ձայներ, նման այնպիսի ձայների, վոր աշխատելիս արձակում է, որինակ, փայտահատը: Հետևապես, մարդիկ ստացել են միաժամանակ յերկու տպավորություններ— 1) աշխատանքային ակա (գործ) և 2) ձայն: Գուցե և՛ վոչ միայն աշխատավորի արձակած ձայնը, այլ և հենց նյութական աշխատանքից (փայտ կտորելիս, քարը ընկնելիս, վերավոր կենդանու ճիչից) ստացվող ձայնը: Միաժամանակ մտնելով մարդու գիտակցության մեջ, այդ յերկու տպավորությունները կապվել են միմյանց հետ: Բավական է հիշել մեկը, վորպեսզի մարդ միաժամանակ հիշե նաև մյուսը: Առորչա կյանքում այդ յերկուսից բազմաթիվ որինակներ ամենքին հայտնի յեն— յերբ մի բան մարդուս անմիջապես հիշեցնում է դրա հետ կապված մի ուրիշ բան: Պարզ է, թե ինչի կհասցնեն այս յերկուսից: Չե՛ վոր մարդիկ ասլորում եյին խմբերով: Յե՛վ յերբ պետք էր լինում իրար հաղորդելու, վոր հավաքվեն՝ աշխատելու համար կամ վորսի գնալու համար, կամ յերբ պետք էր լինում հաղորդել վտանգի մասին և այլն,—բավական էր արձակել համապատասխան ձայնը, և ամենքը հասկանում եյին: Այսպես կազմվեց մարդկային բարբառը: Բայց յերբ մարդիկ խոսում եյին, նրանք հայտնում եյին վորևէ միաք: Վորքան ավելի յեր զարգանում բարբառը, այնքան ավելի յեր զարգանում և մարդկային մտածողությունը: Յե՛վ ընդհակառակը, մարդկային մտքի զարգացմամբ, մարդս անհրաժեշտություն զգաց զարգացնելու իր լեզուն, վորպեսզի իր միտքն հաղորդե ուրիշներին:

Գիտության զարգացումը:—Իհարկե, սկզբնական ժամանակներում մարդկանց գիտելիքները չափազանց սուղ եյին: Դա համապատասխանում էր նրանց անզարգացած տեխնիկային: Սակայն, աշխատանքի գործիքների զարգացմամբ,

գիտելիքների քանակությունը ավելանում էր, այդ գիտելիքները ընդգրկում եյին նորանոր բնագավառներ: Արդեն անհրաժեշտ էր դառնում դրանք սիստեմի յենթարկել, այսինքն կարգավորել, դրանց մեջ ներդաշնակ կարգ սահմանել: Յե՛վ մարդու գիտելիքների այդ ամբողջությունը, սիստեմի յենթարկված, կազմում է գիտությունը: Գիտելիքները հետզհետե ավելանալով, բաժանվում են առանձին ճյուղերի. սրանք ևս իրենց հերթին ստորաբաժանվում են, և այլն: Մենք գիտությունը կարող ենք բաժանել նախ յերկու մեծ խմբերի— 1) գիտություններ՝ բնության մասին (բնագիտություն) և 2) գիտություններ՝ հասարակության մասին (հասարակագիտություն): Առաջինները բաժանվում են հետևյալ ճյուղերի— մաթեմատիկա (գիտություն՝ գանազան մեծությունների մասին), աստղաբաշխություն (գիտություն՝ արևի, աստղերի և այլն մասին), Ֆիզիքա (գիտություն՝ առարկաների գանազան զրությունների և շարժումների մասին), քիմիա (գիտություն՝ առարկաների կազմության մասին), բիոլոգիա (գիտություն՝ կյանքի մակադմության մասին), բիոլոգիա (գիտություն՝ կյանքի մակադմության մասին), ֆիզիքան, որինակ, ունի հետևյալ բաժինսին), և այլն: Ֆիզիքան, որինակ, ունի հետևյալ բաժինսին, ները— էլեքտրականություն, ուսմունք լույսի մասին, ուսմունք ձայնի մասին, աքուստիկայի մասին և այլն: Դրանցից յուրաքանչյուրը նույնպես ունի իր ստորաբաժանումները: Նույնը կարելի յե ասել նաև ուրիշ գիտությունների մասին: Գիտելիքների ծավալը այնքան է մեծացել, վոր գիտությունը պետք է բաժանվեր բազմաթիվ ճյուղերի:

Փիլիսոփայությունը բոլոր գիտությունների ընդհանուր հիմքն է:— Բայց, մյուս կողմից, այդպես մասերի բաժանվելը անհրաժեշտ է զարմնում մշակելու ընդհանուր հիմք՝ բոլոր յերկուսից բացառելու համար, նրա համար, վորպեսզի յուրաքանչյուր գիտություն ունենա մեկ ընդհանուր հիմք: Այդպիսի հիմք է կազմում փիլիսոփայությունը: Նա բնության կամ հասարակության առանձին յերկուսից

ները չի քննուում, այլ սահմանում է ընդհանուր մոտեցում դեպի բոլոր յերևույթները:

Յերկու հիմնական մոտեցում կարող է լինել—կամ իդեալիզմ, կամ մատերիալիզմ:

Մատերիալիզմ յեվ իդեալիզմ:—Գիտության բոլոր արվյալները, բոլոր փաստերը, մանավանդ վերջին տարիներս, ապացուցել են, վոր ճիշտ տեսակետը իդեալիզմի կամ մատերիալիզմինն է, այսինքն ճիշտը պրոլետարիատի փրկութեամբ յետն տեսակետն է (տես յեր. 9 և շար.):

Սակայն մենք չենք կարող ասել, վոր բոլորն էլ այդ տեսակետի վրա յեն կանգնած: Դա բացատրվում է ժամանակակից հասարակութեան դասակարգային կառուցվածքով:

Յեվ իսկապես: Ժամանակակից գիտութեանը ամբողջ աշխարհում, բացի ՍՍՀՄ, ամբողջովին գտնվում է բուրժուական գիտնականների ձեռքը: Բուրժուազիայի համար ձեռնտու յե մատերիալիզմի հաղթանակը: Իհարկէ վոչ վորովհետեւ դա նշանակում է պրոլետարական հայացքների հաղթանակը և պրոլետարական հեղափոխութեան մերձեցում: Իսկ մի գիտնական շատ վաղուց է ասել, վոր յեթե «յերկու անգամ յերկու հավասար է չորսի» մաթեմատիկական որենքը վնաս հասցնի վորեւէ մեկի շահերին, ապա այդ որենքը կսկսեյին ժխտել, դա սխալ համարել:

Բայց գուցէ այնպիսի դրութեան է ստեղծվում, վոր, հակառակ բուրժուազիայի շահերի, նրա գիտնականները ստիպված են լինում ճիշտ համարելու մատերիալիստական աշխարհայացքը: Իսկապես մտամբ այդպես էլ է, մանավանդ այն գիտութեանների մեջ, վորոնք վերաբերում են բնութեանը: «Փաստերը— համառ բաներ են»: Ահա այդ փաստերը հազարավոր բուրժուական գիտնականներին, հակառակ սրանց ցանկութեան, ստիպում են ճիշտ համարելու պրոլետարական փրկութեամբ յետն:

Բայց վորովհետեւ նրանք բուրժուական պրոֆետոր-

ներ են, ապա և նրանք ամաչում են, բացարձակ չեն անվանում մատերիալիզմը, թեև նրանք փաստորեն արդեն կանգնած են այդ տեսակետի վրա:

Պետք է շեշտել և այն, վոր կապիտալիստական իրավակարգը քահի դեռ գոյութեան ունի, նա նորանոր հող է պատրաստում իդեալիստական հայացքների համար: Չէ վոր կապիտալիզմը պահպանում է այս բաժանումը—Ֆիզիքական աշխատավորներ և նրանց ղեկավարողներ, ֆիզիքական աշխատանքի մարդիկ: Իսկ մենք գիտենք թե դա ղեպի ուր է տանում—ղեպի կրոնը, ղեպի իդեալիզմը: Միայն հեղափոխական պրոլետարիատը կարող է կանգնել մատերիալիստական տեսակետի վրա: Դա տեղի յե ունենում այն պատճառով, վոր նա սկսում է իր մեջ միացնել և՛ ֆիզիքական բանվորին, և՛ մտածող հեղափոխականին: Այստեղ հողն իդեալիզմի համար վոչնչանում է: Առանձին-առանձին չկան «վոգի» և մարմին: Նրանք միանում են մեկ մարդու մեջ:

Գիտութեան դերը ֆեոդալիզմի եպոխայում: —Գիտութեան ղերը գանազան ժամանակներում տարբեր է յեղել: Ֆեոդալիզմի եպոխայում (մեզինց 500—1000 տ. առաջ) գիտութեանը «կրոնի նաժիշտը» (աղախին) էր:

Մարդկանց ամբողջ մտավոր կյանքը անց է կացել կրոնի շրջանակներում: Գիտութեանը աստու գոյութեան ապացուցումով ավելի շատ էր զբաղվում, քան բնութեան ապացուցական յերևույթների բացատրութեամբ: Գիտութեան այդպիսի զբաղմունքն անհրաժեշտ էր ֆեոդալիստական կալվածատերերի իշխող դասակարգին: Վերջիններս գիտութեան իսկական զարգացման մեջ շահագրգռված չէին:

Բուրժուազիան յեվ գիտութեանը:—Այլ բան է—բուրժուական: Կապիտալիստական արտադրութեանը շարունակ կարիք ունի տեխնիկայի զարգացման, — իր մեքենաները կատարելագործելով է, վոր ամեն մի կապիտալիստ հաջողութեամբ մրցել կարող է ուրիշների հետ: Բայց

տեխնիկայի զարգացումը կախված է գիտություն զարգացումից: Այնպես վոր՝ այդ հանգամանքը բուրժուազիային ստիպում է ամեն կերպ զարգացնել գիտությունը, գլխավորապես մաթեմատիկան և բնագիտությունը:

Բուրժուազիան վորոշ չափով ստիպված է լինում զարգացնելու նաև հասարակական գիտությունները: Հասարակության հսկայական աճումը, հասարակական փոփոխությունների չափը, հակասությունների զարգացումն ու պայքարը հասարակության ներսում, հասարակական կյանքին ուղղություն տալու անհրաժեշտությունը, — այդ բոլորը զրգում են հասարակական գիտությունների բնագավառում ել ավելի մեծ քայլեր անելու դեպի առաջ:

Բայց զրան սահման կա: Հենց վոր հանդես է գալիս պրոլետարիատը, բուրժուազիան իսկույն և յեթ յերես է դարձնում հասարակության կյանքի իսկական ճանաչողությունից:

Յեվ իրոք: Կապիտալիզմի որոք հասարակական զարգացումը կապիտալիզմին տանում է դեպի անխուսափելի կործանում: Պրոլետարիատի հանդես գալն այդ դարձնում է անկասկած: Նշանակում է, իրականությունը — բուրժուազիայի դեմ է: Բուրժուազիան առայժմ իշխում է, բայց ուշադիր ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, վոր նա մասնաված է կործանման: Դրա համար ել բուրժուազիան և նրա պրոֆեսորները լիովին չեն մոտենում հասարակական կյանքի խորը ուսումնասիրության:

Նրանք այդ կյանքը ուսումնասիրում են շատ մակերեսորեն և չափազանց աղավաղում, խեղաթյուրում են յեզրակացությունները: Բուրժուազիայի ստեղծագործական հանճարը այդ բնագավառում բոլորովին չբացել է. նա զբաղված է սպառնացող իրականությունը սրիկայաբար պճնազարդելով:

Բուրժուազիան չի կարող այդպես վարվել բնական գիտությունների վերաբերմամբ, վորովհետև վերջիններս

անհրաժեշտ են արտադրության զարգացման համար: Բայց այստեղ ևս զգացվում է բուրժուազիայի մահացման ապականիչ ազդեցությունը: Յերբ անհրաժեշտ է լինում այդ գիտություններից ընդհանուր հետևություններ անել, իսկույն առաջին պլանի վրա յեն դրվում բեկեցիոն իդեալիստական դատողություններ: Բուրժուազիան բնության բացատրության խնդիրներում իսկույն մեջ է բերում նաև իր կրոնական հայացքները և հենց դրանով մթագնում է բնության իսկական էություն ճանաչողությունը:

Բուրժուազիան գիտելիքները մոնոպոլիա յե դարձրել: Այդ մոնոպոլիայի նշանակությունը: — Ընդհանրապես պետք է ասել, վոր բնական գիտությունները բուրժուական հասարակության մեջ չնայած զարգացած են, բայց այդ հասարակությունը հնարավորություն չի տալիս վոր զրանք առանձնապես արագ աճեն: Մարդկային լիս վոր զրանք առանձնապես արագ աճեն: Մարդկային յեռանդի հսկայական քանակություն վասնվում է վոշ թե գիտությունների զարգացման վրա, այլ մարդկանց փոխադարձ պայքարի վրա: Մյուս կողմից, կապիտալի տիրապետությունը 10.000 մարդուց 9.999-ին դնում է այնպիսի պայմաններում, վոր նրանք ստիպված են զբաղվելու սի պայմաններում, վոր նրանք ստիպված են զբաղվելու բացառապես իրենց որեկան պարենը հայթհայթելով: Մի չնչին խմբակ է, վոր հնարավորություն ունի գիտությունը զարգացնելու: Ահա այդ մոնոպոլիան*), գիտության նր զարգացնելու: Ահա այդ մոնոպոլիան (մոնոպոլիան*), գիտության վրա զրանց ունեցած մոնոպոլիան պետք է վոչնչացնել: Դա Այդ մոնոպոլիան իշխող դասակարգին ձեռնառ յե: Դա նրանց համար վորոշ յերաշխիք է այն բանի, վոր ճնշվածները չեն կարող իշխող դասակարգին դեն շարտել զրա գրաված գիրքերից:

Մենք այդ տեսնում ենք մեր հեղափոխության որինակից: Մեր բանվորական պետությունը զգացել է և

*) Մոնոպոլիան այնպիսի յերեույթ է, յերբ վորեք բանի տիրում են մի քանի մարդիկ, իսկ մյուսները վո՛չ մի տեղ դա ստանալ չեն կարող. ստանալ կարող են միմիայն դրա տիրողից (մոնոպոլիստից):

այժմս ել զեռ շարունակում ե զգալ այդ գծվարությունները. բանվոր դասակարգին մեր յերկրում ևս առաջ թույլ չեյին տալիս գիտելիքներ սովորելու: Պրոլետարիատը հնարավորություն ստացավ այդ անելու հեղափոխության շնորհիվ: Դժվար եր մանավանդ սկզբնական շրջանում, յերբ բուրժուազիան և ինտելիգենցիայի մի մասը սաբոտաժի եյին յենթարկում Խորհրդային իշխանությունը: Նրանք մտածում եյին, վոր բանվորները, վորոնց իրենք առաջ գիտություններ չեն տվել, այժմ չեն կարողանա լուծել նոր խնդիրները:

Պրոլետարիատը այդ սաբոտաժը կտարեց, ստիպեց աշխատել, նա ցույց տվեց, վոր ինքը կարող ե նոր կյանքը կառավարել: Բայց բուրժուազիայի՝ գիտելիքների վրա ունեցած մոնոպոլիան, իհարկե, խիստ արգելք եր հանդիսանում: պրոլետարիատի հաջողություններին: Ահա թե ինչու այդ մոնոպոլիան բուրժուազիան թանգ եր գնահատել և թանգ ե գնահատում: Յեվ նա այդպես շարունակում ե վարվել, չնայած այն հանգամանքին, վոր գիտելիքների վրա իր ունեցած այդ մոնոպոլիան գիտության զարգացմանը խանգարում ե, քանի վոր գիտական աշխատանքի մեջ մասնակցում են, փոխանակ հարյուրավոր միլիոնները, միայն հազարներ:

Պրոլետարիատը յեվ գիտությունը: — Պրոլետարական գիտությունը բուրժուական գիտությունից տարբերվում ե նախ նրանով, վոր առաջինը այլ կերպ ե լուսաբանում փաստերը, միանգամայն այլ կերպ ե դրանք ի մի շաղկապում: Իհարկե, մանավանդ սկզբում — պրոլետարական գիտությունը ստիպված ե հիմնվել այն հսկայական մասերի վրա, վոր հավաքել են բուրժուական գիտնականները: Բայց պրոլետարիատն այդ մասերի վրա ոգտագործեց այնպես, վոր բուրժուական թեորիաներին այլևս վոչինչ չի մնում անելու: Նրանց անճշտությունը բուրժուավին պարզվեց: Միջազգային պրոլետարիատի պայքարի

առաջնորդներից ու նահատակներից մեկը, վորին 1919 թ. գերմանական մենշևիկները սպանեցին, Ռոզա Լյուքսեմբուրգը, այդ միտքն այսպես ե արտահայտել. «մարքսիզմը — բուրժուական գիտության զավակն ե, բայց այդ զավակի ծնունդը կատարվեց մոր կյանքի գնով»:

Բնական գիտությունների նկատմամբ պրոլետարիատն առայժմ շատ բան անել չի կարող: Բայց այստեղ ևս նա պետք ե մաքրի իդեալիզմի ռեակցիոն ամբողջ հին խլամբ, վորից հետո արդեն նա կշարունակի դա ևս զարգացնել:

Պրոլետարիատն ստեղծում ե այնպիսի գիտություն, վորը իրականությունը ճշտությամբ անդրադարձնում ե: Այն, ինչ տեղի յե ունենում հասարակության կյանքում, դա նրան տանում ե դեպի հաղթանակ: Հետևապես պրոլետարիատի շահերի համար ոգտակար ե ճանաչել և՛ հաւտարական աշխարհը, և՛ բնությունը այնպես, ինչպես դրանք կան: Միայն այն ժամանակ հաղթանակը ապահովված կլինի, միայն այն ժամանակ պրոլետարիատի ուշադրությունը ուրիշ կողմ գրավել չեն կարող բուրժուական պնակալեզները քաղցր յերգերը:

Դրա համար ել պրոլետարիատը իր զորշակի վրա գրում ե — լիովին՝ մինչ հնարավորության վերջին սահմանը՝ ճանաչել խկական եյությունը այն ամենի, ինչ գոյություն ունի: Իհարկե, մարդս ամեն բան հասկանալ չի կարող: Բայց այն, ինչ այժմ մարդկության կուլեկալի միտքըն անել կարող ե, դա պետք ե արվի, վորովհետև պրոլետարիատի համար ձեռնտու չե միակողմանի, անճիշտ, թերի ճանաչողությունը:

Գիտությունը կոմունիստական հասարակության մեջ: — Գիտությունը կոմունիստական հասարակության մեջ չի մանանա՝ ինչպես իդեոլոգիայի մի քանի այլ տեսակները, այլ հսկայական չափով առաջ կընթանա: Կվերացվեն նրա զարգացմանը խանգարող արգելքները և ամենից առաջ

Ղին տեսակներինց են յեղել պարը, յերգը: Ի՞նչու մն եյին կայանում գեղարվեստի այդ արտահայտութիւնները: Ի՞նչ եյին նրանք անդրադարձում: Մարդկանց աշխատանքային կյանքը: Վորսորդութեամբ պարապողների մոտ պարերը հիշեցնում եյին վորսը, յերկրագործութեամբ պարապողների մոտ—ցանքսը և առհասարակ գյուղատնտեսական աշխատանքը: Դա բացատրվում է այսպես. պարերը, վորոնց միջոցին աշխատանքի համար անհրաժեշտ շարժումներ եյին կատարվում, ստեղծում եյին համապատասխան տրամադրութիւն: Դա ավելի ցայտուն կերպով յերևում է նախնական ժողովուրդների զինվորական պարերի որինակի վրա: Այդ պարերը վերարտադրում են այն բոլոր գործողութիւնները, վորոնք անհրաժեշտ են պատերազմի ժամանակ: Այդպիսի պարերը ստեղծում են ռազմական վորոշ արամադրութիւն, վոր այնքան հարկավոր է հաջող կռիւի համար:

Գեղարվեստի զարգացումը:—Գեղարվեստի զարգացումն ընթացել է մարդկանց աշխատանքային հարաբերութիւններին զարգացմանը զուգընթաց: Փոխվել են այդ վերջինները, փոխվել է նաև գեղարվեստը: Սակայն պետք է շեշտել հետևյալը. մարդկութեան կյանքի սկզբնական եպոխայում գեղարվեստը անդրադարձրել է ամբողջ համայնքի գործնեյութիւնը և ծառայել է զրան: Բայց դասակարգերի յերևան գալը նոր դեր է հանձնել գեղարվեստին, վորն այժմ պիտի ամրապնդեր դասակարգային տիրապետութիւնը: Գեղարվեստը մեծ չափով ստեղծել և զարգացնել կարող եյին իշխող դասակարգերը, թեև ճշնշված դասակարգերն ևս ստեղծում եյին իրենց գեղարվեստը: Մենք զրա մասին կխոսենք հետո: Բայց գեղարվեստը ծառայութեան մեջ մտավ գլխավորապես ճշտողների մոտ, վորոնք և դա լայն կերպով ռգտագործեցին:

Գեղարվեստը ֆեոդալիզմի եպոխայում:—Որինակի համար վերցնենք թեկուզ ֆեոդալիզմը: Ամբողջ կյանքն այնպես

եր կառուցված, վոր հասարակութեան ցածրում գտնվում եյին գյուղացիութեան շահագործված լայն մասսաները, նրանց վրա բազմում եյին ազնվականները—կալվածատերերը. զրանք իրենց հերթին յենթարկվում եյին իշխաններին, իսկ վերջիններս—իրենցից ավելի հարուստ հողատերերին, և այլն: Այդ սանդուխքի վերևում կանգնած էր թագավորը կամ իմպերատորը: Այդպես է յեղել ֆեոդալական հասարակութեան կառուցվածքը, վոր ամբողջովին հիմնված էր գյուղացիութիւնը տմարդի կերպով շահագործելու վրա:

Ի՞նչպես էր այն ժամանակվա իդեոլոգիան: Ընթերցողն հիշում է, թե ինչպես տիրապետութեան և հպատակութեան հետևանքով ստեղծվեց կրոնը: Ֆեոդալական իրավակարգը տիրապետութեան-հպատակութեան այդ հարաբերութիւնը ծայր աստիճան զարգացրեց: Բնական է, վոր այն ժամանակ կրոնը իդեոլոգիայի տիրապետող ձևն էր: Ամեն ինչի վրա նայում եյին կրոնի ակնոցներով: Վոշ միայն գիտութիւնն էր «կրոնի նաժիշար» (պղախինը), այլ և գեղարվեստը: Յեվնիարչութիւնը (կրոնական պատկերներ, իկոնաներ), և յերաժշտութիւնը (յեկեղեցական յերգը)—բոլորը ստեղծագործվում եյին այնպես, վորպեսզի բավարարվեն կրոնի կարիքները: Այդ բոլոր գեղարվեստը մարդկանց զգացմունքները այնպես էր լարում, վոր նրանք աստվածային մեծութեան և նրա ներկայացուցիչ յեկեղեցու առջ իրենց զգում եյին վոչնչութիւններ: Յեվ վոցու առջ իրենց զգում եյին վոչնչութիւնը ֆեոդալ կալվածատերերի ըովհետև հոգևորականութիւնը ֆեոդալ կալվածատերերի—իշխող դասակարգի միայն մի մասն էր կազմում, ապա հասկանալի յէ, վոր գեղարվեստը շահագործական հարաբերութիւնները ամրապնդեց:

Բուրժուական գեղարվեստը:—Հենց վոր յերևան յեկավ կապիտալիզմը, սկսվեց գեղարվեստի համապատասխան վերակառուցումը: Բուրժուական գեղարվեստը կրոնական չէ: Դա բացատրվում է նրանով, վոր ֆեոդալական-կալ-

վածատիրական տիրապետութիւնը կործանելով՝ իշխանութ-
թյան գլուխն անցավ կապիտալիզմը: Նա ստիպված էր
կռվել իհարկէ նաև յեկեղեցական հզոր կազմակերպութիւն
դեմ, վոր սերտ կապված էր հին իշխանութիւն շահերի հետ:
Դրա համար էլ, յերբ բուրժուազիան դեռևս թույլ էր,
նա «հերետիկոս» էր դառնում, իսկ յերբ նա սկսում էր
ուժեղանալ, յերբեմն դուրս էր գալիս նույն իսկ ընդդէմ
աստծու: Ընդհանրապէս կապիտալիստներն իրենց իշխա-
նութիւնը ամրապնդելու համար, նորեն զիմեցին յեկեղե-
ցուն՝ ձգտելով տերտերների աջակցութիւնը ստանալ:

Ահա այդ պատճառով էլ բուրժուական գեղարվեստն,
ընդհանուր առմամբ, կրօնական չէ, բայց լիովին անդրա-
դարձնում է նոր հասարակական կեցութիւնը—բուրժու-
ական կեցութիւնը: Իհարկէ, բուրժուազիան վորչափ զար-
գանում էր, այնչափ փոխվում էր և նրա գեղարվեստը: Սա-
կայն գեղարվեստը մասսաներին միշտ էլ այնպէս էր տրա-
մադրում, վորպեսզի նրանք հավատային բուրժուական
իշխանութիւն կարողութիւնը, վորպեսզի անհրաժեշտ հա-
մարեյին պաշտպանել բուրժուազիային, վորպեսզի մասսա-
ների մեջ զգվանք առաջացնի այն բոլորը, ինչ վստահա-
վոր է բուրժուազիայի համար:

Դա յերևում է հազարավոր օրինակներից: Վերցնենք
դրանցից մեկը: Հաճախ գրական գեղարվեստական յերկե-
րում նկարագրվում են զանազան պատմական դեպքեր:
Մենք գիտենք, վոր հասարակութիւն ամբողջ պատմու-
թիւնը դասակարգերի պայքարի պատմութիւն է: Պայ-
քարում են դասակարգերը: Մասսաներն են ամեն ինչ
վճռում: Իսկ բուրժուական գրական գեղարվեստի ներկա-
յացուցիչների մոտ սյլ բան է դուրս գալիս—«մեծ մար-
դիկն» են ամեն ինչ ստեղծում: Մասսաները—դա միայն
կավ է, վորից «մեծ մարդիկ» պատրաստում են ինչ կամե-
նում են:

Ի՞նչ է դրա իմաստը: Այն, վոր կարգալով այդպիսի

գրքեր, միլիոնավոր մարդիկ կգան այն համոզման, վոր,
իսկապէս, մասսան—վոչինչ է: Միայն «մեծ մարդիկն»
են խելացի, զարգացած, միայն նրանք կարող են նոր բան
ստեղծել: Դրանով սպանվում է մասսաների ինքնագործ-
նեյութիւնը, ուրեմն և ամրապնդվում է իշխող դասա-
կարգը: Հակառակ պրոլետարական հիմնին՝

Վոչ վոք չի տա մեզ մեր փրկութիւնը,
Վոչ աստված, վոչ արքան, վոչ հերոսը—

բուրժուական գեղարվեստը կոչ է անում ազատագրու-
թիւն ստրասել յեթե վոչ աստծուց, ապա ուրեմն «արքա-
յից և հերոսից»: Բայց հաճախ նաև աստծուց:

Սա միայն մի փոքրիկ օրինակ է, վոր ցույց է տա-
լիս, թէ ինչպէս գեղարվեստը, նայողներին ու լսողներին
հեղինակի զգացմունքներով «վարակելով», մասսաներին
տիրելու հզոր միջոց է հանդիսանում:

Բուրժուական գեղարվեստի ժամանակակից այլասե-
րումը:—Մենք ասացինք, վոր գեղարվեստը հետևում է այն
փոփոխութիւններին, վոր կատարվում են իրեն ստեղծող
դասակարգերի մեջ: Այդ պատճառով էլ այժմ, յերբ բուր-
ժուազիան անհաստատ դրութիւն մեջ է գտնվում, յերբ
նա իր իշխանութիւնը ամրապնդելու անկարելիութիւնից
զլուխը կորցրել է,—նրա գեղարվեստը արագ այլասեր-
վում է: Բուրժուայի տեսակետից՝ հեղափոխական ցնցում-
ները, բանվորների կատաղի պայքարը անմիտ բաներ են:
Իսկ ինքը բուրժուազիան չի կարող անտեսութիւնը վե-
րականգնել համաշխարհային մասշտաբով: Ինչ-վոր անհաս-
րականգնել համաշխարհային մասշտաբով: Ինչ-վոր անհաս-
րականալի բան է կատարվում: Աշխարհը, յերևի, խելագար-
վել է,—սարսափում է բուրժուազիան: Յե՛վ բուրժուա-
կան գեղարվեստը դա անդրադարձնում է հեռոցհեռե ավե-
լի ու ավելի անհասկանալի դառնալով:

Տանջալից կերպով վորոնում են նոր «ստիլ», նոր
ընդհանրացնող ձևեր, և չեն գտնում. ամեն ոք ծնվում է
վորևէ նոր «իզմ», վորը շուտով հնանում է.—«իմպրեսիո-

նիզմից» հետո հայտնվեց «նոյնիսկերից», «Ֆուտու-
րիզմ», «եքսպրեսիոնիզմ» և այլն: Անթիվ անհամար ուղղու-
թյուններ ու փորձեր, անթիվ թեորիաներ, և վոչ մի՝ քիչ
թե շատ կայուն սինթեզ: Դա տեղի յե ունենում և՛ նկար-
չության մեջ, և՛ յերաժշտության մեջ, և՛ պոեզիայում, և
քանդակագործության մեջ, մի խոսքով—գեղարվեստի ամ-
բողջ ֆրոնտում:

Մյուս կողմից, բուրժուական նեխվող կյանքի իրա-
կանությունը բուրժուազիային և բուրժուական գեղարվես-
տին ստիպում է ապաստան գտնել «անդի աշխարհում»:

Միշտ այդպես է լինում դասակարգերի հետ: Յերբ
յերկրային իսկական կյանքը նրանց քի՛չ է տալիս ուրա-
խություններ, նրանք, թեկուզ մաքով, անցնում են «աստ-
վածային բնագավառը»: Ժամանակակից բուրժուազիայի
գեղարվեստը սկսում է ամեն մի սատանայի հավատալ:
Նա ձգտում է աշխարհի «իսկական ճանաչողության» ուղի-
ներ գտնել վոչ թե գիտության միջոցով, վոչ թե այդ
աշխարհի պարզ նկարագրության միջոցով, այլ «հոգու»
միջոցով, աստծու հետ անմիջականապես ձուլվելու միջոցով:

Այսպես է ժամանակակից բուրժուական գեղարվեստը,
վորը կյանքից հեռանում է դեպի անմտություն ու նորից
վերագառնում «ներքին աշխարհին», «հոգիներին», «աստ-
ծուն» և այլն:

Ավելացնենք նաև այն, վոր մեռնող բուրժուական
գեղարվեստի համար շատ բնորոշ է՝ առաջին պլանի վրա
ցուցադրել սեռական հարցը՝ ամենախայտառակ կողմերով:
Պոռնոգրաֆիան (պոռնկագրությունը) իշխում է: Դա իշ-
խում է և՛ մեռնող բուրժուազիայի կյանքում և՛ նրա գե-
ղարվեստի մեջ: Տեսնելով սպառնացող հասարակական
մահը, բուրժուազիան շապում է «կյանքի ուրախություն-
ներից» վերջին անգամ ոգավելու: Աստված, պոռնիկ և
անհեղեղություն—ահա վերջին խոսքերը նեխվող բուր-
ժուական գեղարվեստի:

Գեղարվեստը յեվ բանվոր դասակարգի պայքարը:—
Այն գեղարվեստը, վոր ստեղծում է պրոլետարիատը, նոր
-նոր է սկսում ծաղկել: Դաժան կապիտալիստական շա-
հագործումից ճնշված բանվոր դասակարգը բուրժուազիայի
տիրապետության տակ քի՛չ բան կարող էր ստեղծել գե-
ղարվեստի բնագավառում: Մինչ-հեղափոխության ժամա-
նակ ժողովրդական գեղարվեստը արտահայտվել է գլխա-
վորապես յերգերի մեջ և մասամբ գրական յերկերում:
Յերգերի մեջ ավելի ցայտուն է արտահայտվել: Այդ յեր-
գերը արտահայտում են բանվոր մասսայի ծանր դրու-
թյունը: Այդ յերգերը անդրադարձնում էյին բանվորների
և գյուղացիների անյել դրությունը: Այդ յերգերը չեյին
կարող մասսաներին միացնել պայքարի համար, բայց նրանց
մեջ զարթեցնում էյին ատելության ընդհանուր զգաց-
մունք դեպի իշխող պարագիտները:

Բայց մարտական հեղափոխական յերգերը վոչ միայն
կարծես ասում էյին՝ «ատիր», այլև՝ «կուլիր»: Իրենց այդ
դերը հեղափոխական յերգերը կատարել են և առաջ, նրանք
դերը կատարում են նաև այժմ: Դասակարգի առան-
այդ դերը կատարում են նաև այժմ: Դասակարգի առան-
ձին անգամը, նույնիսկ ամենապասսիվ անդամը, այդ յեր-
գերը ուրիշների հետ միասին յերգելով, միանում է ընդ-
հանուր աշխատանքին ու պայքարին: Յերգը նրան նույնիսկ
գրավում է, յերգը ազգում է նրա մտքի վրա, նրա կամ-
քի, նրա զգացմունքի վրա:

Պրոլետարական հեղափոխությունը, պրոլետարիատին
ամեն տեսակ ճնշումներից ազատելով, հնարավորություն
է տալիս նաև գեղարվեստի բնագավառում հսկայական
քայլեր անելու դեպի առաջ: Մեր հեղափոխությունը ցույց
տվեց, թե ի՞նչ հսկայական գեր կարող է խաղալ գեղար-
վեստը: Վերցնենք թեկուզ պլակատային գեղարվեստը:
Որինակ, բանվորների և գյուղացիների յերկերը նվաճել
ձգտող հակահեղափոխականների թաթերը պատկերացնող
մի հաջող նկար, վոր տարածվում էր հազարավոր և տաս-

նյակ հազարավոր որինակներով,—լայն մասսաներին վո-
գետրում ու ծանր պայքարի յեր հանում: Նա ամենախուշ
անկյուններում խոսքից ավելի գորավոր ներգործություն
եր ունենում աշխատավոր մասսաների գիտակցության վրա:
Գեղարվեստի բոլոր տեսակներից՝ հեղափոխական պլա-
կատն է ամենամեծ և ակտիվ մասնակցություն ունեցել
մեր պայքարի մեջ:

Այժմ արդեն ստեղծվում է նոր պրոլետարական գրա-
կանություն: Նրա խնդիրն է—աշխատավոր մասսաների
գիտակցությունը կազմակերպել հեղափոխական վոգով՝ նոր
շինարարության համար: Ուստի և նա իր բովանդա-
կուցումը խիստ տարբերվում է բուրժուական գրակա-
նությունից՝ իր մեջ անդրադարձնելով հեղափոխական
պայքարի, անտեսական համառ աշխատանքի, բանվորական
կենցաղի մոմենտներ:

Բայց, իհարկե, բավական դժվար է գրական գեղար-
վեստական յերկերի նոր բովանդակությանը համապատաս-
խան նոր ձև ստեղծել, նոր լեզու մշակել, գրելու նոր յե-
ղանակներ: Սակայն դա ևս ժամանակի խնդիր է: Պրոլե-
տարական ստեղծագործության հետագա զարգացմամբ,
նաև այդ ուղղությամբ կաճեն ու կզարգանան այն ընձյուղ-
ները, վոր արդեն հրապարակի վրա յեն:

Բացի իր բովանդակությամբ և շարադրության ձևով,
պրոլետարական գրականությունը մյուս բոլոր նախընթաց-
ներից (առանց բացառության) տարբերվում է իր թափով:
Յեթե առաջ մարդկային ստեղծագործության այդ բնագա-
վառն ընդգրկում էր միայն փոքրականակ «վերխուշկան»,
ապա այժմ պրոլետարական գրականության խնդիրներն ու
միջոցները ուրիշ են: Նա չի կարող զարգանալ վորպես
Չերմածուխ բույս: Առանց լայն մասսաների ստեղծագոր-
ծական աշխատանքի—նա չի կարող կենսունակ լինել:

Լենինը պրոլետարական գեղարվեստի մասին:—Կարե-
վոր է վո՛չ թե մեր կարծիքը գեղարվեստի մասին, կարևոր է
վո՛չ թե այն, թե ինչ է տալիս գեղարվեստը բնակչության
ընդհանուր թվից մի քանի հարյուրին, նույնիսկ մի քանի հա-
զարին՝ յերբ այդ բնակչության քանակը միլիոններով է հաշվ-
վում: Գեղարվեստը պատկանում է ժողովրդին: Գեղարվեստն
իր ամենախորը արմատներով պետք է թափանցի աշխատա-

վոր լայն մասսաների ամենախուշ անկյունները: Նա պետք է
այդ մասսաներին հասկանալի լինի և նրանցից սիրվի: Նա
պետք է շողկապի այդ մասսաների զգացմունքը, միտքը և
կամքը, նրանց պետք է վեր հանի: Նա նրանց մեջ պետք է
զարթեցնի արվեստագետներ և դրանց զարգացնի: Արդե՞ք
մենք պետք է փոքրամասնությանը քաղցր ուրբ կարկան-
դակներ հրամցենք այն ժամանակ, յերբ բանվորներն ու
գյուղացիական մասսաները կարիք ունեն սև հացի... Մենք
պետք է միշտ մեր աչքի առաջ ունենանք բանվորներին
ու գյուղացիներին: Նրանց շահերի համար մենք պետք է
սովորենք անտեսավարել, հաշվել: Իսկ վերաբերում է նաև
գեղարվեստի ու կուլտուրայի բնագավառին:

Ահա Լենինը ինչպես էր հասկանում գեղարվեստի
դերը: Այդպիսի գեղարվեստը պրոլետարիատի համար կլի-
նի պայքարի ուժեղ գործիք՝ կոմունիզմի ճանապարհին:

Բայց այստեղ պրոլետարիատի հանդեպ հսկայական
դժվարություններ կան, և ամենից առաջ՝ մեր անտեսու-
թյան քայքայման հետևանքով առաջացած նյութական աղ-
քատությունը և կուլտուրական հսկայական հետամնացու-
թյունը: «Վորպեսզի—ասում է Լենինը—գեղարվեստը կա-
րողանա մոտենալ ժողովրդին և ժողովուրդը գեղարվես-
տին, մենք պետք է նախ բարձրացնենք ընդհանուր կրթա-
կան և կուլտուրական մակարդակը»:

Քանի վոր պրոլետարիատն արդեն կառուցում է իր
անտեսությունն ու պետությունը, նա արդեն կարող է
ստեղծել իր գեղարվեստը, և հետզհետե նա նրան ավելի
յե մոտեցնելու ամենալայն մասսաներին:

Մարդկությունը
Գեղարվեստի դերը կոմունիզմի որոք:—Մարդկությունը
կոմունիստական հասարակարգում գեղարվեստն այլևս
ավելի կզարգացնի: Կոմունիզմի որոք գեղարվեստն այլևս
չի ծառայի դասակարգային պայքարին, այլ ամբողջ մարդ-
կային կուլտուրային: Գիտության հետ միասին նա կգառ-
նա յերկրագնդիս վրա ապրող միլիոնավոր մարդկանց պա-
րապմունք: Գեղարվեստն այն ժամանակ ևս կլինի մարդ-
կանց կազմակերպելու միջոց: Միայն թե նա մարդկանց
կկազմակերպի վո՛չ թե դասակարգային պայքարի համար,
այլ բնության վրա ել ավելի հաղթանակ տանելու, բնու-
թյունը մարդկությանը յենթարկելու մեծ նպատակի համար:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ՇԵՂԻՆԱԿԻ ԱՌԱՋԱԲԱՆԻՑ	3
ԽՄԲԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ԿՈՂՄԻՑ	4
ՆԵՐՄԾՈՒԹՅՈՒՆ	5

Աշխարհայեցողություն: Աշխարհայեցողության դասակարգային բնույթը: Պրոլետարական և բուրժուական աշխարհայեցողություն: Մարքսիզմ և լենինիզմ:

ԳԼՈՒԽ I. ԴԻԱԼԵԿՏԻԿԱԿԱՆ ՄԱՏԵՐԻԱԼԻԶՄ

1. ՄԱՏԵՐԻԱԼԻԶՄ	9
--------------------------	---

Իդեալիզմ (9). Մատերիալիզմ (10). Մարդկանց կամքը վորոշվում է իրենց կյանքի պայմաններով (13): Կամքի ազատություն չկա (14):

2. ԴԻԱԼԵԿՏԻԿԱ	15
-------------------------	----

Ամեն ինչ հոսում է և փոփոխվում (15). Եվոյուցիա և հեղափոխություն (ոեվոյուցիա) (17). Հակասությունները մղում են առաջ (20). Դիալեկտիկական որևէ (22). Չկա վոչինչ անջատ (26). Վերացական ճշմարտություն չկա, ճշմարտությունը կոնկրետ է (29): Վո՛չ միայն բացատրել, այլև փոփոխել (32):

ԳԼՈՒԽ II. ՀԱՍԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

1. ԲՆՈՒԹՅՈՒՆ և ՀԱՍԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ. ԱՐՄՍԴՐՈՂ ՈՒԺԵՐ	34
---	----

Մարդու տարբերությունը կենդանուց: Աշխատանքի գործիքների դերն այդ խնդրում (36). Ի՞նչպես է կատարվել անցումն կենդանուց դեպի մարդը (36). Ամեն մի կենդանի կամ բույս բնությանը հարմարվում է (38). Մարդու հարմարվելը բնության պայմաններին (39). Տեխնիկա. Արտադրող ուժեր (40). Արտադրող ուժերի զարգացումը (40). Աշխարհաբարդական միջավայրը և հասարակության զարգացումը (41):

2. ՀԱՍԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ. ԱՐՄՍԴՐԱԿ. ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ	42
--	----

Հասարակություն (43). Աշխատանքային կապ (44). Արտադրական հարաբերությունների յերկու տիպ (45). Աշխատանքային կապերը կամ հարաբերությունները կազմում են մարդկային հասարակության հիմքը (47). Աշխատանքային հարաբերությունները վորոշվում են տեխնիկայով (արտադրող ուժերով) (47). Արտադրական հարաբերությունները վորոշում են հասարակության կյանքի բոլոր կողմերը (49). Մի քանի ամփոփումներ (50):

3. ԱՐՄՍԴՐՈՂ ՈՒԺԵՐ, ՀԵՂԱՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆ, ԿՈՄՈՒՆԻԶՄ	51
--	----

Կապիտալիզմը դասակարգային հասարակություն վերջին ձևն է (51). Կապիտալիզմի հիմնական հակասությունը (52). Իմպերիալիստական պատերազմը մի փորձ էր, լուծելու կապիտալիստական հակասությունները, չքայքայելով կապիտալիզմը (53). Կոմունիզմի անհրաժեշտությունը (53). Կարլ Մարքսի կարծիքը կապիտալիզմից դեպի կոմունիզմ անցնելու անխուսափելիության մասին (54). Կոմունիստական հասարակությունը և

արտադրող ուժերը (54). Հեղափոխությունը և արտադրող ուժերի ժամանակավոր քայքայումը (55). Կոմունիզմը— դա խորհրդային իշխանությունն է՝ պլուս ելեքտրիֆիկացիան» (56). Աշխատանքի արտադրողականությունը (57). Պրոլետարական հեղափոխությունը միջազգային հեղափոխություն է (58):

ԳԼՈՒԽ III. ԴԱՍԱԿԱՐԳԱՅԻՆ ՊԱՅԲԱՐ

1. ՀԱՍԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ ԴՈՍԱԿԱՐԳԱՅԻՆ ԿՍՈՒՈՒՑՎԱԾՔԸ	59
---	----

Նախնական կոմունիզմը (59). Նահապետական իրավակարգի և դասակարգերի հիմնական ծագումը (60). Կապիտալիստական հասարակություն սակարգերի հիմնական ծագումը (61). Դասակարգի հինգ հատկանիշները (62). Դասակարգի լենինյան բնորոշումը (62): Հիմնական դասակարգերը (63):

2. ԴՈՍԱԿԱՐԳԵՐԻ ՊԱՅԲԱՐ	64
---------------------------------	----

Բանվոր դասակարգի կրած ճնշումները (66). Դասակարգային պայքարի թագնաված ձևը (67). Դասակարգային գործակցության ձևեր: Առաջին ձևը—հիմնական շահերը գոհաբերվում են ժամանակավոր շահերին (68). Դասակարգային գործակցության յերկրորդ ձևը—դասակարգային մշտական շահերի միացյալ պաշտպանություն (69). Հիմնական դասակարգերի պայքարը, դաշնակից ձևը բերելու համար (70). Պայքարի զարգացումը բոլոր դասակարգերին միացնում է միայն յերկու՝ իրար թշնամի բանակները մեջ (72):

3. ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆ	73
-----------------------------	----

Ինչո՞ւ է հարկավոր կուսակցությունը (73). Կուսակցությունը դասակարգի մի մասն է և կուսակցությունը դասակարգի մեջ չէ լուծվում (74). Կուսակցությունը չորս ելեմենտներ—ա) Կուսակցության պատմությունը (75). բ) Կուսակցության ծրագրերը (76). գ) Կուսակցության տակախկան (78). Կուսակցություն և դասակարգ (80). Կուսակցության կազմակերպությունը (84). Կուսակցության առաջնորդները (88). Մեծ մարդիկ (89):

4. ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ	91
-------------------------	----

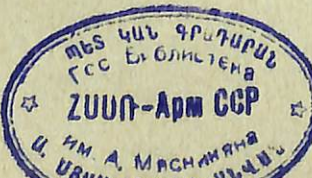
Ի՞նչ է պետությունը (91). Պետությունը դասակարգային հակասությունների անհաշտելիության արդյունք է (92). Պետությունը դասակարգային բնության գործիք է (93). Բուրժուական պետությունների Իեմոկրատիա (94). Խորհրդային պետությունը և բուրժուազիայի պետությունը (96). Բանվոր դասակարգի դեկտատուրան (97). Գյուղացիությունը Խորհրդային պետության մեջ (97). Պրոլետարիատի վերաբերմունքը դեպի պետությունը (98). Լենինը պետության մասին (99):

5. ՀԵՂԱՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆ	99
-----------------------------	----

Կապիտալիզմի զարգացման վերջին ստադիան—իմպերիալիզմ (100). Միակ յերբ պրոլետարական հեղափոխությունը մեջ է (101). Հեղափոխություն հիմնական հարցը պետական իշխանությունը բռնազրավելն է (101). Իշխանությունը ձեռք է բերվում զինված ապստամբության միջոցով (102). Լենինի կարծիքը հաջող ապստամբության մեքենան (103). Բուրժուատրիատը ջարդում է բուրժուական պետական իշխաններ (103). Ոպորտունիստական է պրոլետարական հեղափոխությունները (104). Երբ թեորիայի սխալը (105). Բանությունը ամեն մի նոր հասարակություն Այդ թեորիայի սխալը (105). Ի՞նչ վերաբերմունք ունի դեպի պետությունը մանկաբարձուհին է (105). Ի՞նչ—բուրժուական (106). Կոմունիզմ (107). Դասակարգի և պետության մահացումը: Կոմունիզմի առաջին աստիճանը (108). Կոմունիզմի հետագա աստիճանը: «Յուրաքանչյուրից—ըստ իր ընդունալու կուսակցությունների, յուրաքանչյուրին—ըստ իր կարիքների» (109):

ԳԼՈՒԽ IV. ԻԴԵՈԼՈԳԻԱ

1. ԲԱԶԻՍ ՅԵՎ ՎԵՐՆԱՇԵՆՔ 110
 Նյութական և «հոգեկան» արտադրություն (110). Մարդկանց գե-
 տակցությունը վորոշվում է իրենց կեցությունը (111). Բազիս: Ֆադաբա-
 կան և իդեոլոգիական վերնաշերտեր (112). Վերնաշերտերի ազդեցությու-
 նը բազիսի վրա (113). Մարդկային հասարակության կառուցման սխե-
 ման (116). Իդեոլոգիական վերնաշերտերի գլխավոր տեսակները (116):
2. ԻՐԱՎՈՒՆՔ 117
 Ի՞նչ է իրավունքը: Որենք և իրավական հարաբերություններ (117).
 Ամեն մե իրավունք—դասակարգային իրավունք է (118). Բուրժուական
 իրավունք (118). Խորհրդային իրավունք (120). Խորհրդային դատարան
 (120). Իրավունքը կոմունիզմի որոք կմահանա (121):
3. ԲԱՐՈՅԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ 122
 Ի՞նչ է բարոյականությունը (122). Բարոյականություն և իրա-
 վունք (122). Բուրժուական բարոյականություն (123). Բուրժուազիայի
 յերկու տեսակի բարոյականությունը (123). Պրոլետարական բարոյակա-
 նություն (125). Առաջին որինակ—սպանություն (126). Յերրորդ որինակ
 —աշխատանքի արտադրողականություն (126). Յերրորդ որինակ—արբե-
 ցողություն (127):
4. ԿՐՈՆ 128
 Ի՞նչ է կրոնը (128). Ի՞նչպես է ծագել կրոնը (128). Կրոնը դասա-
 կարգային հասարակության պրոդուկտ է (130). Կրոնական դավանություն-
 ների տարբերությունը (130). Միաստվածություն և բազմաստվածություն
 (132). Թշնամի աստվածներ (132). Յեկեղեցի, կրոն և դասակարգային
 պայքար (133). Լենինը կրոնի մասին (134). Հեղափոխական պայքարը և
 կրոնը (135). Կրոնը արդյո՞ք մասնավոր գործ է (137). Կոմունիզմի որոք
 չէ կարող կրոն լինել (138):
5. ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ 138
 Ի՞նչպես է ստեղծվել գիտությունը (138). Մարդկային լեզվի և
 մտածողության ծագումը (139). Գիտության զարգացումը (140). Փրիսո-
 փայությունը բոլոր գիտությունների ընդհանուր հիմքն է (141). Մատե-
 ռիալիզմ և իդեալիզմ (142). Գիտության դերը ֆեոդալիզմի եպոխայում
 (143): Բուրժուազիան և գիտությունը (143). Բուրժուազիական գիտելիքնե-
 րը մոնոպոլիա է դարձրել: Այդ մոնոպոլիայի նշանակությունը (145).
 Պրոլետարիատը և գիտությունը (146). Գիտությունը կոմունիստական
 հասարակության մեջ (147):
6. ԳԵՂԱՐՎԵՍ 148
 Գեղարվեստի տեսակները (148). Գեղարվեստի ներգործությունը
 (149). Ի՞նչպես է ստեղծվել գեղարվեստը (149). Գեղարվեստի զար-
 ցացումը (150). Գեղարվեստը ֆեոդալիզմի եպոխայում (150). Բուրժուա-
 կան գեղարվեստը (151). Բուրժուական գեղարվեստի ժամանակակից այ-
 լաներումը (153). Գեղարվեստը և բանվոր դասակարգի պայքարը (155).
 Լենինը պրոլետարական գեղարվեստի մասին (156). Գեղարվեստի դերը
 կոմունիզմի որոք (157):

47727

60 4.

Ca.

807

1.
2

А. Раевский

**Азбука
исторического
материализма**

На армянском языке

ИЗДАНИЕ ГОСИЗДАТА С. С. Р. АРМЕНИИ